

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1975

2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi
és Dokumentációs Tanács,
a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata**

Szerkesztő bizottság:

Arató Attila, Arató Ferenc,
Gallai Ervin, Gerő Zsoltné,
Héberger Károly, Kertész Gyula,
Kövendi Dénes, Láng Imre,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Szurmay Ernő, Zircz Péter

Főszerkesztő:

Sebestyén Géza

Szerkesztők:

B. Nagy Ernő
Sz. László Zsuzsa

Szerkesztőség:

Budapest, VIII. Múzeum utca 3.

Telefon: 134-000, 272. m.

Megjelenik kéthavonként

Előfizetési díj: 90,- Ft

Egyes szám ára: 15,- Ft

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató

Készült az NPI nyomdájában

Felelős vezető: Mátrai Emil

4551-75

21. ÉVFOLYAM

1975. 2. SZÁM

Index: 26 408

TARTALOM

Gondolatok a közgazdasági szakirodalmi információs rendszer kialakításához (PATAKY Ernő)	127
Számítógéppel olvasható adattárak alkalmazásának lehetősége a tudományos tájékoztatás újabb területein (KOVÁTS Zoltán)... ..	138
A könyvtárhasználattal összefüggő változások körvonalai a kulturális tevékenységek rendszerében (NAGY Attila)	154
Szocialista országok olvasáskutatási szakembereinek konferenciája (HAVAS Katalin)	166
A könyvtár társadalmi szerepe az olvasói igények alakulásában (Kaljo OJA)	170
Az 5.-10. osztályos tanulók mint könyvtárhasználók (Irmgard DRESSLER)	178

Hazai körkép

Az egyházi könyvtárak helyzete és a tudományos kutatás (KÓKAY György)	189
---	-----

Fórum

A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselete a legnagyobb referáló lapokban és a hazai tanulságok. Hozzászólás Sárdy Péter cikkéhez (FARAGÓ Lászlóné).....	197
---	-----

Krónika

Nemzetközi kollokvium a központi könyvtárak technikai felszereltségéről (KÁROLYI Ágnes)	199
---	-----

Kitekintés

A nyelvi kompatibilitás problémái a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerben (ARSZENOV - MUZRUKOV - MAKARENKO)	202
--	-----

Finnország tudományos könyvtárainak és szolgáltatásainak rendszere (Esko HÄKLI - Elin TÖRNUDD)	209
Szabadpolcos rendszer az egyetemi könyvtárakban (Jerzy WIERZBICKI)	214
Etikai szempontok a könyvtároshallgatók termelési gyakorlatában (Milan VOKROJ)	222
Egy jubiláló szovjet folyóirat, a Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom (KÖVENDI Dénes).....	228

Szemle

A Könyvtáros könyvtári és könyvtári vonatkozású közleményeinek tíz éves mutatója. (1961-1970) (ism.: ILLÉS Zsuzsa) ...	232
HALÁSZ László - NAGY Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban. 1. Kutatási jelentés. (ism.: KATSÁNYI Sándor)	234
(KOROMPAINÉ SZALACSI RÁCZ Mária) Hajdu-Bihar megye sajtóbibliográfiája. (ism.: ILLÉS Zsuzsa)	235
DEZSŐ Zsigmondné: A gyorsolvasás programozott tankönyve (ism.: TAKÁCS Menyhért)	238
A Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ (NTMIK) két új időszaki kiadványa (ism.: KÖVENDI Dénes)..	239
CONTENTS	242
INHALT	245
СОДЕРЖАНИЕ	249

E számunk munkatársai: Irmgard DRESSLER, FARAGÓ Lászlóné (OSzK), FUTALA Tibor (KM Könyvtárosztály), HAVAS KATALIN (KMK), ILLES Zsuzsa (MTA Földrajztudományi Kutató Intézet), KARÁCSONYI Rózsa (Muzéumi Módszertani Központ), KÁROLYI Ágnes (KMK), KATSÁNYI Sándor (KMK), KÓKAY György (KM Könyvtárosztály), KOVÁTS Zoltán (VVEKK), KÖVENDI Dénes (KMK), NAGY Attila (KMK), Kaljo OJA, PATAKY Ernő, SONNEVEND Péter (KMK), TAKÁCS Menyhért

Gondolatok a közgazdasági szakirodalmi információs rendszer kialakításához

PATAKY Ernő

A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY SAJÁTÓSSÁGAI AZ INFORMÁCIÓS RENDSZERREL KAPCSOLATBAN

A közgazdaságtudomány s a vele kapcsolatos információs rendszer sajátossága, hogy ideológiai tartalmakat is hordoz. A társadalmi rendszerben fennálló különbség megmutatkozik nálunk egyes tőkés információtartalmak korlátozott közreadásában, szelektív megközelíthetőségében. Ezelőtt a közgazdasági anyagok ideológiai tartalmára hivatkoznak egyesek, amikor a tőkés szakirodalmi feltárásokat nem látják nálunk adaptálhatónak, s ezzel munkát megtakarítónak.

A társadalmi-gazdasági élet bizonyos tekintetben komplexebb, mint pl. a biológiai. Egy traktort nem egy másik traktor nemz, mint egy lovat a másik, hanem bonyolult társadalmi-gazdasági szervezet: a traktor-gyár. Ez a vállalkozás tele van bizonytalansággal: az árban, a beruházásban, az önköltségben, a munkabérben, a termelékenységben stb.

Minden információ a bizonytalanság csökkentésére hivatott. Az információs szerv (információs hely, információt szolgáltató intézmény, könyvtár, dokumentáció) azonban nem tudja előre, hol jelentkezik a bizonytalansági stressz, melynek feloldásában közre kell működnie.

További sajátossága a közgazdaságtudománynak, hogy Cournot és Walras óta mindjobban tart a matematika felé. Az absztrakciók tovább finomodtak a huszas és harmincas évek ökonometriájában. A közgazdaságtan sodródik az egyenletek és paraméterek, az idősorok és regressziók világa felé. Ezt a trendet a számítógép tovább fokozza. De még ezekkel is nehéz leírni s még nehezebb mérni pl. az államhatalom által teremtett társadalmi-gazdasági rendszerben elért bruttó társadalmi terméket (BNP), vagy mind nehezebb vállalkozás az egyes országok gazdasági fejlettségének a leírása-mérése-összehasonlítása.

Mindehhez járul, hogy a közgazdaságtudomány is osztódik makro- és mikrogazdaságtanra, ágazati gazdaságtanokra, kiválik belőle a munkatan, az irányítástudomány, a pénzügytan stb.

Nehezíti a helyzetet, hogy a közgazdaságtudományban a nyelvnek, a helyes terminus technikus használatának nagyobb a jelentősége, mint pl. a műszaki tudományokban, vagyis nagyobb ráfordítás kell a nyelvi korlát (language barrier) leküzdéséhez. Akkor, amikor hazánk a nyelv szempontjából - más országokhoz képest - egyébként is hátrányos helyzetben van. A nagy országokban (a Szovjetunióban, az Egyesült Államokban) az érdekeltek saját nyelvükön olvashatják a szakirodalmi közlemények jó részét. Ugyanez a helyzet a gazdaságilag fejletlen országokban, mert valamely világnyelvet ott hagytak gyarmatosítóik. A kisebb északnyugat-európai orszá-

gokban szinte anyanyelvként beszélnek egy világnyelvet. A közép- és kelet-európai szláv népek pedig az orosz nyelvvel könnyebben tudnak megismerkedni, mint mi.

Mármost a közgazdaságtudományra vonatkozóan a legtöbb ismeretet a könyvtárak gyűjtik és gondozzák. S ha a könyvtárosok felkészültsége valamennyire le is küzdi a nyelvi korlátokat, az említett matematikai és más irányzatokat nem tudja eléggé követni. A hagyományos könyvtári termelőeszközök használata pedig eléggé antikválódott a korunkra jellemző ismert informatikai robbanással.

Ilymódon a szakirodalmi információs termelőerők fejlődése - sem emberben, sem termelőeszközben - nem adekvát a közgazdaságtudomány fejlődésével.

A KÖZGAZDASÁGI INFORMÁCIÓT IGÉNYLŐK

A közgazdasági információt igénylőket csak típusokban lehet megrajzolni. Nyomban hozzá kell tennünk, hogy a különféle típusok információszükséglete rendkívül differenciált. Ezért alakult ki az a vélemény, hogy a szakirodalmi igényfelmérés helyett inkább szolgáltatásokat kell kíséreltetni.

A potenciális igény-tartomány övezeteit a következő típusokból lehet megalkotni:

- A felső gazdasági irányítás (MSZMP, minisztertanács, minisztériumok, országos jellegű gazdasági intézmények, - a pártban osztályvezetőig, egyébként főosztályvezetőig bezárólag).

- A középfoku gazdasági irányítás (megyei párt- és tanácsi szervek gazdasági részlegei).

- A közgazdaságtudományi kutatás és oktatás, az utóbbi gazdasági jellegű főiskoláig és az egyéb felsőfoku oktatási intézmények politikai gazdaságtani tanszékéig bezárólag.

- A nagy tervezőintézetek gazdasági részlegei.

- A gazdasági javak termelésének, feldolgozásának, bel- és külkereskedelmi forgalmának nagyobb vállalataiban a gazdasági részlegek.

Az információs kielégítettségről az említett típusok szerint a következőket lehet nagyjában-egészében mondani.

A felső irányító szint a közgazdaságtan, a gazdasági élet fejlődését tükröző megfelelő szakirodalmi információval csak részben van ellátva, főként ágazati vonalon (KGM-MTTI, AGROINFORM, Belkereskedelmi Kutatóintézet stb.). A szétsugárzó (referáló) szakirodalmi szolgáltatásokban telítettség is mutatkozik, ugyanakkor a válogatott, elemzett, értékelt szakirodalmi információ hiányos.

A középfoku irányító szinthez jobbra csak a szétsugárzó-referáló kiadványok jutnak el, az irányító szervet éppen foglalkoztató közgazdasági probléma szakirodalmi értékelése itt még hiányosabb.

A tudományos-oktató réteg számára a szétsugárzó szolgáltatás (szerezményezési jegyzék, bibliográfia, referáló folyóirat) a fontos, a válogatást maguk végzik. Hasznos a tudományos figyelmüket egy témára koncentrálni, figyelőszolgálat is, mentesítvén őket az irodalomkutatás időigényes munkája alól.

Az operatív-realizáló réteg igényli - az egyéb információs csatornákhöz mérten - viszonylag a legkevesebb szakirodalmi tájékoztatást. Az általános gazdaságpolitikai tájékozódáson túl rendszerint valamely gazdasági részletkérdésben kívánnak komprimáltan értékelő-eligazító szakirodalmi információt. Saját vállalati szakirodalmi információs helyeik igyekeznek - kiépítettségükhöz mért - választ adni.

VERSENYZŐ INFORMÁCIÓS CSATORNÁK

A közgazdasági információs csatornák, illetve források lényegében - kimerítő felsorolás nélkül - a következők:

- a) belső információáramlás
 - munkahelyi szervezetek
 - adatbázisok
 - = számvitel
 - = statisztika
 - = elektronikus információ
 - belső könyvtár-dokumentáció
- b) külső információáramlás
 - felsőbbség (főhatóság)
 - társadalom (illetve public relation)
 - adatbank
 - eseti információk (tanulmányut, konferencia, szemle stb.)
 - országos szakirodalmi információs helyek.

A korábban említett közgazdasági információt igénylő rétegek a fenti csatornákat változó intenzitással veszik igénybe. A belső információáramlás a tudományos-oktató intézményekben - a belső könyvtár-dokumentáció kivételével - jobbra esik. A gazdasági irányító szervek számára a b) pontban felsorolt csatornák is fontosak, míg a vállalatok részére elsődlegesek az a) alatti belső információk.

A közgazdasági szakirodalmi információnak még nem sikerült megfelelő jelentőséget kiküzdenie az információs csatornák versenyében, legyen az információs szerv helyi vagy országos. A közgazdasági szakirodalmi információs helyek ugyanis nemcsak egymással, hanem az egyéb információs csatornákkal is versenyben állanak. A közgazdasági szakirodalmi információnak számot kell vetnie: zsugorodik-e az egyéb információs csatornák mellett, MacLuhan Gutenberg Galaxis-ává válik-e, vagy van - és milyen irányban - fejlődésképes jövője.

Gondolkodóba ejtő, hogy nem könyvtári-dokumentációs keretek között szervezték meg az utóbbi egy-két évtizedben az olyan információs részlegeket, mint a KSH számítástechnikai intézménye, vagy a MÉM STATEG szervezete. Ez utóbbi 1974 októberében már KGST szimpoziумot rendezett a mezőgazdasági adatbankok és információs rendszerek kérdésének a megvitatására.

Az Országos Vezetőképző Központban a tanfolyamok egyik fő tárgya a vezetői információrendszereknek és az információs rendszerek adatbázisának a megszervezése - kapcsolatban az álló- és forgóeszköz gazdálkodással,

a nyereségtervezéssel, a munkaerő- és bérgazdálkodással, a piaccal, a vállalatfejlesztéssel stb. Az Országos Vezetőképző Központ szemináriumain a Csepel Autógyár PRONT rendszerre épülő termelésirányító információs rendszerét mutatják be.

A TAURUS Gumiipari Vállalatnál (az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság megbízásából) egy svájci cég elektronikus adatfeldolgozással működő integrált tervezési, elszámolási és információs rendszert igyekszik bevezetni. A vállalati szervezet kialakításával együtt készítik el az anyag-, áru-, költség- és eredményelszámolási rendszer számítógépre vitelét, s ennek eredményeképp tervezik meg a vezetési információs rendszert. Ez a rendszer magában foglalja az anyagra, az üzemgazdaságra, a termelésirányításra és tervezésre vonatkozó információkat.

KÖZGAZDASÁGI SZAKIRODALMI INTÉZMÉNYEK ÉS SZOLGÁLTATÁSAIK

Rózsa György, illetve Szalay Sándor tanulmányai feltárták a közgazdasági szakirodalmi információs intézményeket és szolgáltatásaikat.

A legtöbb közgazdasági szakirodalmi információs intézmény valamely anyaszervezethez kötött, mint pl. a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára és Dokumentációs Szolgálat stb. Kevés az anyaszervezethez nem kötött intézmény, oly értelemben, hogy nem kötelezett fenntartójának elsődleges kiszolgálására. Ilyen pl. az MTA Közgazdasági Információs Csoportja, az Országgyűlési Könyvtár, vagy az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.

Az anyaszervezetekhez kapcsolt könyvtárak erőforrásaikkal elsősorban az anyaszervezeti igényeket elégítik ki. Ha sikerrel, munkájuk dicséretet és pénzt fiadzik. Az anyaszervezet igényein tulmenő országos vagy más közérdekű szakirodalmi tájékoztató munkára kevés közgazdasági szakirodalmi információs intézmény vállalkozhat. Az anyaszervezet ugyanis általában hüvösen fogadja az ilyen irányu tevékenységet. Az ilyen információs munka címzettjei és módszerei is kevésbé kirajzoltak, illetve az információs erőforrásokhoz képest erősen differenciáltak.

A közgazdasági jellegű információs intézmények a különböző igénytartományokba a következő főbb szolgáltatási típusokat juttatják el:

- gyarapodási jegyzéket,
- dokumentumot saját állományból vagy könyvtárközi kölcsönzéssel,
- a dokumentum tartalomjegyzékét,
- a különböző szempontok szerint (hazai, szocialista, felszabadulás utáni stb.) összeállított bibliográfiát,
- gépi indexet,
- figyelőszolgálati jelzést,
- rövidebb-hosszabb kivonatokat,
- a kivonatokat tartalmazó kiadványokat,
- értékelő irodalmi feldolgozást (témadokumentációt).

A kutatáshoz-oktatáshoz irányuló alapinformációk megfelelőek, hozzáférhetőek.

Az irányító és operatív szervek az ugynevezett tercier szolgáltatást igényelnék, amely a szakirodalomban található álláspontokat szintetizálja. Ennek elkészítése időigényes, a szakkérdésben való otthonosságot kívánja, annak meglátását, mi az ujszerű vagy hogyan áll az igénylő által közölt szempont a feldolgozó által hozzáértően kiválogatott szakirodalomban. Ehhez a munkához elengedhetetlen a saját intézményi szellemi felkészültség vagy a pénzügyi megalapozottság. Ezért a közgazdasági szakirodalmi információk helyeink közül kevés vállalkozik rá. Az MTA Közgazdasági Információs Csoportja mintegy két év alatt 30 ilyen anyagot készített negyedévi-félévi átfutási idővel. A KSH Könyvtára és Dokumentációs Szolgálat a Statisztikai Kiadóvállalattal együttműködve adott ki témadokumentációt a gazdasági hatékonyságról, a termelési függvényekről, a szolgáltatásokról stb. Az ágazati információs intézményekben - nem utolsósorban a pénzügyi feltételek biztosítása következtében - több az ilyen anyag, pl. az AGROINFORM-ban, a Pénzügykutató Intézetben stb.

Ahol az erőforrások nem érik el ezt a szintet, zömében referáló kiadványokkal oldják meg a tájékoztatás dandárját, a beérkező anyag - különböző minőségű - kivonatolásával.

Az információs szempontból szerényebb készütségi fokon a cimleírás, osztályozás stb. köti le a rendelkezésre álló - elsősorban könyvtári hozzáértésű - erőket.

Horváth Tibor szerint mind a szétsugárzó (pl. referáló), mind a visszakereső (pl. támadékumentációs) kiadvány irányulhat diszciplínára vagy felhasználóra (1). Nehéz azonban a közgazdaságtudományban elképzelni a csupán diszciplínára orientált információt, hiszen minden információnak valaki felé kell irányulnia, még ha az a valaki maga a könyvtáros is.

Ami a közgazdasági információs módszereket illeti, osztani kell Horváth Tibor álláspontját, aki szerint a szétsugárzó szolgáltatás a legtöbb könyvtárban és tájékoztató intézetben szinte azonosult magával a tájékoztatással. Az ily szolgáltatás minőségét a dokumentumbázis nagysága, a feltártság színvonala, az információkat tartalmazó kiadvány átfutási ideje és technikai előállítása határozza meg.

Példaként megemlítjük a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának a következő referáló kiadványait:

- Tájékoztató a külföldi közgazdasági irodalomról

A/ sorozat: Referátumok

B/ sorozat: Bibliográfia

- Magyar Közgazdasági Bibliográfia (éves kiadvány).

További példa a Konjunktúra és Piackutató Intézet, valamint a Magyar Kereskedelmi Kamara kiadásában megjelenő Világgazdaság. Ugy szintén további példák az OMKDK következő közgazdasági jellegű publikációi:

- Gazdaságpolitikai információk (az MTI-vel közösen)

- Korszerű vezetés (az MTI-vel közösen)

- Műszaki-gazdasági tájékoztató a külföldi szakirodalomból c. sorozat, közte

= Nemzetközi vám- és kereskedelempolitika

= Beruházás-fejlesztés

= Nemzetközi szervezetek anyagai

= Nemzetközi marketing

- = Vállalati szervezés
- = Trendek, prognózisok
- Ipargazdaság (gyors permutációs index)
- Üzemszervezés - Ipargazdaság stb.

Mindezek előfizetése tetemes összeget jelent.

Számos információs intézmény azonban kiadványait közreadja

- ingyenesen (egyes esetekben a cimlista bővítése érdekében is),
- cserében,
- csak a - rendszerint bizalmas jellegű - cimlistán szereplőknek (egyes esetekben a kiadványt felértékelni igyekvő rátartiságból is).

TISZTÁZATLANSÁGOK, FOGYATÉKOSSÁGOK A SZAKIRODALMI SZOLGÁLTATÁSOKBAN

A szakirodalmi információt szolgáltató intézményeknek nem sikerült kellő érdeklődést felkelteni szolgáltatásaik iránt - vallják egyes könyvtári érdekeltek. Ennek orvoslására lényegében három remediumot ajánlanak.

Elsősorban is a szakterületnek folyamatosan és szervezeten orientálnia kellene az információt szolgáltató intézményeket a tudományág soronlévő és távlati feladatairól s az elvárásokról. Ezt a gazdasági irányító és operatív szerveknek kellene vállalniuk, hiszen a tudományos kutatási tervek adottak-ismertek. A baj azonban nem annyira az orientáltság hiányában, mint inkább abban rejlik, hogy a gazdasági irányító és operatív szervek által leginkább kért szolgáltatás adásához az információs hely erőforrásai rendszerint kevesek.

A másik remedium: a könyvtáraknak információs intézményekké kell átalakulniuk, ezekben szerves egésszé ötvöződik a könyvtári, a bibliográfiai, a dokumentációs és információs tevékenység (2). Ez az átalakulás azonban nem Kolumbusz tojása. Csak nagy szellemi és anyagi ráfordításokkal volna megoldható s ha ez rendelkezésre is állna, még mindig felmerül a kérdés: okszerű-e ez a beruházás a korábban felsorolt versenyző információs csatornák között. Ennek bizonyítása a közgazdasági szakirodalmi információs rendszer fejlesztésének egyik kulcskérdése.

A harmadik remedium: a felhasználók nem ismerik eléggé a meglévő szolgáltatásokat, ezeknek nincs kellő propagandája. Számos esetben kétségkívül hiányos a propaganda. Ugyanakkor hiába propagálunk bármily információs portékát, ha a felhasználónak más kell. Ez esetben ezek a szolgáltatások egyrészt feleslegesen terhelik az információt adó intézményt a feldolgozásban, a sokszorosításban stb., másrészt az igénylőre zuduló szakirodalmi információs tömeg ballasztává válik, el is riasztja a felhasználót a szakirodalmi információ rendszeres használatától.

Nehezen alakítható ki tehát a közgazdasági szakirodalmi információs rendszer, amíg megközelítőleg nem tisztázódik az ilyen jellegű információra igényt tartók köre, az igényelt szakirodalmi információk tartalma, a szolgáltatások típusa és bizonyos próbamenetek után a felhasználók véleménye. Ezek megismerése után foglalhat állást a szakirodalmi információs hely és felsőbbbsége: eleget tud-e tenni jelenleg vagy a jövőben és mily mértékben a felhasználói kívánalmaknak.

A közgazdasági szakirodalmi tájékoztatás milyenségéről jobbra a kutatók-oktatók, illetve az anyaszervezet nyilatkoznak. A közgazdasági kutatóhelyek 16 főhatósághoz tartoznak mintegy 850 kutatóval. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 293 dolgozó végez oktató-kutató munkát. Ha hozzávesszük az egyéb közgazdasági jellegű felsőoktatási intézményekben hasonló munkát végzőket, az ezret meghaladja a közgazdasági szakirodalmat potenciálisan igénylő kutatók-oktatók száma. Nem meglepő ezért a kutatásra orientáltság egyes felfogásokban: "Információ-szükségletnek tekintendő az olyan információk iránti kereslet, amelyek a távlati tudományos kutatási tervben foglalt társadalomtudományi kutatási főirányok témáinak kidolgozásához szükségesek: ez a kereslet határozza meg a nyújtandó információk tartalmát, jellegét, a szükséges szolgáltatások típusait, gyakoriságát." (3).

Aligha lehet vitás, hogy a felső- és középfoku gazdasági irányító szervezetekben, tervező intézetekben, nagyobb vállalatok gazdasági részegeiben dolgozók - s a megfelelően feldolgozott szakirodalmat igénylők - száma meghaladja a kutatók-oktatók számát. Igazolja ezt egyes - színvonalas - referáló kiadványok magas előfizetői száma. Az egyéb szakirodalmi szolgáltatások iránti igény azonban még jobbra rejtett.

KÖNNYEBBSÉGEK ÉS NEHÉZSÉGEK AZ INFORMÁCIÓS RENDSZER KIALAKÍTÁSÁBAN

A szakirodalmi információs rendszer kialakításakor a közgazdaságtudományi terület előnnyel indul. Ezt az előnyt az "oligopol" helyzet adja, vagyis, hogy több olyan elméleti közgazdasági, gazdaságpolitikai, ágazati szakirodalmi információs központi és nem központi intézménnyel találkozunk, amellyel más tudományág alig rendelkezik.

A rangos szakirodalmi információs helyek ugyanakkor bizonyos nehézséget is okoznak a rendszerszervezésben, mert egymástól elszigetelten alakultak ki s az összefogásukra-egyeztetésükre tett eddigi kísérletek halvány eredménnyel jártak. A kijegecesedett, fundált szolgáltatások s a mögöttük rejlő érdekek ütköznek ugyanis a rendszeralkotással óhatatlanul együttjáró harmóniára irányuló törekvésekkel. A rangos intézmények utalnak saját szolgáltatásaikra, jóhiszeműen meg lévén győződve arról, hogy referáló kiadványuk a legjobb, témafigyelésük a legátfogóbb, gépi indexük a legkorszerűbb, kialakítandó IBM 370-es rendszerük a legígéretesebb, - mindezekbe "betársulhatnak" a többiek.

Ezenfelül el is riasztja őket az olyan felfogás, hogy a "részfeladatokat ellátó információs intézmények tevékenységét a viszonylag legfejlettebb szakkönyvtár mint információs szakközpont koordinálja, szervezi munkamegosztásukat, gondoskodik a kutatás és gyakorlat számára szükséges információszolgálatok összehangolt működéséről, irányításával dolgozzák ki a fejlesztési terveket; egyfelől tehát koordinátor, másfelől szolgáltató intézmény, amely az alapvető információs szolgáltatásokat állítja elő a szakterület számára". A koordináláshoz azonban a szakközpontnak nincs jogköre, a többletráfordításhoz pedig - amivel mindez járna - nincs pénzügyi megalapozás.

A másik szélsőséges felfogást mozaik-elméletnek nevezhetjük. Abban áll, hogy a meglévő nagyobb-kisebb közgazdasági szakirodalmi információshelyekből szinte automatikusan tevőik össze a közgazdasági szakirodalmi információrendszer. Nem kell tehát semmit kitalálni. Ami mint szakirodalmi információ termelődik, annak kell szélesebb piacot találni.

Ez a felfogás nem veszi figyelembe az információshelyek közötti versenyt, az igények differenciáltságát, azt, hogy egyes igénytípusoknál túlszaporul a szakirodalmi információ, másoknál hiány van a megfelelő szolgáltatásokban.

Ugy véljük, elsősorban is tisztázni kell egyes fogalmakat. Az u.n. koordinálás feltételezi a koordináló pólust, a cselekvési korlátozásokat, a cselekvésre ösztönzéseket. Mindez már közel jár az adminisztratív eszközökhöz, azok alkalmazására pedig ez idő szerint nincs jogalap.

Más a kooperációval, az együttműködéssel létrehozott szakirodalmi információ. Ebben korlátozás nincs, ez erőforrásokat egyesít új szellemi javak előállítására. Ismert Kelet-Nyugat gazdasági együttműködésében, de ismert a közgazdasági szakirodalmi információ területén is, elsősorban az MTI és egyes tudományos-műszaki információshelyek koprodukciónak révén.

További fogalmi tisztázást kíván a sokat használt "ellátandó szakterület" megjelölés. Ellátandók nincsenek, hanem vannak tényleges és potenciális igények. A közgazdasági könyvtár nem szociális szervezet, amelynek el kell látnia valakiket, amely szinte csak a kínálat oldaláról közelíti meg az igényelőket. Ehelyett a könyvtárnak - a közgazdaság területén - információshelyekben kell megtalálnia a szakirodalmi igényelő típusokat, az igényeknek megfelelő szolgáltatásokat, a transzmissziós állomásokat (vállalati, intézeti szakirodalmi információshelyeket) stb.

Az anyaszervezethez csatolt, illetve ágazati szakirodalmi intézmények ebből a szempontból kedvezőbb helyzetben vannak.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS JELENLEGI FORMÁI

Jók a tapasztalatok a Magyar Távirati Iroda Külföldi Sajtószolgálatára és egyes szakirodalmi információshelyek együttműködésében. Az MTI adja a soronkívüli sokszorosítási technikát, külföldi tudósítói már eleve felhívják a figyelmet a lényegesebb közleményekre. Az MTI felel a politikai tartalomért, az illető információshely - a szakmaiért. Különösen sikeres az OMKDK-val együtt kiadott gazdaságpolitikai szemle, vezetéstudományi-szakirodalmi tájékoztatás, illetve az AGROINFORM-mal együtt megjelentetett mezőgazdasági szakirodalmi információ.

Több szakirodalmi információshely bilaterális és multilaterális megegyezést kötött egymás referátumainak használatára, kiadványaik cseréjére stb. Ilyen együttműködés jött létre pl.

- a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtára, az Országos Terhivatal Könyvtár-Dokumentációja, a Pénzügykutató Intézet

tájékoztató részlege, a Konjunktúra- és Piackutató Intézet információs részlege között;

- az MTA Világgazdasági Intézetének Információs osztálya és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára között;
- a Belkereskedelmi Kutatóintézet információs részlege és az MTI Külföldi Sajtószolgálat, vagy a MTESZ kereskedelmi szakosztálya, valamint a belkereskedelmi könyvtári hálózat egyes tagjai között.

Nemzetközi - főleg szocialista - szinten is találunk több példát az együttműködésre, így

- az MTA Világgazdasági Intézetének Információs osztálya 108 országba 1000 példányban küldi meg a fontosabb magyar közgazdasági cikkek bő kivonatait tartalmazó Abstracts c. kiadványt;
- az Országos Tervhivatal Könyvtára és Dokumentációja megküldi a KGST információs központjának a magyar közgazdasági tanulmányok kivonatát;
- a Belkereskedelmi Kutatóintézet Információs osztálya 2-3 évenként megjelenteti a Mezsduarodnaja Bibliografija c. kiadványt;
- a Pénzügykutató Intézet információs részlege elkészíti a KGST országok pénzügyi rendszeréről 1972 - 1974-ben megjelent tanulmányok bibliográfiáját.

A KÖZGAZDASÁGI SZAKIRODALMI INFORMÁCIÓS RENDSZER KIALAKÍTÁSÁNAK ELŐMOZDÍTÁSA

A népgazdasági információs rendszernek elvileg helyes a tétele "a felhasználók igényeire orientált szakirodalmi tájékoztatásról", vagy a "meghatározott szempontok szerinti tudatos válogatásról", ugyszintén "a más intézmények korszerű szolgáltatásainak az igénybevételéről".

Ámde a közgazdaság terén más a felső- és középfoku irányításnak, más a kutatásnak, más a termelésnek, más a forgalomnak pl. a válogatással szemben támasztott igénye. Ezeket még széles körű együttműködéssel is csak lépésről-lépésre lehet kielégíteni. Nyilvánvaló ezért a fokozatosság parancsa.

A fokozatos fejlődés egyes szakaszait kívánják megvilágítani az alábbi gondolatok, amelyek belátható időn belül megvalósíthatóknak tűnnek.

I. AZ INFRASTRUKTÚRA MEGJAVÍTÁSA

1. A közgazdasági szakirodalmi információs helyek munkája kölcsönösen nem eléggé ismert. Törekedni kellene ezért az egymás munkájáról való rendszeres tájékoztatásra s ezáltal az együttműködési kapcsolatok kialakításának az előmozdítására.

2. A feldolgozandó dokumentumbázis bizonyos mértékű megosztása, elsősorban a nagyobb és kisebb közgazdasági szakirodalmi információs helyek között, hogy a kisebbek mentesüljenek egyes dokumentumok, pl. elméleti közgazdaságtudományi folyóiratok beszerzésének a terhe alól. Ennek feltétele a gyorsan, jól és olcsón működő másoló berendezés.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy egy bizottsági ülésen elhangzottak szerint a társadalomtudományok területén az egyes intézmények a gyűjtőköri koordinálásban önállóságuk megsértését látják. A koordinálást valóban ki kell iktatni, különben az lesz az eredmény, mint a műszaki gyűjtőköri kezdeményezésben, amelynek alakuló ülése óta konkrét előrelépés nem történt.

3. Egyes alapvető könyvtári munkák, pl. folyóiratcikkek címjegyzékének a megtakarítása a kisebb könyvtárakban, akként, hogy valamely nagyobb szakirodalmi intézmény ezt gyorsan és kedvezményesen rendelkezésre bocsátja s ezáltal az időigényes munkát, a cimleírást feleslegessé teszi.

4. Felmerül a közgazdasági jellegű folyóiratok központi jegyzékének az elkészítése valamely nagyobb közgazdasági könyvtárban, bizonyára az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve.

5. Megvizsgálandó volna külföldi közgazdasági referáló kiadványok szelektív adaptálásának ügye, különös figyelemmel a mágnesszalagokra. Ezuton elsősorban könyvrecenziókat, tudományos tanácskozásokról szóló ismertetéseket kellene átvenni.

6. Óhatatlanul előtérbe kerül a közgazdasági szakirodalmi információs helyen dolgozók közgazdasági képzettségének az ügye. És pedig két szempontból. Az egyik a könyvtáros képesítésű dolgozók közgazdasági ismereteinek a bővítése - tanfolyamok útján s ezzel annak az ürnnek a részbeni feltöltése, amely a tudományos-szakmai eligazodásban a közgazdász és a könyvtáros között néha tátong. Végül is a termelőerő szellemi része is beruházás, mely ha nem amortizálódik, életfogytiglan terheli a könyvtárat.

Nehezebb a másik kérdés megoldása: képzett közgazdászok megnyerése a szakirodalmi tájékoztató munkához. Ez a munka nem vonzó, mert az output másé. Viszonylag jelentős anyagi ösztönzés s a munka tudományos megbecsülése segíthet valamit. Mert ne feledjük, hogy a valamennyire is szakavatottnak ismernie kell a szakma tudományos karmestereit, gazdaságpolitikussait, azok megnyilatkozásaira kell elsősorban ügyelnie (mint amilyen pl. Kantorovics szovjet, Kaleczki lengyel, Stipetics jugoszláv, Weinschenck nyugatnémet, Tinbergen holland, Samuelson amerikai tudósközgazdász).

7. A megoldandó kérdések között kell említeni egyes pénzügytechnikai problémákat. Egyes szakirodalmi információs helyektől országos információs szolgáltatásokat kívánunk, felkérjük őket az országos rendszerben való közreműködésre. Erre e helyeknek sem elkülönített finanszírozásuk nincs, sem nem megoldott az ilyen irányu munkájukért befolyó összeg célfelhasználása.

II. AZ INFORMÁCIÓÁRAMLÁS KÖZVETLEN ELŐMOZDÍTÁSA

8. A közgazdasági szakirodalmi információs rendszer kiépítésének egyik fontos módja a meglévő szolgáltatások piacának a bővítése. Ennek egyik gyakorlati módja lehet a cimlisták összehasonlítása, a tényleges és potenciális igénylő kategóriák térképének a megrajzolása s ennek alapján egyes elismert szakirodalmi szolgáltatások kísérleti jellegű kiterjesztése, majd a vélemények alapján a szükséges korrekciók elvégzése.

9. Az említett nyelvi korlátok miatt fontosnak tűnik a közgazdasági fordításügy előmozdítása, éspedig két uton. A közgazdasági jellegű fordításokról - az OMKDK hasonló kiadványának a bővítésével - rendszeres havi jegyzéket kellene kiadni A és B sorozatban, az előbbiekben a bizalmas, az utóbbiakban az általánosan hozzáférhető közgazdasági tárgy fordításokról. A másik út: közgazdasági fordítási szervezet életrehozása, mivel általános a panasz a jelenlegi nem mindig színvonalas, nem gyors, szétforgácsolt fordításokra.

10. Intermediális közgazdasági információs rendszer kialakítása. A népgazdaság és a nagy termelő-forgalmazó vállalatok közötti közbülső (mezzo) információs szint igen fejlett szektorális (ágazati) vonatkozásban. Tökéletesítésre vár azonban a nem ágazati információban. Kiepi-tést pedig a területi információs rendszer kíván.

Területi információs rendszeren az olyan információk összességét értjük, amelyek a termelőerők területi mozgását, helyes arányainak a kialakítását, a területfejlesztés célját szolgálják (4).

A területi tervező, irányító és realizáló politikai-gazdasági szervezet közgazdaságilag informáló rendszer kialakításában, e területi vezetési szintek részére szóló információk összegyűjtésében, kiválasztásában, átalakításában szerepet kaphatnának olyan egyetemi könyvtárak, mint a pécsi és szegedi tudományegyetemi, a veszprémi és miskolci műszaki egyetemi - ha erre a célra közgazdasági szellemi erőforrásokat kapnának.

III. KÖZGAZDASÁGI SZAKIRODALMI INFORMÁCIÓS KOLLÉGIUM

Mint a kifejtettekből kitűnik, a javasolt fejlesztési elgondolásokban az új közgazdasági szakirodalmi információs rendszernek és a régi könyvtári hálózatnak számos eleme ötvöződik. S helyesnek tartjuk a meglévő korszerűsítését - elhagyva az elhagyandókat.

A továbbépítés fontos lépcsőfoka, hogy 1974-ben a Marx Károly Köz-gazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára igazgatójának, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára és Dokumentációja igazgatójának, az Ország-gyűlési Könyvtár igazgatójának, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Információs Csoportja vezetőjének az együttműködésével meg-alakult a közgazdasági szakirodalmi információs rendszer kollégiuma, a-mely - más intézmények közreműködésével és más közgazdasági szakem-berek bevonásával - hivatva lesz e rendszer kialakításához szükséges in-tézkedések megvitatására, megtételére, illetőleg javaslatok előterjeszté-sére.

JEGYZETEK

1. Horváth Tibor: A könyvtári szolgáltatások rendszere. KMK. Budapest, 1974. 45 p.
2. Láng Imre: A társadalomtudományi információellátás fejlesztése = Könyv-tári Figyelő, 1972. No.2 171-183. p.
3. Láng Imre i. m.
4. Barabás Miklós: A korszerű területi információs rendszer követelmé-nyei (Kézirat).

Számítógéppel olvasható adattárak alkalmazásának lehetősége a tudományos tájékoztatás újabb területein

KOVÁTS Zoltán

A szerző a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya számára állította össze a gépi adattárak jegyzékét. Lapunkban terjedelmi okokból az adattárakról megadott jellemzők közül csak néhányat közölhetünk. (Szerk.)

A szaktudományok művelői nem először találják magukat szemben a szakirodalmi áradat problémáival. A XIX. sz. elején a szakirodalmi áradat szakterületenként kb. 10^4 számú közleményt jelentett évente. Ennek a problémának megoldását a referáló lapok típusának feltalálása, a szekunder irodalom alkalmazása jelentette. A kémia szakterületén az 1830-as években jelent meg a Chemisches Zentralblatt elődje, amely a világ számottevő kémiai folyóiratainak valamennyi közleményéről rövid kivonatot közölt csupán, a kémián belül tovább finomított szakterületek szerinti csoportosításban.

Az évi 10 000 közleményt kitevő szakirodalmi termés azonban egy évszázad alatt kb. megtízszereződött, és az ötvenes évek elején elérte illetve meghaladta a fontosabb tudományterületeken az évi 10^5 közleményt. Az adattömeg egy nagyságrenddel történt megnövekedése a feldolgozás módszerében is változást követelt. A szakirodalmi áradat második hullámának leküzdésére az elektronikus számítógépekkel végzett adatfeldolgozás nyújtott lehetőséget. Az évi 100 ezres nagyságrendű szakirodalmi termés mutatóinak emberi erővel, hagyományos módon történő átvizsgálása is lehetetlené vált a gyakorlati munkát végző kutatók számára. A teljes világirodalom áttekintését - aminek igényét az élenjáró kutatók sohasem adták fel - csupán a számítógéppel olvasható adattárak alkalmazása és a gépi uton történő szakirodalomkeresés bevezetése biztosíthatja.

SZÁMÍTÓGÉPPEL OLVASHATÓ ADATTÁRAK

A számítógéppel olvasható adattárak különböző szempontok szerint csoportosíthatók. A gépi adathordozó minősége szerint lehetnek; mágneszalagon, tárcsán, ill. dobon rögzített adattárak.

Az adattárakat használatuk szerint is két csoportra oszthatjuk: adattárakra és adatbankokra. Az adattárak általában szakirodalmi, bibliográfiai adatok visszakeresését szolgálják, rajtuk bármely típusu hordozón bibliográfiai adatok, annotációk, esetleg referátumok vannak rögzítve. Alkalmazásuk többnyire ún. "off line" módszerrel történik, vagyis az összegyűjtött kérdéseket és az adattárat betáplálják a számítógépbe, amely azután meghatározott időközönként elvégzi a válogatást, rendezést és a kiírás után közvetlenül olvasható formában szolgáltatja a bibliográfiát a megbízó számára.

Az adatbankok ezzel szemben ún. "on line" módszerrel dolgoznak, vagyis az adattár állandóan hozzáférhető a számítógépben a távolban levő kérdező számára. A nagy számítógéphez telefonvonal segítségével kapcsolódnak az ún. terminálok, a felhasználó végkészülékei, amelyek telex-automatához hasonló távirógépek vagy televízióhoz hasonló képernyős berendezések, esetleg kisebb számítógépek lehetnek. Az on line üzemben a kutató mintegy párbeszédet folytat a központi számítógéppel saját készülékének segítségével. A választ több készülék párhuzamos üzemeltetése esetén is gyakorlatilag azonos időben kaphatják meg a kérdezők, a központnak ún. time sharing munkamódszere következtében.

Ezekben az adatbank-szerűen működő központokban is lehet bibliográfiai adatokat tárolni és lehet meghatározott időszakaszban összegyűjtött szakirodalmi adatok közül - például az utolsó 3 év anyagából - szakirodalmat válogatni. A közvetlen és gyors hozzáférhetőséget, az azonnali választ az adatbankok esetében a tárcsa- illetve dob-memóriák teszik lehetővé. A szalag-memóriák erre nem alkalmasak, mert "elolvasásuk" a gép számára is viszonylag hosszú időt vesz igénybe.

Az adatbankok azonban a szakirodalmi adatok helyett többnyire faktográfiai adatokat tartalmaznak és tesznek visszakereshetővé, például különféle anyagok, vegyületek fizikai kémiai tulajdonságait, mechanikai sajátosságait, élettani hatásukat, vagy időjárás, pénzforgalmi stb. adatokat tartalmaznak, és állnak ezek területén pillanatszerűen a felhasználó rendelkezésére. A hozzánk földrajzilag legközelebb lévő, műszaki irodalmi adatokat tartalmazó, azonnali válaszára képes, retrospektív bibliográfia összeállítására is alkalmas szakirodalmi adatbank az ESRO, European Space Research Organisation dortmundi adatbankja. Megfelelő minőségű telefonvonal bérlése esetén a hazai számítógépek között is bizonyára lehetne találni olyat, amely a kapcsolat létesítésére alkalmas lenne.

A tanulmány mellékleteként ismertetett adattárak többnyire szakirodalmi adatokat tartalmazó nem hagyományos dokumentumok, amelyek alkalmasak arra, hogy meghatározott szakterületen működő kutatók számára a világirodalom jelentős részéről biztosítsák az áttekintést, lehetővé tegyék számukra a világirodalom szakszemponatok szerint legfontosabb közleményeinek kiválogatását és felhasználásuk révén a kutatómunka határfokának javítását. Az adattárak alkalmazása mindenesetre feltételezi meghatározott felhasználói kör és társadalmi igény fennállását, valamint a tájékoztató szolgáltatás megszervezésére és megbízható üzemeltetésére alkalmas információs központ létezését.

A kiválasztott szakterület információs központja lehet a tudományág szakkönyvtára vagy a szakterület tárcaszintű tájékoztató intézménye, amely a gépi adattár igénybevevőinek megszervezésére, az igények begyűjtésére és kérdéseik megfogalmazására, azonkívül az adattár futtatására vállalkozó számítógépközpont felkutatására és a kereső program megírására is vállalkozik. Ugyancsak fontos az is, hogy az információs központ a számítógépes bibliográfiák felhasználóit ellássa a bibliográfia alapján relevánsnak feltételezett dokumentumok teljes szövegével is - eredetiben vagy másolatban. Amennyiben az információs központ az igényelt dokumentumok eredetijével nem rendelkezik, könyvtárközi kölcsönzés útján gondoskodni kell azok beszerzéséről és a használóknak rendelkezésre bocsátásáról.

A gépi bibliográfiához és rendelkezésre bocsátáshoz az információs lánc harmadik tagjaként fordító szolgálatot is célszerű szervezni. A fordító szolgálatot az információs központ ügyfelei közt található nyelvet tudó szakemberek közül lehet kiválasztani és a fordítást szerződéses munkaviszonyban elvégeztetni. A szakemberek nyelvtudásának felhasználása és egymás közötti közvetlen kapcsolatainak közvetítése a legfőbb biztosítéka a fordítások megfelelő szakmai színvonalának és gyors végrehajtásának.

Az információs központ és tudományági szakkönyvtár funkcióinak egy intézményben való egyesítése és összevonása gazdaságilag is indokolt. Az információs központ tájékoztató tevékenységéhez ugyanis minél szélesebb dokumentumbázist igényel, amely gyakorlatilag azonos a szakterület tudományági szakkönyvtárának tevékenységéhez szükséges dokumentumbázissal.

EGYES SZAKTERÜLETEK ADATTÁRAI

A tudományos kutatómunka fejlettsége és a hazai igények a következő szakterületeken teszik indokolttá az előbbieken vázolt intenzívebb tudományos tájékoztató tevékenységet, és annak első lépcsőfokaként a gépesített bibliográfiai szolgáltatás bevezetését:

1. a biológia és orvostudomány
2. a mezőgazdaság, növény- és állattenyésztés,
3. társadalomtudományok, mint pl. politika, jogtudomány, szociológia, munkaügy, oktatás és nevelés,
4. általános bibliográfiai tájékozódás és ezen belül az informatika és könyvtártudomány, valamint a gépi adatfeldolgozás tekintetében.

Az előbb felsorolt szakterületeken ismertetett adattárakat a következő legfontosabb adatokkal célszerű jellemezni:

1. Az adattár címe. Ez többnyire betűszó, amelynek feloldását is érdemes ismertetni.
2. Az adattár szerkesztőjének ill. kiadójának neve és pontos címe.
3. Az adattár kiadásának ill. megjelenésének éve, a megjelenés gyakorisága.
4. A szakterület körülírása, a figyelt dokumentumok köre és az évente megjelenő referátumok száma.
5. Az adattár szerkezetére jellemző tárolt adatféleségek, közülük külön kiemelve azok, amelyek visszakeresésre is alkalmasak.
6. A program hozzáférhetősége, megvásárolhatósága ugyancsak fontos szempont.
7. A technikai jellemzők: mint például a csatornaszám, jelsűrűség, vagy az alkalmazható számítógép.
8. Szervezés szempontjából ugyancsak lényeges az adattár előfizetési díja, vagy pedig az esetleg előfizethető szolgáltatás díja.

A mellékelt adatlapokat a fent említett szempontok szerint igyekeztem összeállítani. Az adatok egy részét a kiadó intézmények közvetlen ismeretéből, más részét az OECD 1971-ben megjelent kiadványából (1), illetve az American Institut of Physics 1970-ben megjelent kiadványából (2) merítettem.

A biológia és orvostudomány területén több széles folyóiratbázison szerkesztett, nagy áttekintést biztosító adattár is található. A Chemical-Biological Activities (CBAC) a Chemical Abstracts Service kiadványa. Ez a körülmény biztosítja annak, hogy a CBAC mind szakmai színvonal, mind pedig átfutási idő szempontjából a legmagasabb követelményeket is kielégíti. Az adaptálás ellen szól viszont, hogy a Chemical-Biological Activities a Chemical Abstracts Service másik kiadványának, a Chemical Abstracts Condensates-nek (CACon) a része, amennyiben annak az 1-5-ig és 62-64-ig sorszámozott szekcióit tartalmazza. Előfizetési díja 3545 \$, szemben a teljes CACon 2500 \$-os előfizetési díjával. A CBAC adattár felhasználói számára mégis megtakarítást jelenthet a kisebb terjedelmű adattárért kifizetett nagyobb előfizetési díj, mert a CACon biológiai, biokémiai információk szempontjából értéktelen anyagának eltávolításával létrehozott CBAC segítségével lényegesen kevesebb gép-
idő-felhasználással ugyanannyi információ kikeresését teszi lehetővé. A Chemical Abstracts Condensates adattárat 1971 óta a VVEKK alkalmazza jeladó szelektív információszolgáltatás céljára. 1972 óta a Magyar Gyógyszeripari Egyesülés is előfizeti. Ennek következtében a biológiai jeladó információt igénylők számára a Chemical Abstracts Condensates használatát, a gépi információkeresésnek a két párhuzamos példány valamelyik alkalmazójánál való megrendelését lehet javasolni.

Másik potenciálisan adaptálható adattár a BA Previews, amely ugyancsak széles dokumentumbázison biztosítja a biológiai világirodalom áttekintését. Előfizetési díja évi 3800 \$, ami nem haladja meg a szokásos összeget és az ismertetőben jelzett kiadói jogdíj ugyancsak szokványosnak tekinthető az amerikai tudományos információkat előállító intézményeknél. Amennyiben a biológiai szakterületen dolgozók nem a Chemical-Biological Activities igénybevételét tartják célszerűnek, hanem saját tájékoztató szolgáltatás megszervezését tűzik ki célul, abban az esetben a Biological Abstracts Previews megrendelése és adaptálása célszerű.

Ugyanennek az adattárnak orvosi vonatkozásai is vannak, és ezért bizonyos fokig alkalmas a MEDLARS adattár pótlására, amelynek terjesztését 1972-ben megszüntette a kiadó National Library of Medicine. Helyette az orvosi szakterületen megjelenő irodalmi adatokat adatbankba gyűjtik és az utolsó 3 év irodalmát közvetlen hozzáférésű adattárból on line módszerrel bocsájtják a felhasználók rendelkezésére. Az orvosi-biológiai adattárnak ezt a közvetlen hozzáférésű, adatbank jellegű szolgáltatását - a MEDLINE-t - sajnos egyelőre magyarországi terminálról igénybe venni nem lehet. Érdemes azonban fontolóra venni az orvostudományok speciális részterületein felajánlott különböző szolgáltatások előfizetését, vagyis az adattárak közvetett adaptálását, például az agy- és idegsebészet, a pszichológia, kórházügy, vagy a közegészségügy területén.

A mezőgazdasági szakterületen adaptálásra legalkalmasabbnak látszik a National Agricultural Library CAIN című adattára, amely megfelelően széles dokumentumbázisról elég nagy terjedelemben gyűjti a szakirodalmi adatokat és mint az Egyesült Államok mezőgazdasági tájékoztató szervezetének kiadványa, igen kedvező áron kapható. Az AGRINDEX, a CCM Information Corporation kiadványa, minőségben megközelíti a

CAIN-t; mivel azonban nem állami szubvencióval rendelkező intézmény kiadványa, előfizetési díja is lényegesen magasabb az előbbiénél.

A társadalomtudományok területén adaptálásra legalkalmasabbnak látszik a Social Science Citation Index, az Institute for Scientific Information kiadványa. A társadalomtudományok területén szokatlanul szélesnek tekinthető a kb. 3000 figyelt folyóírra kiterjedő dokumentumbázis, különös tekintettel arra, hogy az Institute of Scientific Information igen jó érzékkel válogatja össze a szakterület legfontosabb folyóiratait. Az adattár a társadalomtudományok széles körét: antropológiát, történelmet, jogot, közegészségügyet, városrendezést, stb.-t átfogva univerzálisnak tekinthető, sokoldaluan használható. A társadalomtudományok szűkebb szakterületére specializálódott adattáraknak hazánkban feltehetően csak korlátolt számú igénybevevője lehetséges, éppen ezért előfizetésük és használatuk nem elég gazdaságos és adaptálásuk gazdasági szempontok miatt kevésbé indokolt.

Ez alól egyedül a pedagógiai tárgykör számítógépes adattára, az ERICTAPES kivétel, amely mind dokumentumbázisát, mind a várható felhasználás szempontját tekintve adaptálásra alkalmas és javasolható. Előfizetési díja kereken évi 1300 \$. Alkalmazását megkönnyíti az, hogy 9 csatornás, 800 bpi-s jelsűrűségű formátumban kapható, amelynek feldolgozására több hazai számítógép is alkalmas.

Az általános bibliográfiai tájékozódás és ezen belül az informatika és könyvtártudomány tekintetében a MARC II adattár adaptálásától várhatók a legszélesebb érdeklődésre számot tartó előnyök. A washingtoni Library of Congress szerkesztésében készülő adattár a Föld kb. 20 legnagyobb könyvkiadói tevékenységgel rendelkező államának nemzeti bibliográfiáit foglalja össze. A tárgykörök szerinti visszakeresés lehetősége biztosítja a meghatározott gyűjtőkörű, jól definiált profilu szakkönyvtárak állománygyarapítási tevékenységének jelentős mértékű megjavítását. Az említett országok nemzeti bibliográfiájának áttekintésével tervszerűen szelektálhatják és választhatják ki a szakterületükön legfontosabb irodalmat, tehetik ezáltal lehetővé a rendelkezésükre álló devizakeret leghatásosabb felhasználását.

A rendelkezésemre álló tájékoztató anyag (1) szerint a MARC II adattár 800 \$ évi előfizetési díjért is kapható, ellentétben a régebbi terjesztési szisztémával, amely szerint csak az együttműködésben részt vevő államok nemzeti könyvtárai kapták meg cserealapon a többi résztvevő nemzeti bibliográfiáinak MARC II szabvány szerinti címlírásban készült adattárait. Amíg a hazai nemzeti bibliográfia MARC II szabvány szerinti gépi adattára el nem készül, feltétlenül hasznos lenne az adattár előfizetése évi 800 \$-ért és használatának begyakorlása.

A könyvtártudományi és informatikai szakterületen ismerttetett többi adattárat az igénybevevők szűk köre miatt, illetve a tárolt adatok viszonylag csekély tömege miatt nem tartom sürgősen adaptálandónak. Kivételnek tekinthető ez alól a gépi adatfeldolgozással foglalkozó programok legfontosabb jellemzőit ismertető adattár, amely a programkészítésre irányuló hazai erőfeszítések jelentős hányadának megtakarítását teszi lehetővé. Ennek azért tulajdonítok nagyobb jelentőséget, mivel 1-1 új gépi adatfeldolgozó

és információszétsugárzó rendszer bevezetésének többnyire a kereső program elkészítése a legmunkaigényesebb és legkülönlegesebb szakképzettséget igénylő része.

A használható program átvételének lehetősége az egész információs szolgáltatás bevezetését meggyorsítja és gazdaságossá teszi.

A GÉPI ADATTÁRAK FEJLŐDÉSE

Befejezésül legyen szabad a gépi adattárak használatának várható fejlődését felvázolnom:

Az American Institute of Physics 1970-ben megjelent kiadványa (2) 26 intézmény 50 féle gépi adattárát írja le. Közülük 40 bibliográfiai jellegű és a kereskedelmi forgalomban kapható.

Az 1971-ben kiadott OECD jegyzék (1) 100 nagyobb információs szervezet 141 működő tájékoztató rendszerét illetve szolgáltatását ismerteti. A 141 közül 108-nak az előállítása történik gépi módszerrel, és 56 a száma azoknak az adattáraknak, amelyek kereskedelmi forgalomban is beszerezhetők, előfizethetők.

Az adattárak és az alkalmazásukra alapított szolgáltatások száma a hatvanas évek eleje óta folyamatosan nő. A gépi információs szolgáltatások a könyvtárak hagyományos szolgáltatásainak egyre természetesebb kiegészítőivé válnak. Hazai alkalmazásukra fokozatosan ott kerül sor, ahol a szakterületen használt információk tömege manuális módszerekkel már nem kezelhető, és ahol a kutatások fejlettsége megköveteli a tudományág irodalmának gyors és átfogó áttekintését.

✱

1. Inventory of major information systems and services in science and technology. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris, 1971.
2. Kenneth D. Carroll: Survey of scientific-technical tape services. Information Division/American Institute of Physics, Washington D. C. 1970.

GÉPI ADATTÁRAK JEGYZÉKE

A közölt adatok:

1. Az adattár címe
2. Szerkesztője ill. kiadója
3. Mióta használják
4. A megjelenés gyakorisága
5. Szakterülete
6. A figyelt dokumentumok
7. A referátumok száma/év

1. BIOLÓGIA ÉS ORVOSTUDOMÁNY

1.1

1. BA. Previews = Biological Abstracts Previews
2. BIOSIS = Biosciences Information Service of Biological Abstracts
2100 Arch Street, Philadelphia, Pa. 19081. USA

3. 1971
4. havonta
5. valamennyi élettudomány: növénytan, állattan, mezőgazdaság és a gyógyítás biológiája is.
6. könyvek, 7500 folyóirat, kutatási jelentések stb.
7. kb. 300 000

1. 2.

1. CBAC = Chemical-Biological Activities
2. Chemical Abstracts Service
The Ohio State University, Columbus, Ohio 43210 USA
3. 1965
4. kéthetenként
5. biokémia
7. 39 000

1. 3.

1. ENDEX = Environmental Data Index
OASIS = Oceanic and Atmospheric Scientific Information System
2. NOAA = National Oceanic and Atmospheric Administration; ezen belül
ESIC = Environmental Science Information Centre

1. 4.

1. Current Index to Conference Papers in Life Sciences
2. CCM Information Corporation
909 Third Avenue New York, N.Y. 10022
3. 1969
4. havonta
5. élettudományok
6. 1200 kongresszus, konferencia, szimpozium
7. kb. 15 000 előadás/év

1. 5.

1. MEDLARS = Medical Literature Analysis and Retrieval System
2. National Library of Medicine
8650 Rockville Pike, Bethesda, Maryland 20014
3. 1964-1972
5. orvosi-biológiai
6. 2300 folyóirat
7. kb. 150 000-250 000, összesen 1 700 000

1. 6.

1. MEDLARS - Germany
2. DIMIDI = Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information
Weisshausstr. 27. Cologne 41. NSzK
3. 1968

5. orvosi-biológiai
6. főleg folyóiratok, beleértve a referáló lapokat is.
7. kb. 220 000

1.7.

1. MEDLINE = MEDLARS ON-LINE
2. National Library of Medicine
8650 Rockville Pike, Bethesda, Maryland 20014
3. 1971
4. kiegészítés az adatbankhoz havonta
5. orvosi, biológiai
6. 1200 folyóirat
7. átlag 450 000 az utolsó 3 év anyagából

1.8.

1. Virology Index
2. CCM Information Corporation
909 Third Avenue, New York, N.Y. 10022
3. 1968
4. negyedévenként
5. viruskutató
6. 1700 folyóirat
7. kb. 5000

1.9.

1. TIP = Toxicology Information Program
2. National Library of Medicine

1.10.

1. IPA = International Pharmaceutical Abstracts
2. American Society of Hospital Pharmacists
4630 Montgomery Avenue, Washington D.C. 20014 USA
3. 1964
5. gyógyszerek, gyógyítás, egészségügy
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.
7. kb. 15 000

1.11.

1. DE HAEN
2. Paul de Haen, Inc.
11 West 42-nd St., New York, N.Y. 10036, USA
3. 1963
5. orvosi-biológiai
6. kb. 400 folyóirat
7. 10 000

1.12.

1. NDC = National Drug Code directory
2. FDA = Food and Drug Administration
NTIS = National Technical Information Service hozza forgalomba
4. évente
5. gyógyszerek azonosító kódszáma
6. gyógyszerismertető
7. kb. 23 000

1.13.

1. NCMHI
2. National Clearinghouse for Mental Health Information
5. ideg- és elmebetegségek
7. kb. 150 000 irodalmi adat

1.14.

1. BIS = Brain Information Service
2. School of Medicine, University of California
Los Angeles, California, 90024. USA
3. 1964
5. ideglettan, ideggyógyászat, agysebészet stb.
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések
7. kb. 35 000

1.15.

1. Information Center for Hearing, Speech, and Disorders of Human
Communication
2. The John Hopkins Medical Institutions,
310 Harriet Lane Home, Baltimore, Maryland, 21205 USA
3. 1966
5. a hallás- és beszédhibák kiküszöbölése
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.

1.16.

1. PATELL = Psychological Abstracts Tape-Edition Leased or Licensing
2. National Information System for Psychology, American Psychological
Association
3. 1971
4. 1/4 évente
7. kb. 100 000

1.17.

1. SUPARS = Syracuse University Psychological Abstracts Retrieval Service
5. pszichológia
6. folyóiratok, monográfiák

1.18.

1. Dokumentation Krankenhauswesen
2. Deutsche Krankenhausinstitut,
4. Düsseldorf, Tersteegenstr. 9. NSzK
3. 1953
5. a kórházak működésével kapcsolatos irodalom
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.
7. kb. 5000

1.19.

1. WHO/BRIS = Biomedical Research Information Service
2. World Health Organization
Avenue Appia, CH 1211 Geneva, Switzerland
3. 1965
5. orvosi-biológiai kutatások nyilvántartása
6. kérdőívek 50 000 kutatóintézet 750 000 kutatási témájáról

1.20.

1. RGI = Research Grant Index
2. Research Documentation Section, Division of Research Grants;
National Institutes of Health, Bethesda, Maryland 20014, USA
3. 1961
5. orvosi, szociológiai és környezetvédelmi
6. kutatási jelentések a NIH által támogatott témákról
7. kb. 17 000

1.21.

1. Institut für Dokumentation und Information über Sozialmedizin und
Öffentliches Gesundheitswesen
2. Westerfelderstr. 17. P.O. 5408; 47 Bielefeld, NSzK
5. közegészségügy, munkaegészségügy, társadalombiztosítás
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.
7. kb. 50 000

2. AGRÁRTUDOMÁNYOK

2.1.

1. CAIN = Cataloging and Indexing Data Tapes
2. National Agricultural Library
Beltsville, Maryland, 20705 USA
3. 1970
4. havonta
5. mezőgazdaság és határterületei
6. könyvek, 5000 folyóirat, kutatási jelentések stb.
7. 120 000

2.2.

1. AGRINDEX
2. CCM Information Corporation
909 Third Avenue, New York, N.Y. 10022
3. 1970
4. havonta
5. mezőgazdaság
6. 85 % folyóirat, 5 % kutatási jelentés, 10 % monográfia
7. kb. 100 000

2.3.

1. FAODOC = Food and Agricultural Organization Documentation System
2. Food and Agricultural Organization of the United Nations;
Viale delle Terme de Caracalla, Rome, Italia
3. 1967
5. mezőgazdaság, erdészet, halászat
6. kizárólag FAO kiadványok (monográfiák, kutatási jelentések)
7. kb. 5000

2.4.

1. IFIS = International Food-Information Service
2. Commonwealth Bureau of Dairy Science and Technology
Land End House, Shinfield, Reading RG2 9AT Berks., England
3. 1968
4. havonta
5. élelmezéstudomány és élelmiszeripar
6. könyvek, folyóiratok
7. kb. 15 000

2.5.

1. FSTA = Food Science and Technology Abstracts
2. IFIS = International Food Information Service NSzK
7. 14 000

2.6.

1. AGRIS
2. FAO = Food and Agricultural Organization International Information System for Agricultural Science and Technology
3. A FAO 1971. évi határozata alapján 1973 végén kell üzembe lépnie
5. mezőgazdaság és élelmiszeripar

2.7.

1. WOOD
2. RIT = Royal Institute of Technology és a Swedish Forest Products Research Laboratory
Stockholm, Svédország
5. erdőgazdálkodás és fafeldolgozás
7. 15 000

2.8.

1. DARIUS
2. Institut Francais des Recherches Fruitieres Outre-Mer
6. rue du Général Clergerie, Paris 16 c.
3. 1965
5. Trópusi és szubtrópusi gyümölcsstermesztés
6. folyóiratok, könyvek, kutatási jelentések
7. kb. 5000

3. TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

3.1.

1. SSCI = Social Science Citation Index
2. ISI = Institute for Scientific Information
325 Chestnut Street Philadelphia, PA 19106, USA
3. 1973
4. 1/4 évenként
5. társadalomtudományok, antropológia, történelem, jog, közegészségügy, városrendezés stb.
6. kb. 3000
7. 100 000

3.2.

1. PIRS = Philosophers Information Retrieval System
2. Bowling Green State University Philosophy Documentation Center,
USA
3. 1967
5. filozófia
6. folyóiratok, monográfiák

3.3.

1. pol dok = Politische Dokumentation
2. Leitstelle Politische Dokumentation, Freie Universitat Berlin, Paulinerstr. 22. D1000 Berlin 45/Lichterfelde (Nyugat-B.)
3. 1965
5. politika és politikai tudományok
6. folyóiratok és referáló lapok

3.4.

1. ASC = Aspen Systems Corporation
2. ASC = Aspen Systems Corporation
5. jogszabályok
6. Az USA 50 szövetségi államának valamennyi érvényes jogszabálya
7. kb. 200 millió szó

3.5.

1. USAF-LITE = US Air Force, Legal Information Through Electronics
5. érvényes jogszabályok teljes szövegének tára
6. valamennyi érvényes USA jogszabály

3.6.

2. Queen's University - Kanada
3. 1971
5. az 1923 óta érvényben lévő kanadai törvények és egyéb jogszabályok teljes szövege angol ill. francia nyelven

3.7.

1. Supreme Cassation Court Law Research Data Processing System
2. Supreme Cassation Court
Palazzo di Giustizia, Piazza Cavour, 00100 Rome, Italy
3. 1970
5. bírósági ítéletek
6. az olasz bíróságok valamennyi ítélete

3.8.

1. "Responsa"
2. Izrael
3. 1969
5. teljes jogszabály-gyűjtemény
6. jogszabályok teljes szövege

3. 9.

1. SPIRES-II = Stanford Public Information Retrieval System
2. Stanford University USA
5. viselkedéstudományok, különös tekintettel az afrikai kérdések tanulmányozására

3. 10.

1. IDLRS = International Data Library and Reference Service
2. Survey Research Center,
University of California, Berkeley, California, USA
3. 1961
5. társadalomtudományok, különös tekintettel a fejlődő országok problémáira
6. folyóiratok és kutatási jelentések adatai

3. 11.

1. ISIS = Integrated Scientific Information Service
2. International Labour Office
CH 1211 Geneve 22. Schwitserland
3. 1965
5. A munkaügy gazdasági és szociológiai vonatkozásai
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések
7. kb. 46 000

3. 12.

1. Centrum voor Sociaal-wetenschappelijke Documentatie en Literatuur-informatie
2. Keizersgracht, 569-571, Amsterdam-C, Holland
3. 1971
5. szociológia, antropológia, pszichológia, pedagógia, politikai tudományok, közigazgatás
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.

3. 13.

1. ERICTAPES
2. Educational Resources Information Center, National Institute of Education
400 Maryland Avenue, S.W. Washington, D.C. 20202
3. A sorozat: 1966, B sorozat: 1969 óta
4. 1/4 évenként vagy havonta (kivánság szerint)
5. A sorozat: Research in Education
B sorozat: Current Index to Journals in Education
6. B: kb. 500 pedagógiai folyóirat
7. A: kb. 10 000, B: kb. 20 000 ref/év

3.14.

1. bp = Bibliographie Pädagogik
2. Pädagogisches Zentrum
1. Berlin 31, Berliner Str. 40/41. (Nyugat-B.)
3. 1966
5. nevelés, neveléslélektan és szociológia, különös tekintettel a német nyelvű irodalomra
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések
7. kb. 12 000

3.15.

1. DUALab
2. National Data Use and Access Laboratories Inc.
5. az 1970. évi USA népszámlálás adatai

3.16.

1. U.S. Government Research and Development Reports
2. National Technical Information Service
5285 Port Royal Road, Springfield, Va. 22151, USA
3. 1970
4. kéthavonta
5. úrkutatás, atomenergia, honvédelem stb., műszaki tudományokon kívül társadalomtudomány is
6. főleg a nagy állami kutatóintézetek jelentései
7. kb. 12 000

3.17.

1. URBANDOC = Urban Renewal Documentation Project
2. City University of New York USA
3. 1971

3.18.

1. HRIS = Highway Research Information Service
2. Highway Research Board
2101 Constitution Avenue, Washington D.C. USA
3. 1967
5. a távolsági és helyi közlekedés műszaki, gazdasági, jogi stb. társadalmi problémái
6. könyvek, folyóiratok, kutatási jelentések stb.
7. kb. 15 000

3.19.

1. AUTODOC = Automatic Documentation Section
2. Organization for Economic Co-operation and Development. OECD
Development Centre 94-rue Chardon-Lagarche, Paris XVI. France

3. kísérleti stádiumban van
5. gazdasági és társadalmi fejlődés, mezőgazdaság, munkaügy
5. OECD, FAO, ILO kiadványok

3.20.

1. Research Projects Being Carried out in Quebec Universities
2. Centre de Documentation - Université Laval
3. 1966
5. minden területen, korlátozás nélkül
6. a Quebec-Egyetemek kutatói által kitöltött adatlapok
7. 5000

4. ÁLTALÁNOS BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZÓDÁS, INFORMATIKA, KÖNYVTÁRTUDOMÁNY, GÉPI ADATFELDOLGOZÁS

4.1.

1. MARC = Machine-readable Cataloging
2. The Library of Congress
Washington, D.C. 20540
3. 1969
4. hetenként
5. angol nyelven megjelenő monográfiák
6. könyvek, kutatási jelentések, kongresszusi kiadványok
7. kb. 60 000 cimleírás

4.2.

1. SK ČSR = Státni Knihovna České Socialistické Republiky
2. The State Library of The Czech Socialist Republic
Praha 1, Klementinum 190, CSSR
3. 1958
5. társadalomtudományok, természettudományok
6. könyvek, bibliográfiák, folyóiratok, referáló lapok

4.3.

1. SWAP/FILE
2. CSTI = Centre of Scientific and Technological Information - Izrael
3. 1969
5. adattárakat nyilvántartó rendszer
"data bank of data banks"

4.4

1. ASTI = Automated System for Sorting Information
2. Laboratory for Computing Technique
Technical University, Brno, Tr. Obr.miru 21. ČSSR
3. 1967

5. multidiszciplináris
6. könyvek, bibliográfiák, folyóiratok, referáló lapok

4. 5.

1. NELINET =
2. = New England Library Information Network
5. a Marc II adattár
6. a Marc-rendszerhez csatlakozott államok nemzeti bibliográfiái
7. kb. 16 000 adat

4. 6.

1. AIDS = Automated Information and Documentation System
2. Central Comittee for Development of Automation and Computer Technique
Revoluční 24, Praha 1, ČSSR
3. 1968
4. havonta
5. számítástechnika és automatizálás
6. folyóiratok és kutatási jelentések
7. kb. 24 000

4. 7.

1. COSMIC = Computer Software Management and Information Center
2. University of Georgia
Barrow Hill, Athens, Georgia 30501, USA
5. számítógépek programjai
6. bármely intézményben készült program.

A könyvtárhasználattal összefüggő változások körvonalai a kulturális tevékenységek rendszerében

NAGY Attila

A vizsgálat tervét, módszereit HALÁSZ Lászlóval közösen dolgozta ki a szerző. A részletes kérdésfeltevést, a vizsgálati módszereket, valamint a kiinduló állapot jellemzőit bemutató kutatási jelentés időközben már megjelent: Halász László - Nagy Attila: Hatásvizsgálat könyvtárban I. Bp. 1974. NPI. A kötetéről jelen számunk ismertetést közöl (A szerk.).

Az olvasásszociológiai vizsgálatok gyarapodásával egyre több információhoz jutunk arról, hogy meghatározott társadalmi rétegek mikor, mit, mennyit és miért olvasnak, hogyan ágyazódik be az olvasás szabadidejük-

be, milyen mértékben vált életmódjuk szerves tartozékává. Az olvasás-pszichológiai vizsgálatok pedig hangsúlyosabban arról tájékoztatnak, hogy milyen lelki folyamatok és sajátosságok hatására, illetve közvetítésével, hogyan történik a művek kiválasztása, megértése, átélése és értékelése. Elvileg - közvetve vagy közvetlenül - mindegyik olvasásszociológiai és -pszichológiai vizsgálat eredményében benne foglaltatik számos meghatározó tényező között a könyvtár hatása is. Minthogy azonban a kutatások az olvasás általános, ha szabad így mondani: össz-szociológiai és pszichológiai problémáihoz kívánnak közelebb férkőzni, nem foglalkoznak külön azzal, amit megkülönböztetetten a könyvtár jelent az olvasónak. Kutatásunkkal éppen ezt a felderítetlen terepet céloztuk meg.

Az természetesen nem lehet kétséges, hogy a könyvtár a társadalom többi intézményével együtt fejti ki hatását, számos szállal kötődve ahhoz a bonyolult viszonyrendszerhez, melyben működik.

Abban, hogy kinek milyen lesz a kulturális és azon belül az olvasási igénye, érdeklődése, válogatóképességével mérhető izlése, elsősorban az induló helyzetnek, a szülők foglalkozásának, a kora gyerekkortól tartósan körülvevő környezet kulturális ingergazdagságának, az egyén iskolázottságának, a munkamegosztásban elfoglalt helyének, a kulturálódásra rendelkezésre álló szabadidőnek, a megismerő tevékenység jellegzetes megnyilvánulási módjának, az ismeretek, élmények feldolgozási stílusának, illetve a művészetnek és tudománynak, különösen pedig a könyvnek az adott társadalomban, rétegben, csoportban kivívott presztízisének kitüntetett szerepe van.

A VIZSGÁLAT CÉLJA

A fentiek természetesen nem jelentik azt, hogy egy-egy tényezőnek ne lehetne, ne lenne e komplex hatássoron belül egyúttal viszonylagos önállósága is. A bennünket közelebről foglalkoztató kérdés: mi történik annak következtében, ahogyan e hatássorba a könyvtár mint a sokoldalú szolgáltatást nyújtó kulturaközvetítő intézmény, és a könyvtáros mint a megfelelő képzettséggel, közvetítendő municióval és megfelelő szociabilitással rendelkező személyiség beavatkozik? Célunk legalább egy lépéssel közelebb jutni annak megválaszolásához, hogy miben ragadható meg az a sajátosság - még ha csak szerény - többlet, amit és ahogyan a könyvtár mint meghatározott tárgyi és személyi feltételekkel rendelkező intézmény hozzáad az olvasó válogató, műbefogadó, értékelő tevékenységéhez. Mások többszörösen bizonyították, hogy a könyvtárhasználat meghatározott mennyiségi és minőségi többlettel, fokozott igényességgel jár együtt. Keveset tudunk viszont arról a sajátos szerepről, amit a könyvtár használata játszik a jelzett kulturális fölény keletkezésének, halmozódásának folyamatában.

Eleve a mozgékonyabb, tevékenyebb emberek kerülnek a könyvtárak büvkörébe, s csak eredeti előnyüket fokozzák? Vagy maga a könyvtár használata is indukálhatja, gerjesztheti az izlésszerkezet módosulását, a tevé-

kenységek strukturájának változását? A könyvtár rendszeres látogatása milyen mértékben gyorsítja fel az olvasók "értékfelhalmozási" tevékenységét? A könyvtárhasználat előidéző-e, s ha igen, milyen mértékben látható s kimutatható változásokat a személyiség épülésében, a kulturális javak fogyasztásának szerkezetében, az életmód néhány lényeges elemének lassu átformálódásában?

A VIZSGÁLAT STRATÉGIÁJA

(Szóban forgó kutatásunk egy másik vonatkozásáról e folyóiratban már közzétettünk bizonyos részeredményeket (1), de a jelen írás érthetősége érdekében néhány mondatot a vizsgálat általános kereteiről meg kell ismételtnünk.)

Ezek voltak alapvető kérdéseink, amikor 1972 tavaszán két megyeszékhelyen a két központi közművelődési könyvtárban véletlenszerűen kiválasztott, közel 400 olvasót rendkívül részletesen kikérdeztünk, s velük párhuzamosan azonos demográfiai és szociológiai ismérvekkel jellemezhető, csaknem 200 nem könyvtári olvasót is kifaggattunk (előre rögzített kérdőívek alapján) kulturális tevékenységük jellemzőiről. Ugyanazokat az egyéneket két év elmúltával, 1974-ben ismét megkerestük, s az első alkalommal használt vizsgálóeszközök újrafelvételével győződtünk meg a feltételezett (vagy inkább csak óhajtott), különböző mértékű - a könyvtári olvasók javára billenő - változások, igényesebbé válások valóságáról. Erőnk tekintélyes hányadát fordítottuk arra, hogy az olvasó ember minél többféle megnyilatkozását gyűjtsük össze viszonylag egzakt és megismételhető körülmények között. Ennek megfelelően a szükséges komplexitást próbáltuk érvényesíteni vizsgálati apparátusunk összeállításában.

Vizsgálati eszközeink fontos ismérvei az alábbiak voltak: a szabadidő felhasználásáról kialakított vélemény és a szabadidő tényleges eltöltéséről szóló adatok egybevetése, különös tekintettel a kulturális tevékenységekre; az irodalomról való véleménynek, hosszabb időn keresztül megfigyelt tényleges olvasási szokásoknak, olvasmánykategóriáknak, könyvtári - otthoni - olvasmányok és kísérleti helyzetben bemutatott versrészletek, illetve festményreprodukciók értékelésének egymást követő, kiegészítő és kontrolláló nyomonkövetése; személyiségjegyek és a kulturához való viszony kapcsolatának megközelítése. Módszerünket egyaránt jellemezte a tényleges választásban, a skálafokokban és a kötetlen megindokolásokban kifejeződő értékelések, valamint számos tétel esetében kettős értékelések alkalmazása azért, hogy az elvárásokhoz való igazodás, az "igy szeretném" és az "igy van" közötti különbség minél nyiltabban kirajzolódjék, illetve a saját maga és a többiek véleményéről élő kép különbsége minél élesebben tükröződjön.

Vizsgálatunkat hazánk két kiváltképp korszerű közművelődési könyvtárában, Veszprémben és Szombathelyen folytattuk. Jóllehet arra törekedtünk, hogy mintánkban a legkülönbélebb iskolai végzettségűek részarányosan kapjanak helyet, de a terepválasztásból adódott, hogy vizsgáltjaink iskolai végzettsége, tehát műveltségének átlagszintje is az országos szint felett áll. Így az általános iskolai 8 osztályos végzettség az az alsó határ, ameddig a vizsgálati alanyokat lefelé követtük.

Ez a beszámoló az 1974-ben megismételt vizsgálat lebonyolítása után, de annak részletes feldolgozása közben készült. Ezért indító kérdéseinkre végleges válaszokat még nem mindig adhatunk, de néhány figyelemreméltó megállapítást a könyvtári olvasók többségéről - az első vizsgálatra alapozva -, illetve néhány esetben a már kimutatott változásokról - a második vizsgálat eredményeire támaszkodva - már most is megfogalmazhattunk.

AZ EREDMÉNYEK

A kulturáltabbá, igényesebbé válást - ha egyáltalán két év elteltével bekövetkezhet valamilyen mérhető elmozdulás - leginkább a szabadidő eltöltésének tartalmával, a tevékenységek összetételének gazdagodásával tudnánk igazolni. Kiindulásképpen a jelenlegi helyzetet kellett minél pontosabban felderíteni, ezért kérdőívünkben többek között tizenhatféle szabadidő-tevékenység és tizenegyfélé televíziós műsorfajta kettős szempontu értékelését kértük a vizsgálati személyektől:

A: Milyen mértékben találják vonzónak az általunk felsorolt 16 féle foglalatosságot, illetve 11 féle tévés programot?

B: Szerintük mi az emberek véleménye általában a kérdéses időtöltésekkel és műsorokkal kapcsolatban?

(Állásfoglalásukat 1-5-ig terjedő osztályzatokkal fejezhatték ki.)

A vélekedések, állásfoglalások kettős szempontu (A=én és B=mások) felvétele az ilyen típusu hazai vizsgálatokban eddig tudomásunk szerint nem fordult elő. A módszert kisebb változtatással Steinertől vettük át, aki a televíziózás sajátos problémáit kutatta, többek között a fenti módszerrel (2) is. A számszerű eredmények bemutatása előtt röviden szólnunk kell a kettős megközelítésben rejlő célzatosságról, vagyis vizsgálatunk egyik munkahipotéziséről (3). Amint a lélektan elméleti és kísérleti eredményeinek sorából is tudjuk az egyén magatartásának bonyolult szabályozó rendszerében kiemelten fontos szerepe van annak a képnek, amelyet az egyén önmagáról kialakít, s amelynek elfogadtatására törekszik, amikor másokkal kapcsolatba lép. Ilyenkor az "impressziókeltés" mechanizmusával élve (4) az adott egyén sokféle, finoman elemezhető stratégiai eszközzel (hangszin, szóhasználat, kísérő-értelmező mimika stb.) igyekszik partnerét meggyőzni az önmagáról élő kép valóságáról. Ennek a képnek természetesen sok köze van a valósághoz, igaz, kevésbé a statikus, leíró, mint inkább a dinamikus, a változást megragadó szinten. Az önmagunkról élő kép is valóság, mert szüntelenül törekszünk elérésére, megvalósítására. Önmagunkról szólva tehát mindig és szükségszerűen kissé jobbat, szebbet mondunk a földhözragadt tapasztalatnál, mert őszintén hiszünk saját jobbik "képünk" realitásában, s ugyanakkor, ha másokról kérdeznek bennünket, ismét csak önmagunkból indulunk ki és elmondjuk magunkról a kedvezőtlenebb, a gyakrabban érzékelt, lehangolóbb, keserűbb valóságot. Semmiképpen sem állítjuk, hogy az igazság valahol a kettő közötti átlag lenne. Inkább csak a figyelmet szeretnénk felhívni magára a jelenségre,

s egyuttal hangsulyozni a két sik távolságának fontosságát, hiszen a változás, az elmozdulás legtöbbször csak a kitüzött, megfogalmazott célok ismeretében lehetséges. A jelen meghaladásának egyik legfontosabb feltétele a bele nem nyugvás. Csak ha van a földhözragadtnál jobb képem önmagamról, csak ha van céloom önmagammal, csakis akkor van esélyem a különbbé válásra.

Nos tehát, a kettős értékelések alkalmazása ebben az értelemben célozta az "igy szeretném" és az "igy van" közötti feszültség bemérését. Nagyobb esélye van-e a könyvtárhasználóknak az igényesebbé válásra, mint a kontrollcsoportbelieknek, képesek-e nagyobb részt feszíteni a legyen és a van közé? -végső soron így hangzott egyik alapvető kérdésünk.

Lássuk végre a konkrét eredményeket!

A televíziós programok esetében az összesített - a csoportoktól független - rangsorban a legmagasabbra értékelt adások, a tudományos ismeretterjesztő és irodalmi műsorok között találjuk a speciálisan tévés műfajnak alig nevezhető hirszolgáltatást is. Ez a második helyezés valószínűleg inkább a nézők információéhségét, mintsem a hiradó jellegű műsorok színvonalát jellemzi. A lista utolsó helyére került a sportközvetítés és az opera (koncert) műsor. A középmezőny egymástól eltérő értékekkel tömörült. Az egyes alcsoportok természetesen itt is jelentősen eltérnek a fenti összesített globális képtől.

A rendkívül sokféle elemzési szempont közül itt csak a figyelemreméltó csoportközi különbségeket emeljük ki. Az, hogy a könyvtári olvasók többre becsülik a szakirodalom tanulmányozását, a koncerteket, a színházat vagy a tévé irodalmi műsorait stb., mint a könyvtárba nem járók, még nem okoz különösebb meglepetést, ezért nem is illusztráljuk adatokkal, hiszen többek között éppen ezért járnak könyvtárba. Az viszont, ahogyan "önmaguk" és "mások" képe, preferencia-rendszere az egyes vizsgálati csoportokban megjelenik, a kettő csaknem összemosódik vagy határozottan elkülönül, már diagnosztikus értékű.

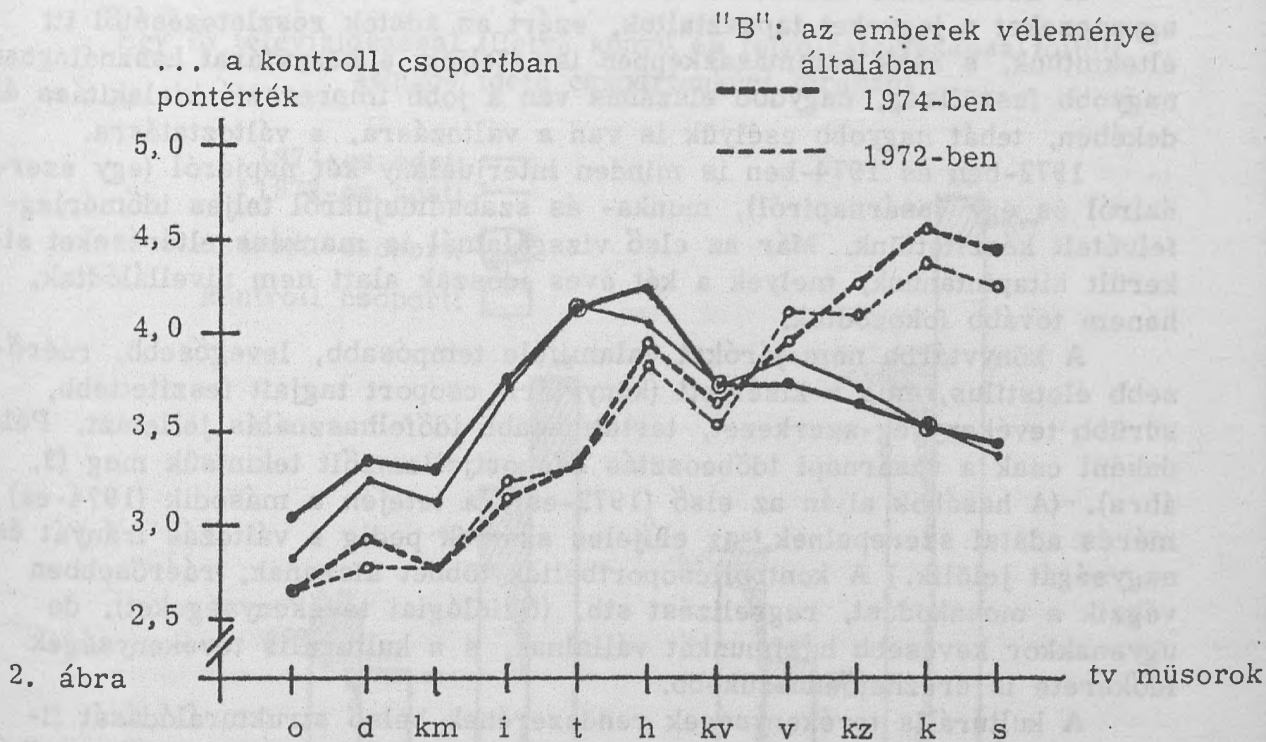
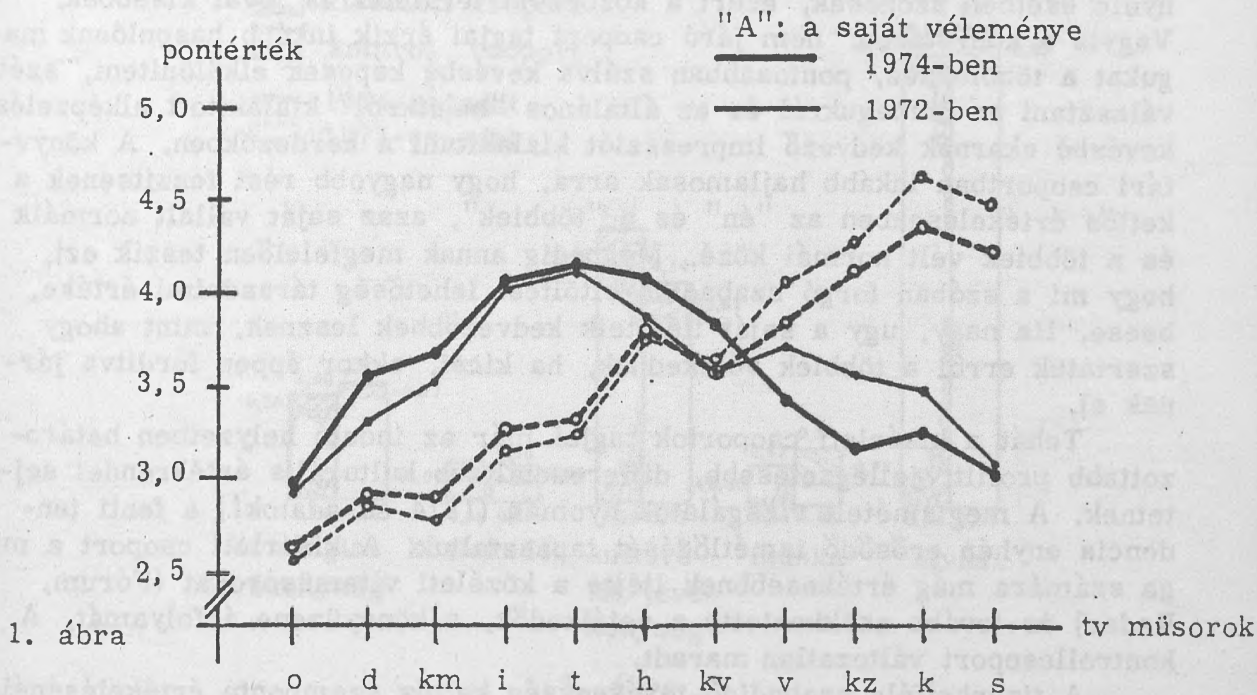
A következő ábrákon (1. és 2. ábra) mindig négy-négy görbe fut együtt, ahol az egyik (jele: —) az önmagunkra vonatkoztatott ítéletek csoportátlagait 1972-ben és 1974-ben, a másik (jele: ---) a képzeletbeli, általános másikról élő képet reprezentálja (1972-ben és 1974-ben).

A görbék közötti területek nagysága a két kép relatív távolságát mutatja. Bár a két csoport (könyvtárat látogatók és nem látogatók) preferenciaskálája határozottan különbözik az átlagértékek nagysága és sorrendje tekintetében, mégis csupán egyetlen tendenciára hívjuk itt fel az olvasó figyelmét. A 4-4 görbe eltérő nagyságu területeket fog közre a két csoport esetében.

Vannak tehát foglalatosságok, műsorféleségek, amelyeket általában "én" sokkal fontosabbnak, előbbre valónak tartok, mint "mások", például az irodalmi, a tudományos ismeretterjesztő műsorokat, ugyanakkor a többiek, a "mások" a vetélkedőket, a könnyüzenét, a krimiket kedvelik jobban mint "én".

Valamiféle távolságteremtő, különbségtevő, értékrendbeli széttartás tapintható ki az osztályzatok mögött, de nem egyenlő mértékben. A kísérleti csoportban (itt nagyobbak a görbék közötti mezők) erőteljesebb ez az elkülönülő, önmagukat kiemelő, a többiektől magukat határozott jegyekkel megkülönböztető tendencia, mivel a csoport átlagosztályzatait vizsgálva

A televízióműsorok megítélése a kísérleti csoportban

o	opera, koncert	h	hírek
d	dokumentum-szo-
ciográfia	kv	közéleti vitaműsorok
km	képzőművészeti
műsorok	v	vetélkedők
i	irodalmi műsorok	kz	könnyűzene, show
t	tudományos ismeret-
terjesztő műsorok	k	krimi
		s	sportközvetítések

csak három esetben nem találunk szignifikáns eltérést az "A" és "B" szempontú értékelések között. A kontrollcsoport eredményei viszont már nyolc esetben azonosak, ezért a közbezárt területek is jóval kisebbek. Vagyis a könyvtárba nem járó csoport tagjai érzik inkább hasonlónak magukat a többiekhez, pontosabban szólva kevésbé képesek elkülöníteni, szétválasztani az önmagukról és az általános "másikról" kialakított elképzelést, kevésbé akarnak kedvező impressziót kialakítani a kérdezőkben. A könyvtári csoportban inkább hajlamosak arra, hogy nagyobb részt feszítsenek a kettős értékelésekben az "én" és a "többiek", azaz saját vállalt normáik és a többiek vélt normái közé. Mégpedig annak megfelelően teszik ezt, hogy mi a szóban forgó szabadidő-eltöltési lehetőség társadalmi értéke, becse. Ha nagy, úgy a saját ítéleteik kedvezőbbek lesznek, mint ahogy szerintük erről a többiek vélekednek, ha kicsi, akkor éppen fordítva járnak el.

Tehát a kísérleti csoportok tagjai már az induló helyzetben határozottabb profilt, jellegzetesebb, differenciáltabb kulturális értékrendet sejtetnek. A megismételt vizsgálatok nyomán (1974-es adatok!) a fenti tendencia enyhén erősödő ismétlődését tapasztaltuk. A kísérleti csoport a maga számára még értékesebbnek ítélte a közéleti vitaműsorokat (Fórum, Radar) és tovább csökkentette a vetélkedők, a könnyűzene árfolyamát. A kontrollcsoport változatlan maradt.

A tizenhatféle szabadidő-tevékenység kettős szempontú értékelésénél ugyanezeket a jegyeket tapasztaltuk, ezért az adatok részletezésétől itt eltekintünk, s csak summázásképpen ismétljük: a könyvtárat használókban nagyobb feszültség, nagyobb elszánás van a jobb impresszió kialakítása érdekében, tehát nagyobb esélyük is van a változásra, a változtatásra.

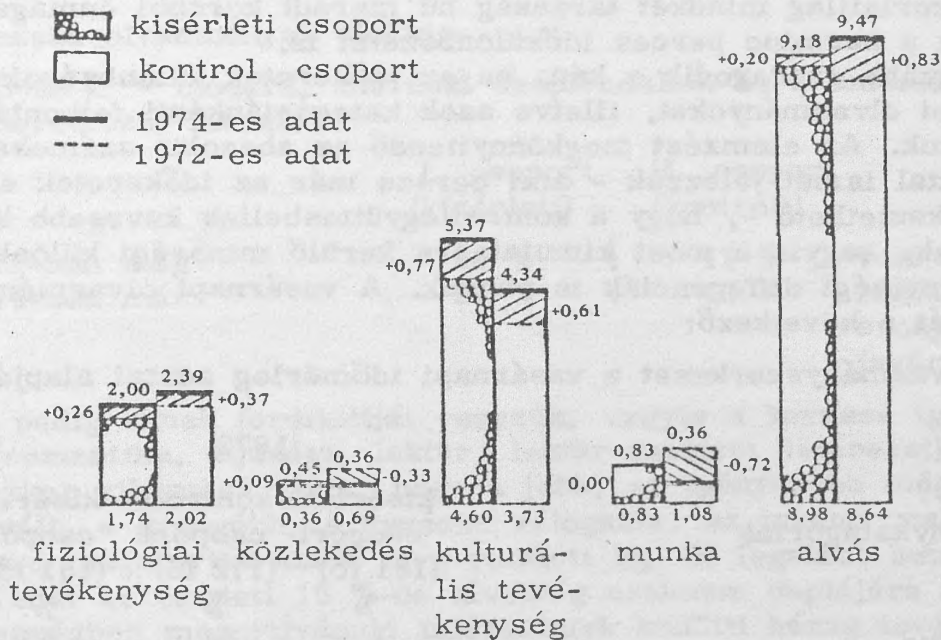
1972-ben és 1974-ben is minden interjúalany két napjáról (egy szerdairól és egy vasárnapiról), munka- és szabadidejükről teljes időmérleg-felvételt készítettünk. Már az első vizsgálatnál is markáns eltéréseket sikerült kitapintanunk, melyek a két éves időszak alatt nem nivellálódtak, hanem tovább fokozódtak.

A könyvtárba nem járókat valamiféle tempósabb, levegősebb, ráérősebb életstílus, míg a kísérleti (könyvtári) csoport tagjait feszítettebb, sűrűbb tevékenység-szerkezet, tartalmasabb időfelhasználás jellemzi. Példaként csak a vasárnapi időbeosztás csoportjellemzőit tekintsük meg (3. ábra). (A hasábok alján az első (1972-es), a tetején a második (1974-es) mérés adatai szerepelnek, az előjeles számok pedig a változás irányát és nagyságát jelölik.) A kontrollcsoportbeliek többet alszanak, ráérősebben végzik a mosakodást, reggelizést stb. (fiziológiai tevékenységeket), de ugyanakkor kevesebb házimunkát vállalnak, s a kulturális tevékenységek időkerete is érezhetően szűkebb.

A kulturális tevékenységek rendszerének belső strukturálódását figyelve megállapíthatjuk, hogy a szerdai televíziózással töltött időt mindkét csoport csaknem azonos mértékben (15-20 perccel) megnyújtotta, de már a vasárnapi hasáb csak a nem könyvtári olvasók esetében nyult meg. Erre a növekedésre azért is érdemes figyelni, mert már az eredeti szint (2,22 óra fejenként) is meglehetősen magas volt (4. ábra).

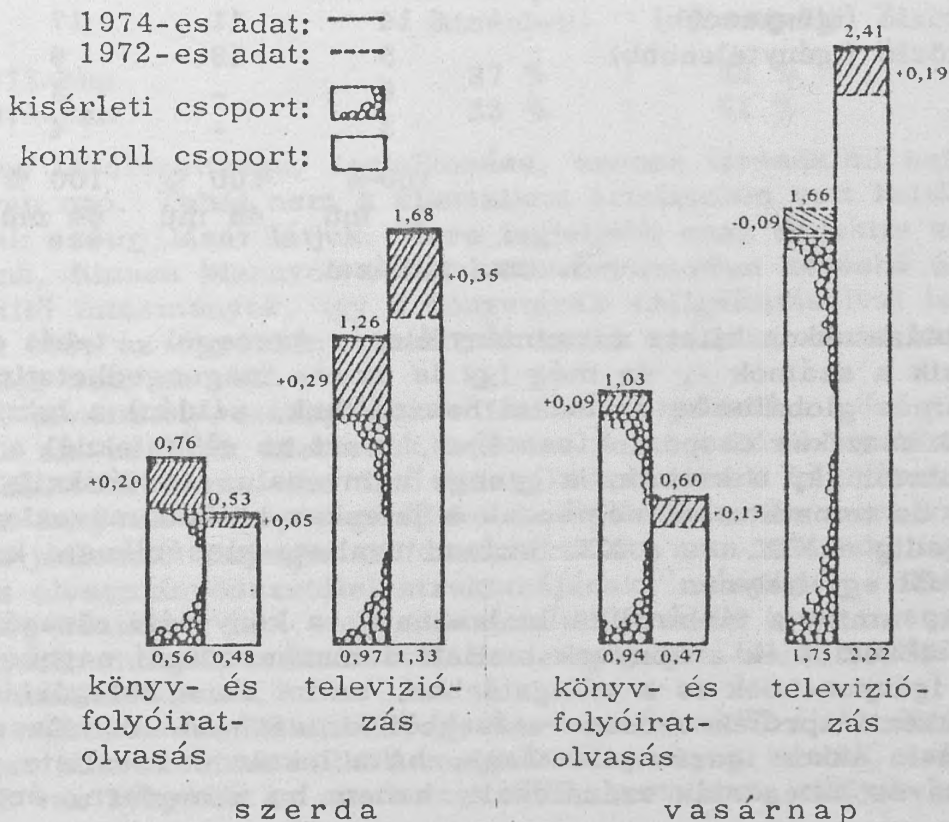
Fordított előjellel játszódik le ez a jelenség a könyv- és folyóirat-olvasással töltött idő esetében. Itt a már eleve is meglévő, a könyvtáriakat jellemző többletráfordítás nem feltűnően, de az érzékelhetőség határa

Egy fő átlagos adatai a vasárnapi időmérleg alapján (órában)

3. ábra

Egy fő televíziózással illetve könyv és folyóiratolvasással töltött átlagos ideje csoportonként (órában)

4. ábra

fölött változik. Hétköznapokon napi félóra helyett háromnegyedet olvasnak a könyvtártagok, míg a kontroll együttes tartja az eredeti félórát. Vasárnap gyakorlatilag mindkét társaság hű maradt korábbi önmagához, és megtartották a harminc perces időkülönbséget is.

Tovább gazdagodik a kép, ha az időkeretek különbségeintul a konkrét vasárnapi olvasmányokat, illetve azok kategóriánkénti felbontását is tanulmányozzuk. Az elemzést megkönnyítendő az abszolút számokat elhagyjuk, de egyuttal ismét jelezzük - ami persze már az időkeretek eltéréseiből is következtethető -, hogy a kontrollegyüttesbeliek kevesebb könyvet is említettek, vagyis a most kimutatásra kerülő minőségi különbségek mellett mennyiségi differenciák is vannak. A vasárnapi olvasmányok megszólása tehát a következő:

Olvasmányszerkezet a vasárnapi időmérleg adatai alapján

olvasmánykategóriák	1972.		1974.	
	kísérleti csoport (181 fő)	kontroll-csoport (172 fő)	kísérleti csoport (151 fő)	kontroll-csoport (131 fő)
	%	%	%	%
romantikus	6	11	2	11
lektür	20	28	19	9
lektür-realista	5	9	9	20
realista	18	22	13	17
realista-modern	15	6	13	9
modern	8	-	11	3
ismeretközlő (igényesebb)	14	11	17	9
ismeretközlő (igénytelenebb)	5	13	9	9
ifjúsági	6	-	3	11
egyéb	3	-	4	2
összesen:	100 %	100 %	100 %	100 %
	87 mű	46 mű	64 mű	35 mű

1. sz. táblázat

Táblázatunkon kilenc olvasmányféleség szerepel - tehát szétapróztak, kicsik a számok -, de még így is szinte megengedhetlenül durva, tulságosan is globális kategóriákat használtunk, például a lektür vagy a realista klasszikus csoportok esetében, mert az előbbieknél a közönséges bűnügyi históriák, a krimik, a gyenge színvonalu, esztétikailag ugyan értéktelen, de tematikusan mégiscsak a jelenhez kötődő művekkel, az utóbbiaknál pedig a XIX. és a XX. század realista-klasszikusai kerültek kényszerűségről egy helyre.

Nos, amint a tábláról is leolvasható, a könyvtári olvasók nem egyszerűen többet ülnek a könyvek mellett a munkaszüneti napokon, hanem jelentősen igényesebbek is a válogatásban, amint ez a kategóriánkénti és csoportonkénti aprólékos összevetésekből kiolvasható. A választékbeli eltérések nem akkor igazán jelentősek, ha a lektür és realista, illetve a velük határos kategóriák százalékait, hanem ha a modern, értékes és a

tudományos szintű ismeretközlő (MO+IS I.) olvasmányokat mint a két legértékesebb kategóriát összevontan vesszük szemügyre.

1. Igényesebb olvasmányok blokkja

(MO+IS I. - modern, művészi szépirodalom és a tudományos szintű ismeretközlő művek)

	I. csoport (kísérleti)	:	II. csoport (kontroll)	
1972-ben még	22 %	:	11 %	volt az arány,
1974-ben már	28 %	:	12 %	lett ugyanez a viszony a könyvtáriak javára.

Ha pedig ennek fordítottját vesszük, vagyis a kevésbé igényes alkotásokat (romantika, ifjúsági, lektür, lektür-realista határeset) kötjük csokorba, akkor világossá válik, hogy a jobb, az igényesebb még színvonalasabbá vált, a gyengébb, a kevésbé válogató, az inkább csak kikapcsolódni akaró magatartás kissé még romlott is, de legalább semmit sem javult. Tehát az eredeti 10 %-os távolság csaknem duplájára nőtt, a válogatókészségben megnyilvánuló izlésszintek közötti hézag tovább széleseedett.

2. Igénytelenebb olvasmányok blokkja

(RO+IF+LE+LE-RE - romantikus, ifjúsági, lektür, lektür-realista)

	I. csoport (kísérleti)	:	II. csoport (kontroll)
1972-ben	37 %	:	48 %
1974-ben	33 %	:	51 %

Itt azonos iskolázottságu, foglalkozásu, azonos társadalmi helyzetű csoportokról van szó. Tehát nem a klasszikus értelemben vett kulturális olló szárainak szétnyílását látjuk. Erre legfeljebb csak deduktív úton következtethetnénk, hiszen bizonyos rétegek törvényszerűen kevésbé élnek a kulturaközvetítő intézmények, így a könyvtárak szolgáltatásaival is, de mégsem indulunk ebbe az egyébként rendkívül fontos irányba, mert kutatásunk központi célja nem ez volt.

Az olvasmányszerkezetnek a fentiekben jelzett minőségi eltéréseit támasztják alá azok az adatsorok is, amelyeket a házikönyvtárak összetételéről állítottunk össze. Az első vizsgálatkor felvett kérdőívekben még csak az ottani könyvek mennyiségéről kérdezősködtünk, de mert az egyes csoportokra jellemző lényeges differenciákat ott nem találtuk, ugyanakkor viszont az olvasmányösszetétel strukturájának "mássága" - többek között az időmérleg adataiból is - már akkor feltűnt, ezért kívánatosnak látszott a megismételt vizsgálat alkalmával a mennyiségen túl a minőség, a tartalom felől is tudakozódnunk.

E célból összeállítottunk egy harminc tételből álló, zömében csak a szerzőket (művek címe nélkül) megjelölő listát, s kértük, írják be a kérdőívre, ha van könyvük az adott szerzőtől, s ha van, melyik. Az így nyert

információk összesítése nyomán - az adatok terjedelmes részletezése nélkül - állíthatjuk: nem a lektűrök (esztétikailag értéktelenebb) vagy a realista-klasszikusok aránya az igazán perdöntő, mert történetesen azokból csaknem minden esetben azonos példányszámokat találtunk a két csoportban, hanem a modern, kortárs, értékes szépirodalom (Böll, Bulgakov, Faulkner, Illyés, Jevtusenko, Nagy László, Örkény, Remarque, Sánta stb.), valamint a kézikönyvek (lexikonok, szótárak) és a szakkönyvek előfordulási gyakorisága erősítette meg az egyes csoportok, korábban már megismert, markánsan eltérő olvasmányösszetételét, a tényleges választásokban (olvasásban és vásárlásokban) objektiválódott izlésbeli differenciákat.

ÖSSZEGEZÉS ÉS PERSPEKTÍVÁK

Amint az előzőekben egy-egy példán keresztül megvilágítani igyekeztünk, a könyvtárat használók kulturális többletei az induló helyzetben már léteztek és nem irhatók egyszerűen le a társadalmi helyzet eltéréseivel sem, ráadásul a könyvtárhasználat valamiképpen együttjár - részben okként is - a többletek halmozódásával, az életmód bizonyos elemeinek változásával, a kulturális tevékenységek rendszerének módosulásával is. Ez utóbbi kérdéskör tartalmasabb megválaszolására adataink részletes feldolgozása és értelmezése után természetesen a jelenleginél sokkal kedvezőbb alkalom nyílik majd.

Befejezéskeppen fordítsuk kissé másfelé a szót. Vajon mi minden okozhatja a könyvtár és a könyvtárosok intenzív hatásán kívül az eltérő jellegű és ütemű változásokat a televízióműsorok és a szabadidőtevékenységek megítélésében és tényleges gyakorlásukban, a szépirodalmi izlés igényesebbé válásában?

Sajnos az első (1972-es) kikérdezés alkalmával nem, csak a megismételt (1974-es) adatfelvételkor kérdeztünk rá a vizsgálati személyek perspektíváira, céljaira a következőképpen: "Kérjük, mondja el röviden, hogyan képzei életét 10 év múlva!"

A nyitott kérdésre érkezett, kötetlen válaszok tartalomelemzésének legfontosabb tendenciái a következőképpen alakulnak: Elsősorban az életszínvonal (lakberendezés, autó stb.) jelentős mértékű javulását, a szabadidő növekedését és egy általános emberi boldogulást (nyugalmat, harmonikus életet, boldogságot stb.) óhajtanak a jövőben elérni a könyvtárat nem használók. Mig a kísérleti csoport alanyai - a fentieket sem elvetve - gyakrabban fogalmazzák meg a munkájukkal, előmenetelükkel, a tanulással, sőt, a tudományos fokozatok megszerzésével és a társadalmi aktivitással kapcsolatos aspirációikat.

Érdeemes itt egy gondolat erejéig az időmérleg adataira visszautalunk. Akik ott tevékenyebbek, elfoglaltabbnak mutatkoztak, azok számára a jövő is "sűrűbb", gazdagabb. És természetesen az ellenkezőjén túl a visszája is igaz. Aki a jövőjét munkával, tanulással, teljesítményekkel telítve vázolja, annak a mája, a holnapja is visszafelé determináltan gazdagabb, hiszen ma és holnap kell felkészülnie a holnaputánra. Akarva-akaratlanul is tehát mindennapjaink meghosszabbításából áll össze jövőnk és a

körvonalazott vagy nagyon is laza jövőképünk formálja a mai nap tevékenységrendszerét is. Ugy tűnik tehát, hogy a jövőről való gondolkodás igen termékeny szál lehet mind a hasonló típusu vizsgálatokban, mind pedig a konkrét felderítő, puhatóló vagy éppen hatni, meggyőzni akaró beszélgetésekben is.

Adatainkhoz visszatérve megállapíthatjuk, hogy nem a perspektívák megléte és azok hiánya jellemzi tehát a vizsgált csoportok ellentétét, hanem egy racionálisabb, tettekeszebb - pszichológiai műszóval élve: nagyobb "teljesítménymotivációt" felvillantó -, körvonalazottabb jövőképet megfogalmazó együttes áll szemben az ugyancsak jobbról, szebből, könnyebből, de egy kissé erőfeszítések nélküli, passzívabb jövőről álmódó, jelenleg is kevesebbet tevékenykedő, kevesebbet és igénytelenebbül válogatva olvasó, feltehetően kisebb "teljesítménymotivációval" rendelkező csoporttal.

A lélektani vizsgálatok többszörösen bizonyították már a motivációs rendszernek az egész személyiségstruktúra alapját megadó sarkalatos jelentőségét, a változtatás nehézségeit, valamint kialakulásának, megszilárdulásának sajátosan a gyermekkorhoz kötődő jellegét.

Nos, ha a könyvtár igazán hatékony akar lenni, szükségképpen be kell állnia az intenzív gyermekkori szocializációs faktorok sorába, mégpedig minél előbb és minél több gyermek számára. Az eddiginél jóval több, felszereltebb, vonzóbb gyermek- és iskolai könyvtárra van szükség - természetesen a jelenlegi ütemnél gyorsabban bővülő és modernizálódó óvodai és általános iskolai hálózat fejlesztésével összehangoltan -, ha fiataljainkat, felnőtteinket tevékenyen művelődőnek, igényesen válogatni és itélni, a jót és rosszat, az értékest és a kevésbé értékest határozottabban felismerni tudónak szeretnénk látni.

A teljesítménymotiváció beültetésének, "fertőzés" útján való terjesztésének másik fontos feltétele a személyhez kötöttség, a közvetlen, rendszeres interperszonális kapcsolat gyakorlása rokonszenves, követésre méltó, kulturált, közvetíteni tudó és akaró személyiségekkel.

Vajon az intenzív hatás emberi feltételei adottak-e, vajon a gyermekkönyvtárosok és a középiskolásokkal foglalkozó olvasószolgálatosok alkalmasak-e, felkészültek-e erre a mediátori, motivumokat, célokat, törekvéseket, indítékokat elültető és továbbfejlesztő szerepre?

Vizsgálatunk kérdésfeltevése és az alkalmazott módszerek döntő többsége is a lehető legszorosabban kötődött a közművelődési könyvtár használatához, az olvasáshoz, az esztétikai érzékenység megnyilvánulásaihoz. Mégis írásunk végére belebotlottunk az egyéni élet egyik legizgalmasabb összetevőjébe, jövőnk mai, holnapi, holnaputáni alakulásába. Ugy hisszük, ez a mozzanat nem a legfontosabb olvasáskutatási problémák megkerülését vagy elodázását jelenti az olvasó számára, hanem inkább szimbolikus értékű: a legszükebben értelmezett szakszerű problémák megválaszolását is csak átfogó, az élet gazdagságát leképezni akaró vizsgálati stratégiával lehet egyáltalán megkísérelni.

1. NAGY Attila: A személyre szóló tájékoztatás esélyei az "A" típusú közművelődési könyvtárban. = Könyvtári Figyelő 1974. No.3. 211-217. p.
2. STEINER, Gary A.: Az emberek televíziót néznek. Bp. 1971. MRT TK
3. HALÁSZ László: Tévénézés kettős tükörben. = Rádió és Televízió Szemle 1974. No. 3.
4. BUDA Béla: A közvetlen emberi kommunikáció törvényszerűségei. Bp. 1974. MRT TK.

Szocialista országok olvasáskutatói szakembereinek konferenciája

HAVAS Katalin

A Kulturális Minisztérium, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1974. október 14. és 19. között megrendezte a szocialista országok könyvtáros olvasáskutatóinak második konferenciáját. Megrendezését a szocialista országok könyvtárügyi vezetőinek moszkvai tanácskozása határozta el, a javasolt színhely könyvtárügyünk olvasáskutatói tevékenységének értékelését is jelenti.

Mivel a legtöbb szocialista országban már legalább évtizedes hagyományai vannak a kutatómunkának, ezuttal nem "általában" esett szó az eredményekről, hanem öt meghatározott témakörben. A referátumok a legtöbb országból időben megérkeztek, így lehetőség nyílt arra, hogy igazi kerekasztal-viták alakulhassanak ki a bolgár, cseh, lengyel, magyar, mongol, NDK-beli, román, szlovák és szovjet kollégák között.

A könyvtár társadalmi szerepe témakörben Jadwiga KOŁODZIEJSKA a közművelődési könyvtárak népszerűsítő szerepéről, Dalibor VANČURA a szakirodalom közvetítésének pedagógiai aspektusáról, Johanna WALIGORA pedig a közművelődési könyvtáraknak a felnőttek számára nyújtott szolgáltatásairól írt referátumában. A vita elsősorban a modern közművelődési könyvtár megváltozott szerepköréről, a könyvtári szolgáltatások bővüléséről, a közművelődési munka és a hagyományos könyvtári munka összekapcsolásának lehetőségeiről folyt. Mind a referátumokban, mind a hozzászólásokban megkülönböztetett szerepe volt az ifjúság olvasási kulturáját elemző megállapításoknak.¹

A könyvtárhasználók egyes rétegei témakörben empirikus vizsgálatok eredményeiről számoltak be a referátumkészítők. A jövő olvasó nemzedékét nevelő pedagógusok szakirodalmi tájékozottságáról, könyvtárhasználati szokásairól esett szó KÁROLYI Ágnes dolgozatában. SZENT-IRMAI László az egyetemi hallgatók szabadidő tevékenységén belül vizsgálta az olvasás, a könyvtárba járás szerepét. Megállapította, hogy a kul-

turális hátránnyal induló hallgatók csak intenzív könyvtárhasználat mellett érhetik el jobb művelődési lehetőségekkel induló társaikat. SASVÁRI Ilona a könyvtárhasználat és a termelés összefüggéseiről szólt, amikor kimutatta, hogy a dinamikusan fejlődő iparágak szakemberei egyuttal rendszere-
sebb igénybevevői a könyvtári szolgáltatásoknak. Irmgard DESSLER az NDK-beli általános iskolások könyvtárhasználati szokásait elemezte vizsgálataiban, számos módszert ismertetve a jelenlevőkkel. A vita hozzászó-
lói elsősorban a gyermekekkel való foglalkozás kérdéseire tértek ki, sür-
gették az alapos és összehangolható gyermek-kutatások megindítását, fel-
hívták a figyelmet az iskola olvasónevelő tevékenységének nem eléggé ha-
tékony voltára és egyetértettek az óvodai nevelés fontosságát hangsúlyozó
megállapításokkal.

A könyvtár hatása témakörben a véletlen úgy hozta, hogy két
eléggé hasonló módszerű kísérlet eredményei találkozhattak. Kaljo OJA
az észti közművelődési könyvtárakban, NAGY Attila pedig a veszprémi és
szombathelyi megyei könyvtárakban folyó szociálpszichológiai-pedagógiai
kísérletről számolt be. Mindkét kísérlet középpontjában azok az olvasók
álltak, akikkel a könyvtárosok meghatározott program szerint, közvetlen
kapcsolatot teremtettek. Az észti kolléga kitűnő olvasmányajánló módsze-
reket ismertetett dolgozatában, NAGY Attila pedig a könyvtár, a könyvtáros
személyiségformáló, világnézetalkító, nyitottabbá, értékesebbé tevő sze-
repéről szólt. A könyvtárhasználat, az intenzív személyes kapcsolat ugyanis
nemcsak az olvasmányszerkezet módosulását eredményezi, hanem befolyá-
solja az egyéb kulturális szokásokat, az életmódot, a jövőről alkotott képet,
a perspektívákat. Peter MARUNIAK dolgozata egy szlovák hegyi faluban,
Krivában végzett longitudinális vizsgálat eredményeiről számolt be, Margot
WEISS pedig az NDK faluegyütteseinek könyvtári ellátottságát vizsgálta. A
vitában szólók szükségesnek tartották egy, a könyvtáros szerepét elemző
nemzetközi vizsgálat megszervezését és az olvasóközpontu, korszerű köz-
művelődési könyvtár modelljének kidolgozását. A könyvtár mint intézmény,
a könyvtáros mint mediátor részt vállal az olvasók alakításában, egy fo-
lyamat részei, melyben igen jelentős szerepe van a műnek.

Az olvasmányok oldaláról közelítették meg a kérdést az ismeret-
közlő irodalom olvasottságával foglalkozó referátumok. A szlovák
Matica Slovenska Peter MARUNIAK által vezetett munkacsoportja felmérő
elemzést végzett az ismeretterjesztő irodalom olvasottságáról, forgalmáról.
Rotraud PROLL a szakirodalmi igények kielégítésének mutatószámait hatá-
rozta meg az NDK közművelődési könyvtárain belül. Janus ANKUDOWICZ
a könyvek tudománynépszerűsítő szerepéről szólt, az egyre differenciáltab-
bá váló tudományos világ eredményeinek emberközébe kerülésének fontos-
ságáról. Megállapította, hogy az ismeretterjesztő művek olvasottsága az
utóbbi évek nagyarányú fejlődése ellenére sem kielégítő még, és hangsúlyoz-
ta a hatékony propagandamódszerek szükségességét. Az ismeretterjesztő
irodalom egyik jelentős csoportjáról, a tényirodalomról fogalmazott meg
értékes gondolatokat Witold ADAMIECZ. Az utóbbi években világszerte nép-
szerűvé vált memoárok, naplók, levelezések, életrajzi és önéletrajzi írá-
sok sajátosságaival foglalkozott, egy készülő, átfogó vizsgálat előkészü-
leteként. KATSÁNYI Sándor hasonló témát választott kutatási terepként,
ő a történelmi művek olvasottsága és a tárgyi-fogalmi történelmi ismeret-
tek között keresett összefüggéseket elemző vizsgálatában. A referátumokat

követő vitában egyrészt az ismeretterjesztő irodalom anyagi-gazdasági hasznáról, másrészt a történelmi töltésű művek szemléletformáló, gondolkodásalakító szerepéről esett a legtöbb szó. Több kutató kifejtette, hogy a tényirodalomhoz való közeledés egy bizonyos foku elfordulást jelent a szépirodalom fikciótól.

A tanácskozáson megvitatásra kerülő utolsó témakör a szépirodalom olvasottságának vizsgálataival foglalkozott. Stanislaw SIEKIERSKI lengyel könyvtáros-kutató a szépirodalom ismereteket adó funkciójáról beszélt, kötődve a tényirodalommal kapcsolatos vizsgálatokhoz. Igyekezett megfogalmazni az olvasást befolyásoló szubjektív tényezőket és az objektív eszköz- és intézményrendszereket. Valerija SZTYELMAH szovjet kutatónő hasonlóan a szépirodalom olvasásának indítékairól szolt. Zdravko MITOV a bolgár olvasóközönség körében legnépszerűbb olvasmányok vizsgálatára vállalkozott. KAMARAS István és FOGARASSY Miklós pedig a szocialista országok közötti első nemzetközi befogadásvizsgálat részeredményeiről számoltak be. Vizsgálatuk alapjául két modern magyar novellát, Örkény István és Sánta Ferenc egy-egy művét választották és keresték azokat a lehetőségeket, amelyek megnövelik a szokatlan ábrázolásmódu művek esélyét az olvasóknál. A román küldöttség két tagja, ZAMFIR és COCHINESCU kollégák elsősorban a könyvtárszociológiai kutatások módszertani kérdéseivel foglalkoztak, mind referátumaikban, mind hozzászólásaikban.

Az alábbiakban közzétesszük a konferencia résztvevői által elfogadott ajánlások szövegét:

AJÁNLÁSOK

A konferencia megállapította, hogy a könyvtári kutatóműhelyekben végzett olvasással és könyvtárhasználattal foglalkozó kutatások eredményeit a szocialista könyvtárpolitika, a távlati tervezés és fejlesztés, a módszertani irányítás és a könyvtári gyakorlat egyaránt hasznosította, sőt ezen túlmenően a művelődéspolitikai és az olvasmányközvetítés különböző intézményei és szervezetei (iskola, könyvkiadás, tömegkommunikáció stb.) is támaszkodhattak rájuk.

1. A konferencia résztvevői fontosnak tartják, hogy az információcsere még rendszeresebbé váljon, hogy - lehetőség szerint - az eredményeket közlő kutatási jelentéseken túl a kutatási tervezetekre, segédletekre és a részeredményeket közlő tanulmányokra is kiterjedjen.

2. Kívánatos lenne, ha 1975 végéig minden szocialista országban tárgyyszerű, informatív, helyzetközlő tanulmány készülne az ott folyó olvasáskutatás műhelyeiről, fontosabb eredményeiről és perspektíváiról. Ezek a tanulmányok, amelyekben a szocialista országokban folyó magas színvonalu olvasáskutatás méltóképpen megmutatkozna a világ előtt, napvilágot láthatnak egy gyűjteményes kötetben, ha kiadását valamelyik ország vállalná, de közzé lehetne tenni őket az IFLA 1975-ben induló folyóiratában, más nemzetközi folyóiratokban, illetve a szocialista országok könyvtári szaklapjaiban.

3. A konferencia résztvevői javasolják a közös, azonos módszerrel dolgozó, párhuzamos és egyazon témát különböző módszerrel megközelítő kutatásokat a következő témakörökben:

- a) Az irodalmi művek befogadása
Lehetőség van a most folyó bolgár-lengyel-magyar-szovjet novella-befogadás vizsgálathoz való csatlakozásra.
Folytatni lehetne ezt a fajta kutatást a világirodalom minden nyelvre lefordított, közismert alkotásainak valamelyikével.
Vizsgálható a 70-es évek legnépszerűbb irodalmi művei sikerének titka, befogadásuk sajátosságai.
- b) Olvasásvizsgálat gyermekek körében.
Előzetes megállapodások után néhány világszerte ismert gyermek-könyv olvasottságáról és befogadásáról lehetne készíteni intenzív vizsgálatot.
Például: Defoe: Robinson Crusoe
Milne: Micimackó
Gajdar: Timur és csapata
Saint-Exupéry: A kis herceg
valamint klasszikus mesék.
- c) Fontos lenne a könyvtárosi pálya szociológiai és pszichológiai szempontu vizsgálata. A könyvtárosok motivációs rendszerének feltárása, a pályára kerülés okainak kikutatása, a kulturaközvetítés szubjektív összetevőinek megismerése.
- d) Érdekes és hasznos lenne a tizenévesek körében legnépszerűbb történelmi regények elemzése és hatásvizsgálata. Az egyes országokban - néhány egyeztetett főbb szempont alapján - önállóan, egyidejűleg végzett vizsgálódás célja: információkat szerezni olyan művekről, melyek az olvasóvá válásban és a történelem-szemlélet alakulásában egyaránt kulcsfontosságú szerepet játszanak. Az egymás mellé helyezett tanulmányok alapján lehetővé válna a közös vonások és a nemzeti sajátosságok elemző vizsgálata.
- e) Rendkívüli módon segitené a könyvtári munka hatékonyabbá tételét az egyes társadalmi-foglalkozási rétegek szakirodalmi igényeinek szociológiai vizsgálata.
- f) Ujszerű és érdekes tanulságokat hozó kutatás lenne egy-egy hasonló településen működő könyvtárnak és társadalmi környezetének longitudinális szociológiai-monografikus vizsgálata.
- g) Mind nemzeti, mind pedig nemzetközi szinten a gyakorlatban is használható eredményeket hoznának a szépirodalmi művek, illetve a megfilmesített változataik befogadására vonatkozó vizsgálatok.

4. A további kutatások eredményesebb megvalósításához, következtéseik hatékonyabb felhasználásához, a szocialista együttműködés fejlesztéséhez, valamint a kutatási eredmények és módszerek összehasonlíthatóságához elengedhetetlenül szükséges első lépésként az, hogy a kutatók na-

gyobb gondot fordítsanak a terminológia használatára. A későbbi esetleges terminológiai koordináló munkálatok előfeltétele az lenne, hogy a kutatók mindig definiálják az adott kutatások során felhasznált fogalmakat.

5. A konferencia résztvevői ösztönözzék felettes szerveiket, hogy a szocialista országok olvasáskutatással foglalkozó könyvtárosainak munka-értekezlete rendszeresen megrendezésre kerüljön; a következő 1976-ban vagy 1977-ben, amikor is a terminológia egységesítésének kérdései, a 14 éven aluli gyermekek olvasása, valamint az előző pont alapján indult közös kutatások szerepelhetnének a tanácskozás programjában.

6. A konferencia kívánatosnak tartja, hogy a konferencia eredményei napvilágot lássanak. Ennek érdekében kebeléből szerkesztő bizottságot küld ki Natalja Dobrűnina, Jadwiga Kołodzejska és Johanna Waligora személyében. Nyugtázza a rendező ország készségét, hogy vállalja a kötet technikai és nyomdai előkészítését, a szerkesztőbizottság titkárának Kamarás Istvánt kéri fel.

Budapest, 1974. október 17.

A könyvtár társadalmi szerepe az olvasói igények alakulásában

Kaljo OJA

A szocialista országok olvasáskutatási szakembereinek konferenciájára (Budapest, 1974. október 14-19.) érkezett referátum.

Az előadás két, az Észtszocialista Köztársaságban folytatott kutatáson alapul:

- "A közművelődési könyvtár olvasói az Észtszocialista Köztársaságban. 1967."
- "Olvasói vita: irodalomajánlás és személyes tájékoztatás a közművelődési könyvtárban. 1971/72."

Az első kutatás nagy vonalakban jellemzi az észtszocialista közművelődési könyvtár társadalmi szerepét, a második pedig széleskörű problémákat vet fel az olvasókkal való egyéni foglalkozás terén.

BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK OLVASÓI ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSÁBAN (1)

A könyvtárak használatát befolyásoló társadalmi-demográfiai tényezők vonatkozásában közismert, hogy a műveltség növekedésével emelkedik a közművelődési könyvtárak állományának forgalma. A lakosság (városi-falusi)

helye és neme viszont nem befolyásolja lényegileg az észti közművelődési könyvtárak olvasói összetételének alakulását.

A könyvtár iránt az idősebb koru, elemi végzettségű emberek: a parasztok és a nyugdíjasok mutatnak legkevésbé érdeklődést.

A könyvtár olvasói és azok, akik nem használják a könyvtárat, egyenlő szabadidő készlettel rendelkeznek. Az utóbbi ilyenformán lényegileg nem hat a könyvtárak használatára.

A közművelődési könyvtár olvasóinak 72 %-a és a könyvtárat nem használók 61 %-a rendelkezik otthon könyvvel. Az otthoni könyvgyűjtemény gyarapodásával a közművelődési könyvtár iránti érdeklődés nemcsak hogy nem csökken, hanem emelkedik. Komoly ellentmondás, illetve nyílt konkurencia nincs a közművelődési könyvtár és más kulturális intézmény, valamint a tömegkommunikációs eszközök között. Éppen ellenkezőleg: a közművelődési könyvtárak olvasói elsősorban azokból verbuválódnak, akik aktívan használják a többi információs csatornát is... A rendszeres könyvtárlátogatók 53 %-a néz televíziót. Azoknál, akik esetenként látogatják a könyvtárat, ez a szám: 46 %.

A közművelődési könyvtár mint társadalmi intézmény a legfontosabb helyet foglalja el Észtország életében. Előre lehet látni a közművelődési könyvtár olvasóinak számszerű növekedését a lakosság minden rétegében bekövetkező távlati életszínvonal-emelkedés miatt.

A műveltség növekedésével együtt nő az olvasási kultúra színvonala is, valamint az olvasóknak az az igénye, hogy a kiadványok minél nagyobb választéka álljon rendelkezésre. Az említett feltételek mellett ez eredményezheti a közművelődési könyvtár elégtelenségét is az egyre növekvő olvasói igényekkel szemben.

Ezért a legfontosabb feladat a könyvtári rendszeren belül a közművelődési könyvtár helyzetének pontosabb megfogalmazása, a tudományos könyvtárakkal együttműködve.

A SZÉPIRODALOM OLVASÁSÁNAK FEJLŐDÉSE

A kísérlet második szakaszában a könyvtári ajánlás területén a figyelem az irodalmi műfajok kapcsolatára irányult: a korábban kiadott, értékes irodalom ajánlására, a versek és drámák aktívabb olvasására.

Az olvasóknak aktívan ajánlották a korábbi évek során kiadott irodalmat: klasszikus irodalmat, az idősebb irónemzedék kisebb mértékben olvasott műveit. A kísérleti csoport olvasóinak 34 %-a olvasta a klasszikus észti irodalmat, a kontroll csoportban 27 %.

A kísérleti csoportban néhány százalékkal többen olvastak verseket, mint a kontroll csoportban. Pontosan 13 és 11 %. (A kísérleti csoport tagjainak 26 %-a a középfoku végzettségű munkásfiatalokból állt, míg a kontroll csoportban ez a százalék 18. A kísérleti csoportban 29 % a tanuló lány - a kontroll csoportban 20 %. A felsőfoku végzettségű olvasók 18 %-át érdekelte a költészet. Ebből következik, hogy a versolvasók elsősorban a fiatalok és a legképzettebb olvasók köréből kerülnek ki, bár a vers az olvasás terén nagyon szerény helyet foglal el.) Sok olvasónak a vers vagy egyáltalán nem tetszik, vagy nem szeret olvasni verset, inkább

jó előadásban meghallgatja. Ilyen feltételek mellett látható, hogy a vers propagálását hatékonyabbá kell tenni, könyvkiadási rendszabályok, verses-irodalmi estek rendezése segítségével stb.

A kísérleti csoport olvasóinak 14 %-a olvasott drámai műveket. A kontroll csoportban ez a szám 8 %. A könyvkiadás és az olvasottság mutatói a kísérleti csoportban jelentősen magasabbak voltak. Nevezetesen: 129 és 69, illetve 0,21 és 0,11. A drámai irodalom ajánlása különösen a legképzettebb olvasók számára volt eredményes.

A szépirodalom ajánlására a különféle módszerek alkalmazása az olvasási kultúra színvonalától függött. A detektív- és kémregények, a kalandos irodalom olvasásakor felébredhet az érdeklődés a szépirodalom iránt azokban, akik korábban nem érdeklődtek. Szórakoztató irodalmat ajánlottak "könyv-csalétek" gyanánt (az elnevezés és a módszer N.A. Rubakiné) az olvasók 55 %-ánál (a megkérdezettek 9 %-a). Könyv-csaléteknek mindenekelőtt a detektívregényeket használták. A szórakoztató irodalom olvasásának aktivizálása során átmenetet figyeltünk meg a történelmi szépirodalom olvasásához.

Az olvasás határfokát fejlesztve igyekeztünk elmélyíteni az olvasó érdeklődését az olvasott szerző, a műfaj és a téma iránt. Legtöbbször "hid" volt az alkotás szerzője az elolvasott és az ajánlott könyv között: az olvasó figyelmét az író összes művére irányítottuk. A szerző iránti érdeklődés ebben az esetben kiváltotta az érdeklődést más műfajú művei iránt is. Ez bizonyítja azt, hogy mennyire fontos felhívni az olvasó figyelmét a könyv szerzőjére.

Az olvasás határfokának elmélyítését és kiszélesítését úgy tekintjük, mint a szerzők körének, az olvasás tematikájának kiszélesítését, az érdeklődés felébresztését a különböző irodalmi műfajok iránt.

Ha az elbeszélések olvasottságát összehasonlítjuk a regényével, azt az eredményt kapjuk, hogy az előbbi a regényé mögé kerül. Elsősorban a szűk ismeretekkel rendelkező olvasók utasítják el maguktól az elbeszéléseket. 45 esetben (az olvasók 8 %-a) alkalmaztuk "a regénytől az elbeszéléshöz" módszert, de ritkán váltott ki serkentőbb hatást a regényolvasás az elbeszélés olvasására.

Az olvasás körének kiszélesítése érdekében végzett kísérleteink egyik módja az volt, hogy meghatározott stílusirányzatok, korszakok íróinak olvasottságát vizsgáltuk meg.

"Az észt közművelődési könyvtár olvasói 1967-ben" című szociológiai kutatásban azt próbáltuk megfigyelni, hogy egy író előnyben részesítése kapcsolható-e mások értékelésével (2). 40 szerzőből 39 viszonylag önálló csoportba osztódott a következő ismérvek szerint: az olvasó műveltségi színvonala, neme, az író modern vagy a klasszikus irodalom képviselője, valamint az író stílusa.

243 esetben 270 olvasónál (45 %) alkalmaztuk azt a módszert, hogy az irodalomajánlást - a kedvelt szerzők kiválasztása után - írói csoportok szerint adtuk meg, abból kiindulva, hogy e szerzők mely művei kedveltek. Az ajánlásnak ez a módja majdnem minden esetben hatékony volt, tehát látható, hogy alkalmas a széleskörű gyakorlati használatra.

A "könyv-meglepetés" módszerrel az olvasó figyelmét néhány érdekes alkotásra, témára, műfajra hívtuk fel. Ezeket az olvasó korábban már

olvasta. Különbözőképpen reagáltak. Az olvasók egy része elutasította a javasolt könyvet, viszont az ajánlásra hajlamos olvasók elfogadták az ajánlott művet. Az olvasók körében felébredt az érdeklődés hasonló művek iránt.

A könyvtárakban az aktív ajánlás különböző módszereinek komplex felhasználása lényegesen segítette a közeledést a szépirodalom felé, az olvasási érdeklődést növelte.

A MEGFILMESÍTETT ÉS A SZÍNPADRA ALKALMAZOTT IRODALMI ALKOTÁSOK OLVASÁSA

Az 1971-es és 1972-es évek kutatási adatait összehasonlítva észre lehet venni a könyvek ajánlásának jelentős hatékonyságát, ha ez megfilmesítésükkel kapcsolatos. 1971-ben ez 16 könyvre, 1972-ben pedig 27 könyvre vonatkozik. A meginterjuvált olvasók 10 %-a a könyvre vonatkozó kérdésre a látott film illetve bemutató alapján adott választ. A film megtekintéséig a megfilmesített alkotást az olvasók 1,8 %-a kérte, a megtekintés után 8,2 %.

Abban az esetben, amikor a film gyengének bizonyult, nem érzünk kedvet a könyv olvasására. Mégpedig azért, mert a film nem volt szerencsés. Megfigyeltünk olyan eseteket is, amikor az olvasó nagy esztétikai csalódást élt át, mialatt megnézte a kedvelt írójának regényéből készült filmet.

A televíziós filmek, adaptációk kisebb mértékben irányítják a figyelmet az irodalom felé. Az olvasóknak csak a 0,8 %-ára jellemző, hogy elolvassa a látott művet. Rádiófeldolgozás után ugyanazt a művet az olvasók 0,7 %-a olvassa el. Bár figyelembe kell venni, hogy a rádiófeldolgozások nagy része olyan művekről készült, amelyek még nem jelentek meg észt nyelven nyomtatásban.

A színházi előadások jelentős mértékben felelevenítik az olvasottakat. 1971-ben 3 előadás után, 1972-ben 17 előadás után fordult az olvasó az említett könyvhöz. Az előadások megtekintése után az olvasók 6,7 %-a olvasta el az adott könyvet.

Adataink szerint az előadás előtt a darabot az olvasóknak csak 1 %-a olvasta el.

A TUDOMÁNYOS IRODALOM OLVASÁSÁNAK FEJLŐDÉSE

A tudományos irodalom ajánlásához a kutatásokban a következő módszereket használtuk:

1. a szépirodalmi alkotások és a tudományos könyv kapcsolata - általános ismérvek alapján
"nagy hid"
2. hasonló - rokon - témájú tudományos könyvek kapcsolata
3. az ellentét módszere
4. helyismereti módszer

A módszerek bekerültek a különböző könyvtári munkamódszerek sorába, amelyeket a kísérletek során alkalmaztunk.

1. A SZÉPIRODALMI ALKOTÁSOK ÉS A TUDOMÁNYOS KÖNYV (3) KAPCSOLATAI - ÁLTALÁNOS ISMÉRVEK ALAPJÁN

Nagyon nehéz azokat a tudományos irodalomhoz irányítani, akik még szépirodalmat is ritkán és rendszertelenül olvasnak. Ugyanakkor megfigyelhető az, hogy leginkább azokból tevődik ki a tudományos könyv-olvasók tábora, akik már szépirodalmat is érdeklődéssel forgattak. Bár azt is hozzá kell tenni, hogy az átmenet jelentős minőségi változást jelent az olvasók életében. A szociológiai kutatások eredményeit számításba véve (4), az átmenet számára a következő eljárásokat alkalmaztuk:

- a) regény - elbeszélés - tudománynépszerűsítő könyv
- b) regény - elbeszélés - emlékiratok
- c) tudományos-fantasztikus könyv - tudománynépszerűsítő könyv

A regény - elbeszélés - tudományos ismeretterjesztő könyv eljárást 27 olvasónál alkalmazták (4,5 %). Itt megfigyelhető volt az átmenet a szépirodalmi alkotások olvasásából az élet elemzésébe, a természettel kapcsolatos elbeszélésből a természetrajzi könyvbe, regényből az utleírásba, a társadalom-politikai irodalomba, mely az ország társadalmi felépítésével és gazdasági helyzetével kapcsolatos.

A regény - elbeszélés - emlékiratok átmenetet 21 olvasónál (3-5%) használták. Azok az olvasók, akik nem érdeklődnek a speciális irodalom-történeti munkák iránt, ennek vagy annak az írónak az életéről, alkotásáról szívesen olvasnak visszaemlékezéseket, emlékiratokat. Ezért náluk is el lehet képzelni, hogy a jövőben áttérnek a társadalmi-politikai irodalomhoz.

A kutatások során a tudományos-fantasztikus és a tudományos könyv lehetséges kapcsolata nem nyert eléggé komoly megerősítést.

2. A HASONLÓ (ROKON) TÉMÁJÚ Tudományos Könyvek kapcsolata

Ha az olvasó figyelmét sikerült néhány tudományos könyvre irányítani, akkor utána már megvan a lehetősége annak, hogy figyelme a tudományos irodalom felé fordul. Olyan könyveket kell ajánlani, amelyek felkeltik érdeklődését, valamint áttekintést nyújtanak a mai történelmi - az olvasót magát is érintő - eseményekről.

A kísérletben használtuk a "Könyv az Ön számára" módszert. Az új és a legrégebbi irodalomból azt a könyvet választottuk, amelyet a legmegfelelőbbnek tartottunk az olvasó számára. Közöltük az olvasóval, hogy ezt a könyvet kizárólag neki választottuk ki. Természetesen előbb meggyőződünk arról, hogy mi érdekli olvasónkat.

Az olvasó szívesen vette ezt, s határozott, biztos kapcsolat alakult ki az olvasó és a könyvtáros között.

"A könyv az Ön számára" módszert 148 esetben (az olvasók 25 %-a) használtuk, s nagyon hatékony volt a közép- és elemi végzettségű olvasókkal való foglalkozás során.

3. AZ ELLENTÉT MÓDSZERE

Lehet az olvasónak olyan területről is könyvet ajánlani, amely iránt korábban nem tanusított érdeklődést, vagy akár olyan területről, amelyet nem ismer. Lehetséges, hogy érdeklődését fel lehet kelteni, sőt, ha az olvasó nem is rendelkezik tudatos olvasási indítékkal, az ismeretek ilyen vagy olyan területén "rejtett érdeklődéssel" rendelkezhet.

A kísérletben a "könyv-meglepetés" módszert alkalmaztuk - azaz intuitív módon ajánlottunk könyvet az olvasónak az érdeklődési területén belül. A kísérlet sikerült azok körében, akik már intenzíven olvasták a tudományos irodalmat, s azok körében is, akik keveset, illetve nem olvastak általában. Ily módon 83 olvasónak (14 %) ajánlottunk könyvet. A "könyv-meglepetés" módszernél meg kell említeni, hogy nagyon fontos, hogy a könyv tartalmi és formai szempontból egyaránt vonzó legyen.

4. A HELYISMERETI MÓDSZER

Ez a módszer az olvasás rendszerességének fejlesztését igyekszik előmozdítani; a szülőföld ismerete, a szülőföld konkrét történelmi problémáinak, társadalmi életének, gazdasági helyzetének, kultúrájának ismerete biztos tájékozódást nyújt a szocialista építőmunkában, lehetőséget ad a szovjet köztársaságok és más szocialista országok problémáinak megértéséhez. Feltétlenül érzékeltetni kell napjaink problémáinak és eseményeinek csomópontját.

A helyismereti módszer alkalmazására a könyvtár speciális programot kapott, amely egyesítette az egyéni kiszolgálás módszertani oldalát az irodalom meghatározott műfajainak ajánlásával. A szépirodalom propagálása mellett a könyvtárosok az észti írókról ajánlottak könyveket, cikkeket, valamint különböző munkákat az észti színházról, az észti zenéről és képzőművészetről, ugyanugy mint Észtország történelméről és kultúrájáról. Valamint ajánlottak könyveket a Szovjetunióról.

A kísérletek a módszer alkalmazásának sikeréről tanuskodnak. Hogy értékelhessük a helyismereti módszer hatását az olvasói érdeklődés struktúrájára, összehasonlítjuk a kísérleti és a kontroll csoportban az irodalom különböző ágainak féléves olvasottságát (1. tábla).

Amint látjuk, a kísérleti csoportban a természettudományokon kívül az irodalom összes ágainak mutatói jelentősen magasabbak a kontroll csoportbeliekénel. Ez bizonyítja a helyismereti módszer életerejét és távlatát.

A kísérlet megmutatta, hogy az említett módszerekkel jelentős mértékben lehet ösztönözni a tudományos irodalom olvasását, valamint meghódítani a tudománynépszerűsítő alkotások új olvasóit, és lényegesen elmélyíteni olvasási érdeklődésüket.

	Az irodalom különböző á- gaihoz von- zódó olvasók %-ban		A kölcsön- zések száma		Olvasottság	
	kísérl. csoport	kontr. csoport	kísérl. csoport	kontr. csoport	kísérl. csoport	kontr. csoport
észt írók művei	7,7	5,1	87	49	0,14	0,08
az észt irodalomról	10,1	7,4	154	97	0,25	0,16
észt nyelv	5,3	5,0	81	64	0,14	0,11
észt színház	11,8	7,0	113	84	0,18	0,14
észt zene	8,7	6,9	136	122	0,22	0,21
észt képzőművészet	3,5	1,8	35	19	0,06	0,03
Észtország története	9,4	5,3	85	56	0,14	0,09
az észt kultúra története	1,5	1,3	17	16	0,03	0,03
az Észt Szocialista Köz- társaság	7,3	7,9	90	75	0,15	0,12
a Szovjetunió	6,7	6,1	97	67	0,16	0,11
természetvédelem	3,5	1,5	43	10	0,07	0,02
természettudományok	12,2	16,1	312	339	0,52	0,56
filozófia	9,3	6,9	119	94	0,20	0,15

A KATALÓGUSOK ÉS BIBLIOGRÁFIAI SEGÉDESZKÖZÖK SZEREPE AZ OLVASÓK EGYÉNI KISZOLGÁLÁSÁBAN

Mind az 1971-es, mind az 1972-es kutatások adatai bizonyítják a könyvtáros aktív szerepének fontosságát a katalógus és más bibliográfiai eszközök használatában.

Az olvasók a könyvtáros ajánlására gyakrabban használták a katalógust, mint önálló kezdeményezésre.

Mind 1971-ben, mint 1972-ben a kísérleti és a kontroll csoportban a felsőfoku képesítéssel rendelkező olvasók gyakrabban használták a bibliográfiai eszközöket a könyvtáros ajánlására, mint saját kezdeményezésre. 1972-ben a kísérleti csoportban ennél a kategóriánál 5 %-ról 16 %-ra nőtt az önálló kezdeményezések száma. A cél: eljutni a 10 %-tól 39 %-ig.

A középfoku végzettségű olvasóknál a bibliográfiák használata 1972-ben 9 %-ról 33 %-ra, a tanulóké 10 %-ról 55 %-ra emelkedett.

Az elemi végzettségű olvasók a könyvtárosok ajánlása ellenére is ritkán használták a bibliográfiai segédeszközöket.

Egy év alatt jelentősen megnőtt azok száma, akik meg is tanulták a bibliográfiai segédeszközök használatát: a könyvtáros ajánlása alapján az ifjuság különböző csoportjaiban háromszorosára növekedett a bibliográfiai segédeszközök használata. Mind 1971-ben, mind 1972-ben a felsőfoku végzettségű olvasók használták elsősorban a katalógusokat, az esetek többségében önálló kezdeményezésre. Ugyanez figyelhető meg a középfoku képzettséggel rendelkező olvasók között is: gyakran használják a katalógusokat a tanulók is. 1971-ben sokkal több 25-29 éves koru olvasó használta a ka-

talógusokat, 1972-ben pedig a 16-19 éves koru olvasók katalógushasználata emelkedett 53 %-ra az addigi 36 %-ról. A könyvtáros ajánlására a katalógusok használata kétszeresére emelkedett.

A meglevő bibliográfiai eszközök közül a közművelődési könyvtárakban az olvasók egyre gyakrabban használják a cikk-katalógust, az ajánló jegyzékeket, valamint érdeklődést tanusítanak a helyismereti irodalom és az irodalmi ujdonságok bibliográfiai iránt.

Bár az olvasók elég bonyolultnak tartják a szakkatalógust, mégis egyre fontosabb helyet tölt be használata a tananyaggal és a szakirodalommal, valamint a hobbyval, szórakozással kapcsolatos irodalom keresésében.

SZEMÉLYES TÁJÉKOZTATÁS A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRBAN

Az alapprobléma kutatási adatai szerint világossá vált számunkra a közművelődési könyvtárak funkciójának és helyének meghatározása az általános információs rendszerben.

Kísérletünk programja szerint a könyvtárosok különböző olvasókat választottak ki szakképzettségük és kedvenc időtöltésük szerint. Az olvasókkal való beszélgetés során kiderült, hogy a könyvtáros tud megfelelő információt adni az olvasót érdeklő témában a folyóiratokról, könyvekről, bibliográfiai adatok alapján.

A könyvtárosok jelentéseiből látható, hogy az olvasók értékelik a könyvtáros felvilágosító tevékenységét, de pszichológiai okok miatt nem minden esetben fordulnak a könyvtárhoz, gondolva, hogy ezzel fárasztják őt, és hogy a könyvtárosnak csak a kölcsönzés a feladata. Ebben az esetben a könyvtárosnak át kell éreznie saját felelősségét, hiszen az információs szolgáltatás mindennapos munkájának szerves részét képezi.

Az olvasóban tudatosítani kell, hogy a könyvtárban teljes joga van minden szükséges szolgáltatásra.

Olyan eredményeket értünk el, hogy már most azt mondhatjuk, hogy sikeresen meghonosítottuk a gyakorlatban a személyes információ szolgáltatását. Az olvasói körkérdés során megállapítottuk, hogy az olvasók használják a közművelődési könyvtár szolgáltatásait.

Ami a szakirodalmat illeti: azt mondhatjuk, hogy a középfoku képe-
sitéssel rendelkező szakmunkások, szakemberek információs igényét ugyan-
úgy kielégítették, mint a pedagógusokét.

Azokban a városokban, falvakban, ahol nincs tudományos könyvtár, a szakemberek egyre gyakrabban fordulnak a közművelődési könyvtárhoz, de annak könyvállománya jelenleg az olvasók szakigényeit nem elégíti ki. Következésképpen a közművelődési könyvtárak állománygyarapítása során törekedni kell a szakirodalom gyűjtésére, s egyuttal a szakemberek igényeinek kielégítésére is.

■

A közművelődési könyvtárban az információs szolgáltatások fejlődése megmutatja a fejlesztés távlati perspektíváit is. Az ést könyvtárakban folytatott kísérlet meggyőzően demonstrálja a közművelődési könyvtár lehetőségeit, ugyanakkor néhány változtatás szükségességét is bizonyítja.

Kamarás István és Polónyi Péter (5) a magyar értelmiség olvasási szokásainak kutatása kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy most már nem kell éles határvonalat húzni a tudományos és közművelődési könyvtár (mint típusok) között.

"Az európai könyvtári rendszerek" nemzetközi szimposiumán dr. Herman Liebaers, az IFLA elnöke hangsúlyozta, hogy a könyvtáros információt szolgáltató szerepe ne csak formális legyen, hanem nyilvánuljon meg a mindennapos szolgáltatásban, a hatékony és gyors információterjesztésben, a potenciális igények kielégítésében.

1972-ben Szófiában, a szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak VI. tanácskozásán, több felszólaló vetette fel a közművelődési könyvtárak funkcióváltásának kérdését. A többség azt vallotta, hogy a közművelődési könyvtárak alapján véve nevelő és közművelődési funkciót látnak el, s ehhez kapcsolódik még jelenleg a fontos információszolgáltató funkció.

Az általános könyvtárnak alakítania kell az irodalmi izlést s információszolgáltatási rendszere segítségével a folytonos művelődés központjává kell válnia. S itt nem elég az olvasók meglévő igényeinek figyelembevétele és kielégítése, hanem a könyvtárnak fontos személyiségalkotó pedagógiai feladatokat is el kell látnia.

JEGYZETEK

1. Felhasználva egy észti könyvtáros, Kaljo Veskimägi: Eesti NSV rahvaraamatukogu lugeja 1967. Tallin, 1970. 35-84 p. című gyűjteményes munkáját.
2. H. Martis: Rahvaraamatukoguke lugejate lemmikirjanikud. Eesti rahvaraamatukogu lugeja 1967. Tallin, 1970. 1.k. 174-286.p.
3. A szépirodalmon kívül minden beleértendő (non-fiction).
4. Az irodalmi műfajok kapcsolatai az észti kulturszociológus, Hans Hansen munkáiban tekinthetők át.
5. Kamarás István - Polónyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár, Bp. 1970. NPI.

Az 5.-10. osztályos tanulók mint könyvtárhasználók

Irmgard DRESSLER

A szocialista országok olvasáskutatási szakembereinek konferenciájára (Budapest, 1974. október 14-19.) készült referátum.

A gyermekek és a fiatalok körében végzett könyvtári munka megjavításának alapja: pontosan ismerni a könyvtárral szemben támasztott igényei-

ket, magatartásukat a könyvtárban és általában beállítottságukat a könyvtárral szemben. Ez volt a kiindulópontja annak a nagyobb kutatásnak, amely 5.-10. osztályos tanulók könyvtárhasználatát vizsgálta, állami közművelődési könyvtárakban, 1972-ben.

Az alkalmazott kérdőív egyik kérdése arra kívánt választ kapni, hogy a kölcsönzésen kívül mit csinált még látogatása alkalmával a könyvtárban a megkérdezett látogató. Az itt következő beszámoló rövid áttekintést ad e kérdés értékelésének néhány eredményéről.

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK A TANULÓK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁNAK HELYZETÉRŐL ÉS AZ NDK ISKOLAÜGYÉRŐL

Évről-évre növekszik azoknak a tanulóknak a száma, akik az NDK állami általános könyvtáraiban (közművelődési könyvtáraiban) aktivan olvasnak. 1973-ban a 7-13 éves gyermekeknek 70 %-át tartották nyilván olvasóként ezek a könyvtárak, s ugyanakkor 24 896 280 kötet gyermekirodalmat kölcsönöztek (olvasóként átlagosan évi 18-19 kötetet). A 14-18 éves fiataloknak, akik már a felnőttek könyvtáraiban olvashatnak, több mint a fele olvasó. Ahhoz, hogy a gyermekek és a fiatalok többségét megnyerjék olvasónak, lényegesen hozzájárult a könyvtárosoknak - különösen a gyermekkönyvtárosoknak - tervszerű munkája, amely a szocialista kulturpolitika alapján minden helységben megvalósította az állami közművelődési könyvtárak átfogó határozatát, a könyvek díjtalan kölcsönzésével.

Az állami közművelődési könyvtárak mellett természetesen használhatják a tanulók az iskolai könyvtárakat, a klubok és művelődési házak könyvtárait, a Német-Szovjet Baráti Társaság könyvtárait, és más könyvtári intézményeket, melyek gyermekkönyveket kölcsönöznek.

A könyvtárak és az iskolák folyamatos együttműködésének jelentős része van abban, hogy a tanulókat meg lehet nyerni az olvasás és a könyvtárhasználat számára. Az NDK oktatásügye a minden gyermek számára kötelező, általánosan képző tizosztályos politechnikai iskolára épül fel. A tanulás tandíjmentes. A tehetséges gyermekek a tizosztályos iskola befejeztével a továbbképző iskolában (11. és 12. osztály) szerezhetik meg a főiskolára jogosító képzettséget, amit azonban a felnőttek is elérhetnek a népfőiskola látogatásával, üzemen belüli továbbképzés keretében vagy egy szakiskola elvégzésével.

Az NDK iskolái és könyvtárai közötti jó együttműködést biztosítja, hogy a Közoktatási Minisztérium alá tartoznak a könyvtárak.

JÁRTASSÁG A KÖNYVTÁR HASZNÁLATÁBAN

A könyvvel való munka része a szocialista képzési rendszernek. A tantervek előírányozzák a gyermekirodalommal való foglalkozást, a bevezetést a könyvtárhasználatba és a tudományos munka módszereit. A könyvtárlátogatás is előre tervezett.

A könyvtárhasználatra való utalások az iskolai oktatásban első alkalommal az önálló könyvtárhasználatra való bevezetéssel összhangban történnek, együtt a gyermek- és ifjúsági irodalom tárgyalásával és a magán-

olvasmányok irányításával. Erre építve irták elő az egyes osztályok számára kötelezően a helyi közművelődési könyvtár meglátogatását. A kisebb tanulókat (a 7. osztályig) a helyi gyermekkönyvtárba vezetik, a 8. osztálytól a felnőttkönyvtárba.

A közművelődési könyvtárak számára ezek az iskola által szervezett, rendszeres könyvtárlátogatások fontos, de nem kizárólagos alkalmat jelentenek az olvasók bevezetésére a könyvtár-, bibliográfia-, és katalógushasználatba. További módok: a részletes beszélgetés a beiratkozó olvasóval, a katalógus használatára való utmutatás könyvajánláskor, a könyvtáros tanácsadása az olvasó számára a napi kölcsönzésnél és - néhány megyében - a "könyv- és információs eszközök használatába bevezető tanfolyam". Számos írott anyag is van, amit az új olvasók között osztanak szét: rölapok, olvasói szabályzat magyarázatokkal, könyvtárhasználati füzetek, utmutatók a katalógus és a szakrendszer használatára stb. Mindezeknek az eszközöknek nem csak abban kell a tanulónak segítséget adniuk, hogy jól kiismerjék magukat a nyilvános könyvtárban és a szabadpolcokra helyezett állomány között. A tanulók bevezetése a könyvtárhasználatba egyszersmind arra is szolgál, hogy megalapozza a tanuló szorosabb kapcsolatát a későbbi könyvtárhasználattal és a könyvvel végzett tudományos munkával, és hogy a felnőttekkel való könyvtári munka szükséges alapjait megteremtse.

A KUTATÁS MEGSZERVEZÉSE

Az 1972-ben folytatott vizsgálat alkalmából husz könyvtárban (tiz gyermek- és tiz felnőttkönyvtárban) tiz különböző településen egy héten át minden látogatót - amennyiben azok 5.-10. osztályos tanulók voltak - a könyvtárhelyiség elhagyásakor arra kértek, hogy töltsenek ki egy kérdőívet az éppen befejezett könyvtárlátogatásukról.

A könyvtárak közül a központi felnőtt- és gyermekkönyvtárak jöttek számításba, különböző nagyságu járási székhelyeken (10 000-50 000 lakos között) az NDK más-más területén, irányított véletlenszerű kiválasztás alapján. Valamennyi szabadpolcos könyvtár rendelkezik az előirt olvasói katalógusokkal, az olvasók számára hozzáférhető tájékoztató állománnyal, képzett munkaerővel; megfelelnek tehát az NDK főhivatásu könyvtárossal működő közművelődési könyvtárai számára kitűzött normáknak.

A tanulók megkérdezése kiegészített és továbbfejlesztett folytatása volt annak a kutatásnak, melyet 1970-ben felnőtteknél végeztek hasonló tervek alapján, a kérdésprogramban mégis különböző változások történtek, így a két vizsgálat eredményeit nem lehet minden további nélkül összehasonlítani.

A 10. osztályig való határmegállapítás azt eredményezte, hogy egyidejűleg a gyermekkönyvtárakból a felnőttkönyvtárba való átmenet problémája is megragadható volt. Az alsó határ - 5. osztály - módszertani megfontolások alapján volt szükséges.

A kérdőív a következő négy témakör kérdéseit fogta át: 1. Milyen könyveket kölcsönöztek a megkérdezettek és mihez? 2. Az olvasó milyen kívánsága (cim és téma) nem elégült ki? 3. A kölcsönzésen kívül mit csináltak még a látogatók a könyvtárban? 4. Milyen a diákok könyvtárhasználói beállitottsága? (Pl. milyen gyakran keresik fel a könyvtárat,

milyen hosszú a könyvtárhoz vezető ut, milyen a könyvtár álláspontja a szabadidőre igényelt lektűrök beszerzésével kapcsolatban stb.). Az első két témakörnél a szerzőket és a címeket, illetve a témákat be kellett jegyezni, minden többi kérdéshez - az irodalomhasználat céljához is - előre adottak voltak a válaszlehetőségek, a válaszadás megjelöléssel történt. A kérdőíveket a tanulók önállóan töltötték ki, kézbeadásukat és összegyűjtésüket könyvtárostanonok végezték, így a könyvtár dolgozói munkájukat zavartalanul végezheték.

KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELE A KÖNYVTÁR- HELYISÉGEKBEN: A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSE ÉS PROGRAMJA

Az NDK közművelődési könyvtáraiban a könyvtárhasználat fő formája a kölcsönzés, amely statisztikailag is megragadható. E vizsgálat alkalmából is a megkérdezett tanulók 93,9 %-a kölcsönzött könyvet otthoni olvasásra. A tanulónak a könyvtárhelyiségben folytatott tevékenységével és a könyvtári szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos kérdés célja most az volt, hogy első alkalommal megállapítsa:

1. Mit tesznek a tanulók az irodalom kikölcsönzésén kívül még a könyvtárban? 2. Milyen mértékben használják a serdülők a könyvekről való tájékozódás lehetőségét, melyet a könyvtár rendelkezésre bocsáj? Vagyis: milyen mértékben vált eredményessé az iskola és a könyvtár sokoldalú fáradozása az érett, magát a könyvtárban önállóan feltaláló, a szabadpolcon önállóan tájékozódó olvasó érdekében? 3. Melyek a különösen aktív olvasói csoportok? Milyen befolyást gyakorolnak a könyvtáron kívüli és a könyvtáron belüli tényezők a lehetőségek kihasználására? 4. Milyen különbségek vannak a rendelkezésre bocsátott segédeszközök és szolgáltatások kihasználásában? (Különösképpen a gyermekkönyvtárak fiatalabb tanulói és a felnőttkönyvtárak nagyobb tanulói között.)

A tanulónak a könyvtárban folytatott tevékenységére vonatkozó kérdés a kérdőíven a harmadik volt, a kölcsönzött könyvek és a teljesületlen olvasói kérések kérdései után. A következő válaszlehetőségek voltak megjelölhetők: 1. Könyvet adtam vissza. 2. A könyvvállánynál kölcsönözni való könyvet válogattam. 3. A könyvtárossal kerestettem ki magamnak könyvet kölcsönzésre (tanácsot kértem tőle). 4. A könyvtárostól felvilágosítást kaptam. 5. A katalógusból (jegyzékből) könyveket választottam. 6. A kézikönyvtárat használtam. 7. A kölcsönzési határidőt hosszabbítottam meg. 8. Előjegyeztettem egy könyvet. 9. Könyvtárközi kölcsönzést kértem. 10. Beiratkoztam. 11. Hosszabb időn át olvastam a könyvtárban, könyveket vagy ujságokat néztem át.

A jelen referátum a következő pontok eredményeit ismerteti: 2. (egyéni válogatás), 3. (a könyvtáros ajánlása), 4. (a könyvtáros tájékoztató közlése), 5. (a katalógus használata), 6. (a kézikönyvtár használata).

Az értékelés a vizsgálat mennyiségi értékeire támaszkodott (a jelölések összege), ezeket mind az egyes könyvtárak számára, mind összeségében kiértékeltek. Együttesen 1769 5.-10. osztályos tanuló adott képet könyvtárlátogatásáról.

Összességében a következő kép alakult ki:

A könyvtárhasználat módja (a megadott válaszlehetőségek)		A válaszok, megjelölők mennyisége az összes látogató százalékában		
		Összesen	Csoportadatok	
Ma a könyvtárban ...			5.-7.oszt.	8.-10.oszt.
1.	A könyvet, illetve folyóiratot adtam vissza	63,4	72,9	51,1
2.	A könyvvállványnál kerestem magamnak valamit kikölcsön- zésre	81,3	88,8	71,6
3.	A könyvtárost kértem arra, hogy könyvet keressen ki számomra kölcsönzésre (ta- nácsot kértem)	21,7	21,9	21,2
4.	A könyvtárostól felvilágosítást kaptam	22,8	24,1	21,1
5.	A katalógusból vagy jegyzék- ből könyveket választottam	12,5	12,9	11,9
6.	A kézikönyvtárat használtam	7,6	5,6	10,2
7.	A kölcsönzési határidő hosz- szabbitottam meg	10,3	11,7	8,6
8.	Előjegyeztettem egy könyvet	2,7	2,7	2,7
9.	Könyvtárközi kölcsönzést kértem	0,2	---	0,2
10.	Beiratkoztam	4,6	4,4	4,8
11.	Hosszabb időn át olvastam a könyvtárban, könyveket vagy ujtságot néztem át	27,1	29,3	24,4

EGYES TÉNYEZŐK HATÁSA A KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELÉRE

a) A nemek

Összehasonlítva a könyvtári szolgáltatások igénybevételét a fiuk és a lányok részéről, - a felnőttekkel ellentétben - alig mutatkozik különbség. (A látogatók száma maga is csaknem egyenlő volt a két nemnél az öt év-folyamban; 49,2 % fiu, 50,8 % lány.)

Mindössze a 10. osztályban, mindenekelőtt a továbbtanulásra előké-szítő osztályokban mutatkozott bizonyos különbség a különböző nemű fiatalok között: a lányok itt valamivel gyakrabban vették igénybe a könyvtáros tanácsadását.

b) Iskolai osztályok

Világosan megállapítható a különbség az olyan tanulók tevékenysége között, akik a gyermekkönyvtárban olvasnak, és akik már a felnőttkönyvtár olvasói. Az 5., 6. és 7. osztályos tanulóknál a kölcsönzés céljára történő egyéni irodalomkeresés aránya, de a könyvtárostól kért ajánlás és tájékoztatás igénybevételének aránya is magasabb, mint a 8., 9. és 10. osztályos tanulók esetében, akikről már a felnőttkönyvtárakban gondoskodnak. Nyilvánvaló, hogy itt egyrészt a könyvállományban és annak szabadpolcos rendjében való nagyobb jártasság jelentkezik, másrészt azonban a gyermekkönyvtárhoz fűződő, elmélyült kapcsolat hiánya is.

Ezzel szemben viszont a 8. osztályban fokozódik a katalógus és a kézikönyvtár használata. Ez kétségtelenül összefügg az iskola és a környezet magasabb követelményeivel. A katalógus növekvő igénybevételét ennél az osztálynál ugyanakkor a felnőttkönyvtárak gazdagabb állománya is befolyásolja, melyet nem lehet már a szabadpolcon olyan könnyen önállóan áttekinteni, és amelyben már nem is olyan otthonosak a tanulók.

c) A kikölcsönzött könyvek mennyisége

A kölcsönzött könyvek száma bizonyos mértékben kifejezi az olvasói intenzitást. A látogatóknak csak 6,1 %-a nem kölcsönzött könyvet. Ezek 50 %-a hosszasan dolgozott a könyvtárban. (Az átlagos érték: 21,1 %.) 27,8 % használta a kézikönyvtárat. (Átlagos érték: 7,6 %.) 32,4 % kapott a könyvtárostól felvilágosítást. (Átlagos érték: 22,8 %.) A könyvtárhasználat tehát a könyvtárhelyiségen belüli használat formájában játszódott le, nem az otthonra való kölcsönzésen keresztül.

93,9 %, tehát a látogatók túlnyomó többsége kölcsönzött könyvet. A kölcsönzött könyvek számával párhuzamosan növekszik a könyvtári szolgáltatások igénybevétele a könyvtárhelyiségben: három kikölcsönzött mű esetében a könyvvisszaadás és az önálló válogatás százaléka már az átlag fölött van, négy kikölcsönzött könyv esetében ehhez magasabb százalék járul a könyvajánlás, a katalógushasználat és a határidő-hosszabbítás kategóriáknál is, öt kikölcsönzött könyv esetében pedig ezen túl a tájékoztatáskérés és az előjegyzés is túllépi az átlagot. Csupán a kézikönyvtár használata és - ami szintén magától értetődő - az új beiratkozások száma nem tartozik ide, ezek nem haladják meg az átlagértéket.

Rögzíthető tehát, hogy a könyvek iránti nagyobb érdeklődés, mely a kikölcsönzött könyvek magasabb számában nyilvánul meg, egyidejűleg a kiegészítő tevékenységek magasabb számában is kifejezésre jut a könyvtári térben. Vagyis a magasabb kölcsönzési szám azonos olvasói létszám mellett is magasabb igényeket hoz magával a könyvtárhelyiségek használata terén.

d) A könyvtárlátogatás gyakorisága

A kérdőív többek között azt is feltárta, hogy milyen gyakran keresik fel egyéni becsülésük szerint a tanulók a könyvtárat: hetente, kb. kéthetente, havonta, ritkábban mint havonta, szükség szerint. A könyvtárat hetente felkeresők csoportja a könyvtári szolgáltatások igénybevétele terén különösen aktív. Mindenekelőtt a kézikönyvtárat használják intenzíven

(11,8 %; átlagérték: 7,7 %), és több mint egyharmad jelölte, hogy huzamosan dolgozott a könyvtárban (35,5 %; átlagérték: 27,1 %). A tájékoztatás, határidő-hosszabbítás és az előjegyzés is az átlag fölé emelkednek.

e) Saját könyvek és más forrásból történő kiegészítő könyvkölcsönzés

Általánosan megmutatkozott, hogy azok a tanulók, akiknek sok saját könyvük van, és/vagy más tanulóktól vagy felnőttektől, szüleiktől, testvéreiktől vagy más könyvtárakból a vizsgálat hónapja alatt könyvet kölcsönöztek, tehát sokat olvastak, azok a könyvtár segédeszközei között is járatosabbak. Jobban igénybe vették és a többi tanulónál nagyobb mértékben használták ki a könyvtárban számukra felajánlott információs lehetőségeket. Kétségtelen azonban, hogy erre kényszeríti őket a megszerzett nagyobb irodalomismeretük is, hiszen ők már több könyvet ismernek.

AZ EGYES KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELE

A kutatás megvizsgálta a könyvtári szolgáltatások igénybevételét: a könyvvisszaadást, a határidő-hosszabbítást, az előjegyzés és könyvtárközi kölcsönzés kérését, az adminisztratív beiratkozást.

KÖNYVEK ÖNÁLLÓ VÁLASZTÁSA A SZABADPOLCRÓL

A vizsgált könyvtárak szabadpolcosak voltak, szakrendben felállított könyvállománnyal. A felállítás a közművelődési könyvtárak részére előírt rendszert követi, melynek fő csoportjai a gyermek- és a felnőttkönyvtárak számára azonosak. A gyermekkönyvtárakban a kisebb gyermekek részére a könyvek elkülönítve állnak, hogy a kiválasztás és a rátalálás könnyebb legyen. Az 5. osztálytól korlátozás nélkül áll a gyermekkönyvtár teljes állománya a tanulók rendelkezésére.

A gyermekkönyvtárak állománya 7-20 ezer kötet közt mozog, a felnőttkönyvtáraké 15-20 ezer kötet között. Viszonylag áttekinthető állományokról van tehát szó.

A tanulóknak összesen 81,3 %-a választott maga könyvét az állványról. A gyermekkönyvtárakban azonban a százalékszám magasabb (88,8 %) mint a felnőttkönyvtárakban (71,6 %). Az egyes gyermekkönyvtárak adatai 66,0 és 96,1 % között ingadoznak. Ez az eredmény megfelel az egyes iskolai osztályok adatainak is: az 5.-7. osztályokban az olvasók 85-90 %-a önállóan választott könyvet. Ebben jut kifejezésre az 5.-7. osztályos tanulók nagyobb otthonossága a gyermekkönyvtár állományában.

A 8. osztálytól a tanulók a felnőttkönyvtárban teljesen új állománnyal állnak szemközt, s ehhez járul még, hogy ez az állomány gazdagabb és már nem olyan könnyen áttekinthető. A 8.-10. osztályos tanulóknak csak 71,6 %-a választott az állványról önállóan irodalmat. Az egyes felnőttkönyvtárak adatai 51,1-94,6 % között mozognak. Növekszik annak a szükségessége, hogy más könyvtári segédeszközhöz forduljanak, ha egy szükséges könyvet meg akarnak találni, és valóban: a 8-9. osztályokban egyidejűleg növekszik a katalógushasználat.

Azt, hogy az állványoknál történő önálló válogatás szoros kapcsolatban áll a könyvtárban és annak állományában való nagyobb otthonossággal, az is megerősíti, hogy azok az olvasók, akik állításuk szerint hetente vagy kéthetente keresik fel a könyvtárat, átlagosan nagyobb százalékarányban választanak ki könyvet önállóan a polcra. Növekszik a százalékérték azok számával is, akik látogatásuk alkalmával rendszeresen kölcsönöznek könyvet, u. i. 90 % fölött van azoknál a látogatóknál, akik háromnál több könyvet kölcsönöztek ki. Megállapítható továbbá, hogy azok a tanulók, akik az irodalmat önállóan választották ki a szabadpolcon, általában az átlagosnál hosszabban tartózkodtak a könyvtárban. A kölcsönzött művek összetételét (milyen arányban kölcsönöztek a szakrendi felosztás egyes csoportjaiból?) ilymódon alapjában véve az egyéni válogatás határozza meg.

A KÖNYVTÁROS TANÁCSADÁSA

Az értékelés két kérdésre vonatkozik: 3. Kérte-e a könyvtárost arra, hogy könyvet ajánljon? 4. Kaptál-e a könyvtárostól felvilágosítást? E két kérdés határa nem merev, különösen a gyermekkönyvtárban. Végeredményben mindkét kérdés a tanulók könyvválasztásának egy külső, könyvtárosi befolyásolására megy vissza.

Az eredmény százalékaránya mindkét kérdés esetében, azonkívül a gyermek- és a felnőttkönyvtárban csaknem azonos: az ajánlásnál 21,7 % (gyermekkönyvtárak: 21,9 %, felnőttkönyvtárak: 21,2 %); a tájékoztatásnál összesen 22,8 % (gyermekkönyvtárak: 24,1 %, felnőttkönyvtárak: 21,2 %), az összes látogató arányában.

Az egyes könyvtárak eredményeinek összehasonlítása mégis azt bizonyítja, hogy a könyvtárost igénybe vevő olvasók száma a kisebb könyvtárakban aránylag magasabb, mint a nagyobb könyvtárakban. Kétségtelen, hogy ez közvetlenül összefügg az olvasók kisebb abszolút számával, akiket egy könyvtár lát el. Az egyes könyvtárakból származó adatok az ajánlásnál 11,0-50,0 % között, a tájékoztatásnál 9,6-40,4 % között mozognak. Az egyes könyvtárak közti különbségek tehát figyelemre méltóak.

A könyvtáros igénybevételenek százalékaránya csökken az új könyvtárba való átmenettel, vagyis a 8. és 9. osztályosoknál a gyermekkönyvtár adataival összehasonlítva. Csak a 10. osztálytól emelkedik ismét a százalékarány.

Azok a tanulók, akik könyvtárlátogatásuk alkalmával több mint három könyvet kölcsönöztek, az átlagosnál többször vették igénybe a könyvtáros tanácsadását. Ez azokra a tanulókra is érvényes, akik az előző hónapban még más forrásból is kölcsönöztek könyvet, és a tanulóknak arra a csoportjára is, akik azt jelzik, hogy igen gyakran jönnek a könyvtárba. Tehát az aktivan és intenzíven olvasók gyakrabban fordulnak a könyvtárhoz, mint a többi könyvtárhasználó.

A tájékoztatás igénybevételenél azok a tanulók, akik nem kölcsönöztek könyvet otthonra, hanem a könyvtárban olvastak, az átlag fölött szerepeltek.

A könyvtárostól tanácsot (ajánlást és/vagy tájékoztatást) kérők csoportját a kölcsönzés szempontjából vizsgálva (milyen arányban kölcsönöztek az egyes szakcsoportokból?) azt látjuk, hogy eltérnek az összesség eredményétől, amennyiben ezek az olvasók az összességgel összehasonlítva vi-

szonylag több szakirodalmat kölcsönöztek. Továbbá megmutatkozik, hogy ez a csoport lényegesen több könyvet vett ki a házfeladatok megoldásához és - kiegészítő információként - valamely oktatási témához, mint az általában történt. Ebben bizonyos mértékig kifejezésre jut mind a könyvtárosi tanácsadás befolyása, mind pedig ezeknek a tanulóknak a szakirányu érdeklődése, és annak a - könyvtáron kívülről származó - szükségessége, hogy különleges tanácsadás segítse az iskola részére sürgősen szükséges irodalom megszerzését.

De arról sem hallgathatunk, hogy ennél a csoportnál ugyanakkor magasabb százalékban jelentkeztek olvasói kívánságok, melyeket nem tudtak kielégíteni; köztük címek, melyeket bizonyára a könyvtáros nevezett meg, de ki voltak kölcsönözve. Hangsúlyos figyelmeztetés ez az átgondolt és megvalósítható könyvajánlásra!

A KATALÓGUSOK ÉS A KÖNYVJEGYZÉKEK HASZNÁLATA

Az NDK közművelődési könyvtáraiban a következő olvasói katalógusok kötelezőek: betürendes katalógus (AK), szakkatalógus (SK), cimkatalógus (TK). Ezek cédulakatalógusok, melyeknek nyomtatott cédulái annotáltak, központilag készülnek, a könyvtárak előfizetés útján szerzik be őket. Ezen kívül hozzáférhetők bibliográfiák is, többek között egyes témák központilag kidolgozott jegyzékei. A gyermekkönyvtárakban az utóbbiak közül különösen kedveltek a "Képes gyermekkönyv-bibliográfiák" c. központilag kiadott képeslapokból álló albumok.

A szakkatalógus rendszere ugyanaz, mint a könyvek felállítása a szabadpolcon; a szépirodalom a polcokon - akárcsak a betürendes katalógusban - ábécérendben áll. A közvetlen tájékozódáshoz gyakran előnyben részesítik a könyvespolcot magát, különösen ott, ahol csak különleges esetekben vesznek fel az olvasóktól előjegyzéseket, mint az a gyermekkönyvtárakban gyakori.

A katalógust használó látogatók száma a gyermekkönyvtárakban és a felnőttkönyvtárakban csaknem azonos: 11,9 % a felnőttkönyvtárakban; 12,9 % a gyermekkönyvtárakban, összességében 12,5 %. Az egyes könyvtárak között azonban e téren igen nagy az ingadozás. A felnőttkönyvtárban a százalékarány a látogatók 2,6-27,8 %-a között mozog, a gyermekkönyvtárakban a látogatók 1,5-28,6 %-a között. A katalógusnak és használatának intenzív hangsúlyozása jobb igénybevételt eredményez. Nagymértékben függ a propagandától és az olvasóknak a használatra való ösztönzésétől.

Ha a katalógushasználatot a látogatók olvasói intenzitásával vetjük egybe, azt tapasztaljuk: az olvasóknak az a csoportja, mely látogatása alkalmából 3 vagy több könyvet kölcsönzött, az átlagosnál többet használja a katalógust. Ez jellemzi az olvasóknak azt a csoportját is, amelynek nagyobb számu saját könyve van, azt a csoportot, mely már régóta látogatja a könyvtárat, és végül a tanulóknak azt a csoportját, amely az előző hónapban nem csak ezt a könyvtárat vette igénybe, hanem más forrásból is kölcsönzött könyvet. Az irodalomban való nagyobb jártasság tehát a katalógushasználatot is ösztönzi, és különösen az irodalmi érdeklődésű, szorgalmas olvasók használják gyakrabban a katalógust, mint a többi látogató.

Kétségtelen, hogy ezeket a tanulókat nagyobb könyvismeretük is bizonyos mértékig nagyobb kutatómunkára kényszeríti, hogy olyan könyvet találjanak, ami számukra érdekes és még ismeretlen.

A kölcsönzött művek összetétele szempontjából (milyen mértékben kölcsönöztek könyvet a szakfelosztás egyes csoportjaiból?) a katalógust használó látogatók nem különböztek az összességtől, tehát a katalógushasználatnál is a szubjektív szükséglet, az egyéni kiválasztás a mértékadó tényező.

A teljesítetlen olvasói kívánságok százalékaránya a katalógushasználatnál magasabb, mint átlagosan. A katalógushasználatba való bevezetésnél tehát rá kell mutatni az előjegyzés lehetőségére, ha a katalógusról és használatáról beszélünk.

A KÉZIKÖNYVTÁR HASZNÁLATA

Az NDK közművelődési könyvtáraiban az utóbbi években (az Irányelvek a közművelődési könyvtárak tájékoztató tevékenységéről, 1966. jun. 20. alapján) általában kiépült a kézikönyvekből, tájékoztató irodalomból, stb. álló információs állomány. Ez az állomány nem kölcsönözhető, csak a könyvtárban használható; mennyisége még csekély, és az anyagi lehetőségeknek megfelelően könyvtáranként különböző fejlődési fokon áll. A kézikönyvtári állomány (egy vagy két könyvállvány) a kölcsönzői térben áll, nem külön olvasóteremben.

A vizsgált héten a látogatóknak csak 7,6 %-a használta a kézikönyvállományt; a gyermekkönyvtárakban 5,2 %, de a felnőttkönyvtárakban a 8.-10. osztályból már minden tizedik tanuló (10,2 %). Az egyes könyvtárak között különlegesen nagy eltérések mutatkoznak: a felnőttkönyvtárakban 1,8 %-tól 22,6 %-ig, a gyermekkönyvtárakban 0,0 %-tól 10,4 %-ig. Ebben bizonyos mértékig az egyes könyvtárak kézikönyveinek vonzóereje és gazdagsága tükröződik. Ez az alapvető oka annak, hogy a felnőttkönyvtárak jobban kiépített kézikönyvállományát a 8.-10. osztályos tanulók magasabb számban használják. Itt nem állnak olyan gyakran, mint a gyermekkönyvtárban ugyanazok a művek a szabadpolcon is rendelkezésre, az otthonra való kikölcsönzés céljára.

A használat százalékaránya azoknál a tanulóknál a legmagasabb - érthető módon - akik nem kölcsönöztek otthonra könyvet, hanem csak munkájuk végzése céljából tartózkodnak a könyvtárban.

Az "intenzíven" olvasók közül csak azok a látogatók használták az átlagosnál gyakrabban a kézikönyveket, akik állításuk szerint kb. hetenként felkeresik a könyvtárat.

Bár a kézikönyvtár használatának nem célja az otthonra történő kölcsönzés, mégis figyelemre méltó különbség mutatkozik, ha összevetjük a kézikönyvhasználók kölcsönzését a látogatások átlagával. (Milyen mértékben kölcsönöztek könyvet a szakfelosztás egyes csoportjaiból?) Ez a csoport lényegesen több történelmi, technikai, matematikai és sport szakkönyvet kölcsönzött, mint a többi látogató. A kézikönyvek használói lényegesen többször jelezték, mint a többi tanuló, hogy a kölcsönzött könyvekre "egy oktatási témához kiegészítő információként" van szükségük, illetve "különösen érdeklődnek az iránt a tudományterület iránt - függetlenül az okta-

tástól". Mindez arra mutat, hogy a kézikönyvhasználók esetében határozottan szakmai érdeklődésű olvasókkal van dolgunk.

H

A vizsgálat, amely a könyvtárhelyiségben folytatott tanulói tevékenységeket és a kölcsönzésen kívüli különböző könyvtári szolgáltatások igénybevételét kutatta, nemcsak egy sor általános tapasztalatot igazolt, hanem azon felül bizonyos jelenségeket először tudatosított az általánosítás magasabb szintjén.

Emellett a vizsgálat utmutatást adott a kölcsönzési tevékenység megjavításához általában, de új szempontokat is adott ahhoz, hogyan lehet kialakítani a tanulók helyes könyvtárhasználati szokásait a könyvtárba való bevezetésük alkalmával és a könyvtári segédeszközök használatára való oktatásnál.

Az egyházi könyvtárak helyzete és a tudományos kutatás

KÓKAY György

A szerző mint az egyházi könyvtárak állami szakfelügyelője foglalkozik a cikkben jelzett témával.
- Szerk.

Az utóbbi években több publikáció foglalkozott a hazai egyházi gyűjteményekkel, megtörve az e téren korábban tapasztalt hosszú hallgatást. Több mint három évtized telt el azóta, hogy az utolsó átfogóbb igényű tanulmányok e témakörben napvilágot láttak (1), amikor szakirodalmunkban ismét jelentkezni kezdett e téma. Elsőként Mátrai László mutatott rá arra a jelentős szerepre, amelyet egyházi könyvtáraink játszanak régi, történetileg kialakult értékes gyűjteményeik révén, tudományosságunk számára (2). Bár előadása, amely az 1969. február 4-én rendezett gyűjteményi szakkonferencián hangzott el, főként a református egyházi könyvtárak helyzetével foglalkozott, megállapításai érvényesek a többi régi egyházi gyűjteményre is. Általános érvényű mindenekelőtt annak hangsúlyozása, hogy e könyvtárak történetileg előállott gyűjteményei már önmagukban is számottevő forrásértéket jelentenek a művelődés- és tudománytörténeti kutatások számára. Annak hangsúlyozása is vonatkozhat minden régi állománnyal rendelkező egyházi könyvtárra, hogy munkatársaiknak be kell kapcsolódnok a könyv- és könyvtártörténeti kutatásokba, valamint a nagy, országos bibliográfiai vállalkozásokba.

1971-ben Nagy Ernő, az egyházi könyvtárakról írt cikkében, főleg a területi együttműködés kérdéseivel foglalkozott (3). Az egyházi könyvtáraknak a magyar könyvtárügy vérkeringésébe való bekapcsolódását főleg két területen látta szükségesnek: egyrészt az egyházi gyűjtemények nemzeti értékeinek elhelyezési és állományvédelmi problémáival kapcsolatban, másrészt pedig a nem teológiai jellegű könyv- és periodikumanyagok a vidéki kutatásba való fokozottabb bekapcsolása révén, a területi, kölcsönös előnyökkel járó együttműködés keretében.

A következő években az egyes egyházi gyűjteményi központok vezetői - Ujszászy Kálmán (4), Scheiber Sándor (5), Kovách Zoltán (6) és Papp Ivánné (7) részéről is olvashattunk a szaksajtóban értékes közleményeket. Ezek saját egyházi gyűjteményeik helyzetéről, történeti kialakulásáról és jelenlegi problémáikról nyújtottak áttekintést, és határozott készséget nyilvánítottak ki az állami részről javasolt fokozottabb együttműködés iránt.

Az a növekvő érdeklődés, amely az egyházi könyvtárak iránt az utóbbi években állami és egyházi részről egyaránt megnyilvánult, több okra

vezethető vissza. Ezek közül az egyik legfontosabb az a körülmény, hogy az egyházak tulajdonában lévő könyvtárak számos olyan könyvtári dokumentummal (közép- és újkori kézirattal, ősnymtatványokkal, RMK-anyag tömegével, 16. századi nyomtatványokkal, stb.) rendelkeznek, amelyek jelentős nemzeti értéket képviselnek. Ezek bejelentéséről, központi nyilvántartásba vételéről és védetté nyilvánításáról ugyanugy jogszabályok intézkedtek, mint egyéb muzeális értékek védelméről, valamint az egyes magánszemélyek tulajdonában lévő kéziratok és könyvritkaságok bejelentéséről. A védettségi eljárás előkészítésével és lebonyolításával egyidőben (vezető párt- és állami szervek állásfoglalásai nyomán) intézkedések történtek a nemzeti értéket képviselő egyházi gyűjtemények állománya védelmének és tudományos értékű feltárásának támogatására.

Ugyanis - és ez a növekvő érdeklődés második oka - e könyvtárakban nemcsak muzeális értékű ritkaságok tizezrei találhatók, hanem a történetileg létrejött gyűjteményeknek csaknem teljes állománya egyersmind nemzeti kulturánk multjának sokszor pótolhatatlan forrása is. Ezeknek a tudományos kutatás számára való feltárása és hozzáférhetővé tétele szintén alapvető és nem halogatható feladat, hiszen e kutfók nélkül a mult századok művelődésének, irodalmának, tudományosságának, sőt: bölcselétének története csak nagy hiányokkal dolgozható fel, nem beszélve arról, hogy nélkülük újjászerveződő retrospektív nemzeti bibliográfiánk továbbra is nagyon fogyatékos maradna.

Végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyházi gyűjteményekkel kapcsolatban megindult aktivizálódás indítékainak vizsgálatánál azt a kedvező helyzetet sem, amely az állam és az egyházak között fennálló, rendezett kapcsolatok eredményeképpen alakult ki, amelyben a nemzeti értékek sorsáért való felelősség terén a közös érdekek - a nemzet érdekeinek - a felismerése egyre általánosabbá válik.

Abból az alkalomból, hogy a nagyobb egyházi könyvtárak - szám szerint ezideig 30 - muzeális értékeinek feltárása, központi nyilvántartásba vétele és védetté nyilvánítása befejeződött, vázlatos képet szeretnénk adni e gyűjtemények jelenlegi helyzetéről és azokról a problémákról, melyeknek megoldása e téren a jelen és a jövő legfontosabb feladatainak lát-szanak.

AZ EGYHÁZI GYŰJTEMÉNYEK TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ ANYAGÁNAK SZÁMBAVÉTELE

Az egyházi könyvtárakban található muzeális értékű dokumentumok felmérése nem kis feladat elé állította az egyházi könyvtárosokat és az illetékes állami művelődésügyi szerveket. A legnagyobb nehézséget (az egyes személyek régi könyveinek védetté nyilvánítási eljáráshoz képest) mindenekelőtt a hatalmas méretek és a bejelentésre váró művek speciális jellege okozta. Főleg ott nőttek meg a gondok, ahol rendszeres könyvtárosi munka nem folyt, vagy csak nagyon szűk térre korlátozódott, és ahol a régi könyvek feldolgozásához szükséges szaktudás hiányzott. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya, hogy a jogszabályokban előírt bejelentések ügyét ilyen körülmények között is megoldja, szakmai és anyagi támogatással, valamint társadalmi összefogással segítette

a munkálatok beindítását és elvégzését. Az Országos Széchényi Könyvtár szakemberein kívül az Egyházi Könyvtárak Állami Felügyelő Bizottsága és az e bizottságban képviselt nagykönyvtárak munkatársai is részt vettek az egyházi könyvtárak szakmai patronálásában. Igen hasznosnak bizonyult az a szakmai tanfolyam is, melyet a Könyvtártudományi és Módszertani Központ keretében rendeztek meg 1972-ben, több mint 40 egyházi könyvtáros részvételével. E tanfolyamon főleg a kéziratokkal és régi könyvekkel kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismereteket sajátíthatták el a hallgatók. Az Országos Széchényi Könyvtár, az MTA Könyvtára, a budapesti Egyetemi Könyvtár és a KLTE Könyvtára pedig szakembereket küldött - főként a védettségi eljárásokat megelőző helyszíni szemlék alkalmából - az egyes gyűjteményekbe, hogy ott a szükséges segítséget megadják és e támogatásukat a jövőre nézve is felajánlják.

Nagy könnyebbséget jelentett az egyházakkal való kedvező kapcsolatok kialakítása és a felmérő munka elvégzése terén az egyes egyházi gyűjteményi központok aktív közreműködése is. Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, az Országos Református Gyűjteményi Tanács és az Evangélikus Gyűjteményi Központ vezetői és szakelődői nemcsak a kapcsolatok létrehozásában, hanem az ország legkülönbözőbb tájain lévő egyházi könyvtárak meglátogatásában és azok szakmai patronálásában is tevékenyen közreműködtek. Az ő szervezésük által indult meg - állami támogatással - az egyházi tulajdonban lévő kódexek és könyvritkaságok restaurálása. Ebben főleg az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorai működtek közre, de végzett bizonyos munkákat az Iparművészeti Múzeum és az Országos Levéltár restauráló műhelye is.

1974-re olyan fázisba jutottak a munkálatok, hogy az Országos Széchényi Könyvtár a gyűjtemények jelentékeny részében megindíthatta a védettségi eljárást. Az előkészítő munkálatokat, amelyek során gondoskodás történt a védettség alapjául szolgáló jegyzékek szakszerű elkészítéséről és a szükséges szakmai tanácsadásokról, az OSzK-ban a Régi Magyar Nyomtatványok Bibliográfiai Csoportja végezte. A felmérés befejeztével e csoport tagjaiból, valamint a Gyarapítási Osztály vezetőjéből, a patronáló könyvtár munkatársából és az egyházi könyvtárak állami szakfelügyelőjéből álló bizottság helyszíni szemlét tartott, amely a muzeális értékek biztonságára és megfelelő feltártságára egyaránt kiterjesztette figyelmét. Ilyenformán 1974 végére sikerült a központi egyházi gyűjtemények legnagyobb részében a felmérő munkákat befejezni és a védettségi eljárást lebonyolítani.

E munkálatokkal egyidőben az Országos Széchényi Könyvtár RMNy Csoportja megkezdte a bejelentett muzeális értékek központi nyilvántartásának kiépítését, a muzeális tárgyi emlékekhez hasonlóan, amelyeknek központi nyilvántartása a megfelelő országos szakmuzeum feladata. Az OSzK központi nyilvántartása az egyházi könyvtárak védetté nyilvánított dokumentumait az egyes kategóriák (középkori kéziratok, ősnymtatványok, régi magyar nyomtatványok, 16. századi külföldi könyvek, stb.) szerint csoportosítja. Így első ízben készül hazánkban - legalábbis a gyűjtemények bizonyos típusára: az egyházi könyvtárakra nézve - egy olyan országos kataszter, amelynek segítségével valamennyi muzeális értékű könyvtári dokumentumra és azok lelőhelyére nézve tájékoz-

tatást kaphat a kutató. (Kétségtelen, hogy e központi nyilvántartásnak a jövőben bővülnie kell és magába kell foglalnia a nem egyházi gyűjteményeknek azon dokumentumait is, amelyekre nézve egyelőre nem rendelkezünk országos nyilvántartással, de ennek vizsgálata meghaladja e tanulmány kereteit.)

1974 végéig sikerült befejezni a központi és jelentékenyebb egyházi könyvtárak tulnyomó többségénél a muzeális értékek feltárását. Pontosabban 30 egyházi gyűjteményben található nemzeti értékek bejelentése történt meg és csak 5 könyvtárban nyulnak át a munkálatok a következő évre. A református egyházi könyvtárak hagyományos szervezettségének és jelenleg is kiváló könyvtári műhelyként kifejtett tevékenységének köszönhető, hogy mint az öt központi református gyűjtemény befejezte muzeális értékeinek felmérését. Ennek jelentőségét kiemeli az a tény, hogy e könyvtárak össz-állománya kb. 900 000 kötet. A 22 nagyobb katolikus egyházi könyvtár közül eddig 18-ban fejeződtek be a felmérések, de 1975 folyamán minden valószínűség szerint a többi négy gyűjteménynél is befejezést nyernek. A 22 nagyobb katolikus gyűjtemény össz-állománya mintegy másfél millió kötetre becsülhető. (Csak összehasonlítás kedvéért hivatkozunk arra, hogy Varga Ottó említett 1937-es tanulmánya szerint az általa számításba vett 105 katolikus könyvtár összesen 1 364 000 kötetet foglalt magában (8).) A kisebb egyházak közül szintén elkészült a Magyar Izraeliták Országos Könyvtárának és a Budai Szerb Püspökség Könyvtárának muzeális értékeiről a bejelentés. Az evangélikus gyűjtemények egy része már szintén befejezte a számbavételt, máshol még folyamatban vannak a felmérő munkák.

Érdekes az a kép, amely az eddigi bejelentések alapján világítja meg az egyházi könyvtárak muzeális állományának gazdagságát (9). Így pl. első ízben kapunk bizonyos áttekintést országos méretekben középkori kódexeink számáról, lelőhelyéről, amikre nézve eddig csak bizonyos részleges feldolgozásokkal rendelkezünk. Az eddigi bejelentések alapján 264 középkori kódexet vettek nyilvántartásba. Mivel ezideig csupán a német nyelvű kódexekről, a liturgikus kódexekről, illetve egy-egy gyűjtemény kódexállományáról készült áttekintés, az Országos Széchényi Könyvtár tervbe vette, hogy a közeljövőben az egyházi gyűjtemények kódexeiről lelőhely-jegyzéket állítanak össze. Ezen kívül gondoskodni kívánnak arról is, hogy valamennyi kódexről mikrofilm készüljön és e mikrofilmekhez a kutatók vagy a Széchényi Könyvtárban, vagy az MTA Könyvtárában hozzáférhessenek.

Figyelemre méltó eredménye az eddigi feltárásoknak az is, hogy a közelmúltban megjelent, az egyházi könyvtárak állományát is alaposan feldolgozó nyomtatott ősnymtatványkatalógusunk 2637 tételén felül még 60 további ősnymtatvány került elő egyházi gyűjteményeink bejelentései nyomán.

Az RMK-hoz tartozó kötetek közül eddig 8202 a bejelentett tételek száma, de a felmérést be nem fejezett könyvtárak részéről még jelentős gyarapodás várható. E művekről illetve példányokról is központi nyilvántartás készül az OSzK-ban, s már eddig is - a korábbi nyilvántartásokhoz képest - sok új példány, sőt unikum felbukkanása állapítható meg.

A bejelentendő kategóriák közül a 16. századi külföldi nyomtatványoké - az un. antiquaké - a legnépesebb: eddig 19 766 kötetet vettek be az országos jegyzékbe. E nyilvántartás kiindulása lehet majd az országos ősnymtatványkatalógus folytatásaként létrehozandó 16. századi antiqua-katalógusnak. E kategóriára nézve eddig semmilyen jelentősebb nyilvántartásunk nem volt.

Bár a rendelkezések az ujkori kéziratok -kal kapcsolatban nem adhattak a korábbi kategóriákhoz hasonló, időhatárok közé zárható, egyértelmű megfogalmazást, hanem csupán - a sokszor szubjektivan értelmezhető - történelmi, irodalomtörténeti szempontból jelentős kéziratok bejelentését irták elő, mégis kb. 10 ezer a feltárt ujkori kézirat-tételek száma. Az előbbieket követő eredménye, hogy a bejelentések terén az egyes könyvtárak nem jártak el egységesen: a határokat illetően jelentékenyek az eltérések. Mivel az ujkori irodalomtörténeti és művelődéstörténeti kutatások számára főként éppen ez a kéziratok forrásanyag jelenthet nagy segítséget, ezért ezzel az üggyel mindenképpen érdemes tovább foglalkozni. (Az ezzel kapcsolatos javaslatokra még cikkünkben visszatérünk.)

A központi egyházi gyűjtemények legnagyobb részében tehát befejezést nyert a muzeális értékű könyvtári dokumentumok védetté nyilvánítása. De az egyházi tulajdonban lévő régi könyveknek, kéziratoknak csak egyik része az, amely nagy könyvtárakban van. A másik - nem csekély, bár kétségtelenül kisebb fele - az egyes plébániák, egyházközösségek könyvtáraiban, az egész országban elszórtan található. A protestáns egyházaknál már e gyűjtemények felmérése is megkezdődött, de - tekintettel arra, hogy a nagy gyűjtemények többnyire már korábban felszították e kisebb könyvtárak állományát - számszerűleg nem várható itt sok eredmény. A mintegy 3 ezer plébániát számláló katolikus egyház esetében azonban minden valószínűség szerint a mennyiséget illetően csakugy, mint a könyvészeti ritkaságot tekintve, több eredményre van kilátás. E nagyszabású, országos munka elvégzéséhez az Országos Katolikus Gyűjteményi Központon kívül az egyes egyházmegyék püspökei részéről is segítséget kapunk a helyzet felméréséhez és a munkálatok megindításához. E régi, sokszor bizonyára jó karban tartott, de olykor valószínűleg elhanyagolt vidéki könyvgyűjtemények feltárása feltehetően számos könyvészeti és történeti jelentőségű értéket hoz majd napfényre, és az egyház, valamint a nemzeti kultúra számára bizonyára számos forrást ment meg a pusztulástól.

EGYÜTTMŰKÖDÉSI LEHETŐSÉGEK

Az egyházi gyűjteményekben található muzeális értékek védetté nyilvánításával csak kezdetét vette az egyházi könyvtárak bekapcsolása a könyvtári és a tudományos élet vérkeringésébe. Mind a muzeális állomány épségének biztosítása, mind pedig annak és a többi, történeti jellegű gyűjteményrészek folytatólagos bibliográfiai és tartalmi feltárása és a tudományos kutatás számára való hozzáférhetővé tétele további közös feladatot ró az egyházi könyvtárosokra és az állami kulturális szervekre egyaránt.

Az állomány védelme érdekében megindult az unikális példányok (kódexek, ritka nyomtatványok, ujjabkori kéziratok) restaurálása; ezt

a tervek szerint a jövőben fokozottabb kapacitással kell folytatni. A restaurálás mellett az állományvédelmet a már szintén folyamatban lévő mikrofilmmezési akció is szolgálja. (Ez egyszersmind természetesen a kutatást is megkönnyíti.) A nagykönyvtárak e téren kifejtett tevékenységének fokozottabb egybehangolásával és a mikrofilmre felvett állomány jegyzékének közrebocsátásával a fenti célokat még eredményesebben szolgálhatjuk.

Az egyházi könyvtárosok bekapcsolódása az országos bibliográfiai munkálatokba már a védelethez feltárással szintén kezdetét vette, hiszen utaltunk rá, hogy a bejelentett ősnymtatványok és az RMK-tételek már eddig is lényeges kiegészítésül szolgáltak a korábbi gyűjtésekhez és feldolgozásokhoz képest. Számos egyházi gyűjtemény bekapcsolódott már egy következő országos méretű bibliográfiai felmérésbe is; a hazai 18. századi nyomtatványok nyilvántartásba vételének munkálataiba. A "régikönyvek" időhatárának - igazodva a közép-európai gyakorlathoz - 1800-ig történt kiterjesztésével vált szükségessé az 1711-1800 között megjelent nyomtatványaink központi nyilvántartásba vétele. Ugyanis eddigi retrospektív nemzeti bibliográfiánk - a "Petrik" és pótkötetei - még korántsem közelítik meg a teljességet. E munkálatok egyúttal előkészítik a Régi Magyar Nyomtatványok későbbi, 18. századi kötetének sajtó alá rendezését, de addig is jelentős segítséget adnak - a katalógus-szerű központi nyilvántartás felállításával - a 18. századi történelmi kutatásoknak is.

A közelmúltban, 1974 végén, az MTA Irodalomtudományi Intézetének 18. századi Kutató Csoportja rendezésében megtartott vitaülésen egyhangú helyesléssel találkozott az a tervjavaslat, amely szerint a kutatás megkönnyítése és kiterjesztése érdekében nagyon fontos lenne az egyházi gyűjtemények ujkori kéziratának feltárása és hozzáférhetővé tétele. (Utaltunk már rá, hogy a muzeális jellegű nyomtatványok, illetve egyéb kategóriák bejelentésével ellentétben, az ujkori kéziratok feltárása nem történt meg oly formában, hogy az jelenleg alkalmas lenne egy központi kataszter létrehozására.) A megoldás, illetve végrehajtás módját - az egyházi könyvtárak illetékes vezetőinek közreműködésével - még ki kell dolgozni, de valószínűnek látszik, hogy valamiféle központi katalógus helyett célszerűbb lenne egyes nagyobb gyűjtemények, vagy esetleg több kisebbnek a kéziratállományáról sokszorosított formájú, analitikus katalógust kiadni. Ez alkalommal merült fel e gyűjteményekkel kapcsolatban bizonyos alapvető, forrásértékű kéziratok kiadásának fontossága is. Mindenekelőtt a jelentős, tudományos értékű levelezések összegyűjtése és sajtó alá rendezése látszott olyan tervnek, melynek megvalósítása nagy szolgálatot tehet a felélénkülő tudománytörténelmi és művelődéstörténelmi kutatások számára.

A jövő megoldandó feladatai közé sorolhatjuk - noha bizonyos kezdeményezések már e téren is tapasztalhatók - annak a helyi együttműködésnek a kiépítését, amelyre már bevezetőben utaltunk (10). Nem felejtkezhetünk meg ugyanis arról, hogy e gyűjtemények az országos méretű, tudományos vállalkozásokon kívül, a helyi kutatás számára is ma még alig kiaknázott lehetőségeket rejtenek magukban. (Helyi kutatáson nemcsak a helytörténelmi érdeklődést, hanem mindazokat az igényeket értem, amelyekkel egy nem fővárosi főiskolai hallgató, középiskolai vagy egyetemi tanár, stb. fordul történelmi gyűjtemények forrásanyagához. Ez

is lehet természetesen valamilyen "országos" jellegű vállalkozás, pl. egy kritikai kiadás vagy más mű előkészítése. Ismeretes, hogy vidéki tanácsi, állami gyűjteményeink többnyire nem gazdagok történeti forrásmunkák terén.) Ezeknek az igényeknek a kielégítéséhez számos egyházi könyvtárnak már eddig is módjában volt jelentős mértékben hozzájárulni: közismertek e szempontból a nagy, történeti értékű református gyűjtemények közvetlen, szívélyes kapcsolatai a kutatókkal, de a katolikus gyűjtemények közül is egyre több azoknak a száma, ahol a kutatásnak nemcsak elvi, hanem gyakorlati akadályai sincsenek.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül a nagyobb egyházi könyvtáraknak azt a funkcióját sem, amelynek jelentőségére talán ritkábban gondolunk, pedig ez a szerepük mind helyi, mind országos szempontból, sőt az idegenforgalom szempontjából sem jelentéktelen. Azokra a műemlék-könyvtárakra gondolok, amelyeknek diszes termeit évente több száz ezren tekintik meg, és amelyek egyes helységeinkben a legnevezetesebb látványosságot jelentik. A sárospataki, pannonhalmi, debreceni, egri és más egyházi könyvtárak idegenforgalmi vonzereje azonban ugyanakkor - a muzeális értékek védelme szempontjából - fokozottabb elővigyázatra is int.

A felvázolt feladatok sikeres elvégzésének természetesen feltételei vannak. Ezek közül talán az egyik legalapvetőbb az, hogy a kedvező mederben haladó együttműködés az állami kulturális szervek és szakemberek, valamint a gyűjteményi központok és az egyházi könyvtárak vezetői között a jövőben is folytatódjék. Az egyházi tulajdonban lévő nemzeti értékek megőrzése és feltárása - éppen azért, mert nemzeti múltunk értékeiről van szó - nemcsak egyházi ügy; ebből következik, hogy e feladat ellátása sem terheli kizárólag az egyházat; a szakmai és az anyagi támogatás a védetté nyilvánítással sem szűnhet meg. Csak közös összefogással érhetjük el, hogy írásos és nyomtatott nemzeti értékeinket, művelődésünk történetének forrásait, a valóságos portól és a feledés porától egyaránt megtisztítva hagyjuk rá a következő nemzedékre.

JEGYZETEK

1. VARGA Ottó: A régi egyházi könyvtárak. = Magyar Könyvszemle 1937. 12-18.; VARGA Zsigmond: A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1937. 193-201. p.
2. MÁTRAI László: A Magyarországi Református Egyház könyvtárainak helyzete és feladatai a Magyar Népköztársaság könyvtárpolitikájának keretében. = Megjelent: Teológia 1969.
3. B. NAGY Ernő: A regionális együttműködés és az egyházi könyvtárak. = Könyvtáros 1971. 382-386. p.
4. UJSZÁSZY Kálmán: A magyarországi református egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. = Könyvtári Figyelő 1972. 195-205. p.
5. SCHEIBER Sándor: A Magyar Izraeliták Országos Könyvtára. = Könyvtári Figyelő 1973. 170-175. p.

6. KOVÁCH Zoltán: A magyar katolikus könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. = Könyvtári Figyelő 1973. 313-321.p.
7. PAPP Ivánné: A magyarországi Evangélikus Egyház könyvtárai és a tudományos kutatás. = Könyvtári Figyelő 1974. 132-140. p.
8. Ld. Magyar Könyvszemle 1937. 13.p.
9. Az alábbi adatokat BORSA Gedeonnak, az RMNy-csoport vezetőjének tájékoztatása alapján közlöm.
10. Ld. B. NAGY Ernő id. tanulmányát.

A nemzetközi könyvtári-informatikai szaksajtó képviselete a legnagyobb referáló lapokban és a hazai tanulságok

FARAGÓ Lászlóné

Hozzászólás SÁRDY Péter cikkéhez (Könyvtári Figyelő 1974. No. 4.)

A fenti cikk szakmai életünk néhány alapvető problémáját érinti, ezért úgy vélem, nem mehetünk el mellette szó nélkül. Az igen tanulságos összefoglaláshoz két gondolatot szeretnék hozzáfűzni, remélve, hogy további vitát és főleg cselekvést vált ki.

A tanulmány mintegy melléktermékként a nagy könyvtárak és tájékoztató központok szakmai folyóiratellátottságát is vizsgálja, tehát az ezekben az intézményekben meglévő potenciális tájékozottsági lehetőségeket. A kisebb intézményekben természetesen jóval kevesebb forrás áll rendelkezésre, és így megállapíthatjuk, hogy a könyvtárosok, információs szakemberek igénye saját tájékozottságuk megszerzésében igen alacsony szinten állhat. Egy korábbi alkalommal Szentmihályi János találó kifejezéssel élt: Magyarországon a bibliográfiai kultúra szintje alacsony - mondotta. Ugy látszik, a helyzet azóta sem változott.

Kapcsolódik e tényhez a második gondolat: nem véletlen, hogy a magyar szakirodalom nem kerül a nemzetközi szakirodalmi áradatba. Ha hiányzik a tájékozottság, valószínű, hogy szakirodalmunk zömmel nem primér, újra feltaláljuk a közismert igazságokat.

A két gondolat erősen negatív állítását magam enyhitem valamelyest. Sokat tesz a szakirodalom terjesztéséért, informáltságunkért a KDSZ. Negyedévenként 60-80 folyóiratból a hazai érdeklődés előterében álló témáknak megfelelően bővebb ismertetések közöl. Így talán mégis jobb képet mutat könyvtárosaink tájékozottsága. Tanulságos lenne a referált folyóiratok jegyzékét összevetni a Sárdy Péter cikkében említett lista adataival.

A TMT, a Magyar Könyvszemle mellett - amely viszont tartalmánál fogva nem a vizsgálódás keretébe tartozik és referálásra kerül a Historical Abstracts és az America: History and Life c. folyóiratokban - az egyetlen szakmai folyóiratunk, amely több nyelven közli cikkei összefoglalását. Gondolom, ezzel jelentősen elősegíti a bekapcsolódást a nemzetközi vérkeringésbe. Az idegen nyelvű összefoglalók hiánya is magyarázhatja a hazai szakirodalom szerény jelenlétét a világ nagy referálólapjaiban.

Végül, hogyan is lehetne a helyzeten változtatni? A válasz közhely: az informáltságra az igényt fel kell kelteni, elsősorban a képzés során - legyen az bármely szintű. A továbbképzésben is nagyobb szerepet kellene kapnia a szakirodalom ismeretén alapuló formáknak. De addig, amíg az előbbrejutásban, a magasabb bérben nem jut kifejezésre a szűkebb munka-

körön tultekintő általános tájékozottság, a szakmai ismeretek elismerése, addig az eredményre nem sok remény van.

Bár a nagy referáló folyóiratokban kevés hely jutott a magyar szakirodalomnak, reméljük, hogy a KMK kiadványa: "A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiája" más csatornákon, de eljuttat valamit eredményeinkből az érdeklődőkhöz. Érdeemes lenne továbbá megnézni, hogy a referáló lapok szerkesztőségei megkapják-e a fenti kiadványt és egyéb magyar szakfolyóiratokat, megkönnyítjük-e számukra a tájékozottság megszerzését a magyar szakirodalomról?

x

A szerkesztőség megjegyzései:

1. Hazai olvasóink nem tudják, de - a Könyvtári Figyelő is közli cikkei többnyelvű annotációját. Mintegy 100 példányt küld a folyóiratból csereanyagként külföldre a KMK, s ezekbe a példányokba sokszorosított idegen nyelvű betétet illesztünk (angol-német; illetve orosz nyelven), valamennyi közlemény címfordítását és az önálló cikkekről 5-10 soros annotációt. A Szovjetunióba küldött példányokba orosz nyelvű, az egyéb szocialista országokba szánt kiadványokba orosz ill. angol-német nyelvű, a nyugati országokba küldöttekbe angol-német nyelvű jegyzék kerül. 1974-ben elkészült a Könyvtári Figyelő éves tartalomjegyzékének idegen nyelvű változata is, melyet a 6. számmal együtt postázunk külföldi partnereinknek.

2. A KMK kizárólag külföldnek szóló tájékoztató kiadványa az 1972-ben indult Hungarian Library and Information Science Abstracts, illetve orosz változata, a Vengerszkaja literatura po bibliotekovedeniju i informatike. Ez évente (2 füzetben) 100-120 referátum formájában tájékoztatja a külföldet a magyar szakirodalom java terméséről, monográfiákról és folyóiratcikkekről egyaránt. Reméljük, hogy hatása előbb-utóbb érezhetővé válik, s így megváltozik az a helyzet, hogy a "magyar szakirodalom nem kerül a nemzetközi szakirodalmi áradatba".

Nemzetközi kollokvium a központi könyvtárak technikai felszereltségéről

KÁROLYI Ágnes

A csehszlovák Nemzeti Könyvtár a cseh UNESCO-Bizottsággal együttműködve 1974. 10.29 - 11.2-ig nemzetközi kollokviumot hívott össze, melynek témája a központi könyvtárak technikai felszerelése volt. A kollokviumon részt vett Károlyi Ágnes, a KMK munkatársa is. Utijelentéséből közlünk részleteket.

A főtémán belül a következő kérdéscsoportok kerültek tárgyalásra:

1. A központi könyvtárak tervezésének speciális kérdései (Pascenko, Brawne, Wierzbicki). 2. A számítógép hasznosítása a tudományos könyvtárakban és alkalmazása új épületek tervezésében (Gawrecki, Vinogradov, Holborn, Boisset - távollétében felolvasták a referátumot -, Mistrik, Sitarska). 3. A központi tudományos könyvtárak AV-felszereltsége (Schuursma, Prócházka, Mihaliscsev). 4. A központi tudományos könyvtárak reprográfiai felszereltsége (Brückmann). 5. Az állománymozgatás kérdései (Csuparova). 6. Tárolókönyvtár (Fiedler, Jaksch, Károlyi).

A jelentés szerzője a 6. témával kapcsolatban nyújtott be referátumot s e témakör beszámolóit, vitáját ismerteti.

Dr. Rudolf Friedler a bécsi nemzeti könyvtár igazgatója előadásában a tárolókönyvtár szervezésének problémáival foglalkozott. Abból az újszerű - a szakirodalomból nem ismert - gondolatból indult ki, hogy a tárolókönyvtár szükségessége a szabadpolcrendszer kifejlődésével párhuzamosan merült fel. Mikor a kurrens irodalmat egészen közel viszik az olvasóhoz, akkor vagyunk kénytelenek az inkurrenciát távolabbi depóban tárolni. Ha a szabadpolcon tévesen helyezük el a könyveket, akkor a depóban elhelyezett könyveket tömören kell raktározni.

Mindig újra felbukkanó kérdés, hogy a kiadványok formai-tartalmi jegyei szerinti megosztás vagy a regionális tárolókönyvtár-e a jobb megoldás. Az NDK eredeti tervét (két tárolókönyvtár: Lipcsében német nyelvű, Berlinben idegen nyelvű anyaggal) logikusnak tartja az ottani viszonyok között. Ausztriának azonban még egy-két évtizedig elég lenne egy tárolókönyvtár a bécsi nagykönyvtárak számára.

Első lépésben ezekből a nagykönyvtárakból is csak periodikumokat, disszertációkat, használaton kívüli tankönyveket emelnék ki. Az állományokat általában numerus kurrensben tárolják, s így az egyes szakterületeken belül eltérő inkurrencia kiválogatása igen sok nehézséget okoz.

A bécsi Burg pincerendszere megfelelő lenne tárolókönyvtári célokra. Igaz, hogy nem bővíthető, de egyébként gazdaságos megoldást kínál. Az erre vonatkozóan elkészült tervvázlatok között ő a legjobbnak a Dr. Jaksch

által készítettet tartja. Jelen helyzetben a probléma így vetődik fel: az olcsóbb, de nem ideális (pince) megoldást válasszák-e, vagy várjanak addig, míg az ideális (városon kívüli) új épület felépítéséhez megfelelő anyagi eszközöket kapnak.

Prof. Dr. Ing. Walter Jaksch szóbeli beszámolója előre közreadott referátumának első - az általános alapelveket összefoglaló - részét fejtette ki bővebben: az építész számára elsősorban a tervezett intézmény világos funkcióprogramját kell megadni. A tárolókönyvtár lehetséges megoldásai: private storage, cooperatív storage, a kettő kombinációja.

A tárolókönyvtár esetében rendkívül fontos az építés helyének kiválasztása. A bővítés lehetőségére sokkal inkább tekintettel kell lenni, mint egyéb könyvtárak tervezésekor.

A térkialakítás, a szerkezeti megoldások és a technikai felszerelés-berendezés tervezésekor figyelembe kell venni, hogy a tárolókönyvtár esetében a cél nem annyira az ott tárolt anyag gyors szolgáltatása, inkább alacsony üzemköltségre s az emberi munkaerő minimumra való csökkentésére kell törekedni. Tárolókönyvtár ma már elképzelhetetlen tömör raktározás nélkül. (Az osztrák Wagner-Biró cég olyan polcrendszerrel gyárt, s ez jól használhatónak látszik, amely 33x16x10 méteres területen 1 millió kötet raktározását teszi lehetővé.) A referátumban is szereplő 15 féle rendeltetésű helyiséget (raktár, olvasóterem, kötetzet, személyzeti szobák, garázs stb.) beszámolójában is felsorolta, de nem foglalkozott azzal a - egyébként minket is érdeklő - kérdéssel, hogy a térkialakítás hogyan változik a különféle funkciók esetében. Dr. Jaksch előadásának számunkra legértékesebb része a mintegy két tucatnyi színes diafilm bemutatása volt. A diák felerészben az USA MILC könyvtárat mutatták be, felerészben pedig a bécsi Burg pincében létesítendő tárolókönyvtárra vonatkozó - eddig elkészült - terveket.

Károlyi Ágnes beszámolójában az előre közreadott referátum kiegészítéseképpen beszámolt a referátum elkészítése óta eltelt három hónap alatt végzett munkáról. Szólt az elméleti téren folyó munkákról is (vizsgálat a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban; javaslat az átadás-átvétel jogi szabályozására; felmérés az általános tudományos s a szakkönyvtárak körében az inkurrencia volumenére vonatkozóan; erőfeszítéseink a tárolókönyvtár és a szakkönyvtárak közötti lehetséges gyűjtőköri megosztás kérdésének szakterületenkénti meghatározására).

Összegezve a tárolókönyvtárral kapcsolatos tapasztalatokat:

1. a kollokviumon elhangzott pro és kontra érvelések megerősítették azt a meggyőződést, hogy helyes utat választottunk, amikor éltünk a raktárváros adta lehetőséggel, még akkor is, ha ez a megoldás bizonyos kompromisszumokkal jár.

2. Javaslatot kellene tgyünk (esetleg minimális és maximális programot adva) a három nagykönyvtár kihelyezett raktára és az országos célokat szolgáló tárolókönyvtár együttműködésére. Le kell vonjuk továbbá annak a koncepciónak a gyakorlati következményeit is, mely szerint külön kell választani a tároló és kölcsönző funkciókat. Tehát az un. funkcióprogramot differenciáltabban kell elkészíteni.

3. A kitűnő tájékoztatási szolgáltatás eredményeként viszonylag jól ismerhetjük a kapcsolatos külföldi elgondolásokat és gyakorlatot. (Ezen a téren a kollokvium sem tudott újat hozni.) Nincs viszont olyan példa vagy terv, amit nagyjában-egészében hasznosíthatnánk, tehát saját fejünkkel kell gondolkoznunk.

A kollokvium befejezéseként a következő ajánlások kerültek elfogadásra:

A könyvtári és tájékoztatási rendszerek fejlesztése érdekében elengedhetetlen a központi tudományos könyvtárak folyamatos információcseréje. Ennek érdekében 2-3 évenként más-más országban, az UNESCO és az IFLA égisze alatt további kollokviumokat kell szervezni. Az információcsere elsőrendűen a következő területekre terjedjen ki:

- a bibliográfiai és könyvtári feldolgozás,
- a számítógépes feldolgozás lehetőségének optimális kihasználása,
- audiovizuális eszközök,
- a tájékoztatás technikája,
- szállítóberendezések,
- tárolókönyvtár.

A nyelvi kompatibilitás problémái a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerben

Sz. T. ARSZENOV - N. B. MUZRUKOV - N. Z. MAKARENKO

A szerzők Problemü jazükovoj szovmesztimoszti v mezsdunarodnoj sziszteme naucsnoj i tehnicseszkoj informacii c. cikkét (Problemü Szozdanija i Razvitija MSzNTI 1974. No. 1. 5-15. p.) SONNEVEND Péter tömörítette. Az itt tárgyalt kérdésekben az NTMIK hivatalos álláspontja - az 1974. novemberi moszkvai tanácskozás tanúsága szerint - még nem alakult ki véglegesen. (a szerk.)

A Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (NTMIR) létrehozása szervezeti, pénzügyi és műszaki feladatok mellett a nyelvi kompatibilitás problémáinak megoldását követeli meg.

Két problémakör jelentkezik: 1. a tagországok eltérő nemzeti nyelveket használnak 2. meg kell teremteni és alkalmazni kell egy olyan információkereső nyelvet, amely biztosítja az NTMIR-nek mint soknyelvű rendszernek működését.

1. A NTMIR keretében nyújtott információellátás a használó szemszögéből akkor lenne ideális, ha a szükséges forrásokat saját nyelvén kaphatná meg. Jelenleg azonban még nem léteznek hatékony eljárások a szövegek gépi fordítására, ezért ebben a vonatkozásban a fordítói tevékenység jobb összehangolására kell törekedni. A nemzeti nyelvek eltéréséből eredő problémák megoldásához járul hozzá a rendszer egységes munkanyelvének megválasztása is. Az információszolgáltatás hatékonyságát emeli az, hogy a bibliográfiai leírás több elemét az eredeti mellett a rendszer munkanyelvén és a feldolgozó országén is feltünteti.

2. A rendszer információkereső nyelveinek megteremtése és alkalmazása terén számolni kell a létező információkereső nyelvek különbségeivel, illetve az olyan nyelvek kialakításának szükségességével, amelyek az információkeresést és -feldolgozást az összes tagországok érdekeinek figyelembevételével biztosítják.

A NTMIR méretei, s részeinek fokozatos kifejlesztése alapján feltételezhető, hogy a jövőben a NTMIR egyes alrendszerei keretében különböző információkereső nyelveket fognak kifejlesztetni, miközben biztosítják ezek összeegyeztethetőségét. Vagyis az az elsősorú feladat, hogy a rendszer kompatibilis információkereső nyelveinek komplexumát teremtsék meg.

AZ NTMIR INFORMÁCIÓKERESŐ NYELVEINEK KOMPLEXUMÁVAL KAPCSOLATOS ÁLTALÁNOS KÖVETELMÉNYEK

Az általános követelményeket a rendszer feladataiból és szervezeti-funkcionális strukturájából kiindulva lehet meghatározni. Az NTMIR egyrészt dokumentumok szerinti, ill. un. nemzetközi specializált információs rendszerekből (NSIR) másrészt nemzetközi ágazati információs rendszerekből (NÁTMIR) áll. Ez alrendszerek kölcsönhatását tudatosítva kell megfogalmazni az információkereső nyelvek komplexumával kapcsolatos alapkövetelményeket.

Az információkereső nyelvek komplexumának biztosítania kell:

- az információs bázis (források) racionális szétosztását az NSIR-ek és NÁTMIR-ok között, valamint az alrendszerek közti információáramlást.
- Az összetett szempontu (sokaspektusu) visszakeresést,
- a nemzeti tudományos és műszaki információs rendszerek információkereső nyelveivel való kompatibilitást.

AZ INFORMÁCIÓKERESŐ NYELVEK KOMPLEXUMÁNAK KIDOLGOZÁSA AZ NTMIR-BEN

Jelenleg az NTMIR számos alrendszerének információkereső nyelve kidolgozás alatt áll (ld. Függelék).

Az NSIR-ek információkereső nyelveit mint hierarchikus osztályozási sémákat fejlesztik ki - szakcsoport-táblázatok (rubrikátorok) és/vagy betűrendes tárgyszójegyzékek formájában.

A NÁTMIR-ok deskriptor-típusu nyelveket készítenek.

Ma ezek a nyelvek nem kompatibilisek, ami abban nyilvánul meg, hogy:

- nem felelnek meg egymásnak a fogalmak rendszerei,
- a táblázatok és tézauruszok strukturája nem esik egybe,
- eltérnek egymástól a kódolás rendszerei.

AZ NTMIR INFORMÁCIÓKERESŐ NYELVEINEK KOMPLEXUMA

Figyelembe véve, hogy milyen az információkereső nyelvek kidolgozásának jelenlegi állapota az egyes tagországokban, feltételezhető, hogy az NTMIR információkereső nyelveinek komplexumát deskriptor-típusu nyelv alapján fejlesztik ki. Eközben nincs kizárva, hogy az NTMIR bizonyos alrendszereiben olyan más információkereső nyelveket is felhasználnak (ETO, speciális osztályozási táblázatok stb.), amelyek megfelelnek az alrendszer specifikus feladatainak, s ugyanakkor eleget tesznek az NTMIR keretében egyeztetett követelményeknek.

Az NTMIR felépítése alapján az információkereső nyelvek komplexumának kiépítésére két megoldás kínálkozik, melyek különböző mértékben oldják meg a kompatibilitás problémáját.

Az első változat az információkereső nyelvek komplexumának két szintjével számol (ld. 1. ábra): az első szint biztosítja az információegy-

ségek szétosztását, míg a második szint segítségével végezhető a dokumentális és faktografikus információ összetett szempontu keresése az NTMIR alrendszerében.

Az első szint (továbbiakban: az NTMIR információkereső nyelveinek "mag"-ja) kivitelezhető vagy normatív jellegű, soknyelvű, általános tematikájú fogalomjegyzék, vagy az NTMIR alrendszerében használt osztályozási rendszerek és kódolási eljárások megfeleléseit kimutató táblázatok formájában.

A második szintet az NTMIR alrendszerének soknyelvű tézauruszai képezhetik, amelyeknek felső szintjei egyben a "mag" fogalomjegyzékének részei is.

Ennek az első változatnak az a lényeges előnye, hogy megvalósítható az NTMIR létrehozásának megfelelő határidőig. Hiányossága viszont, hogy működésének első szakaszában a rendszer nem küszöböli ki teljesen a párhuzamosságot a különböző alrendszerekbe bekerülő dokumentumok indexelése során. Ez a továbbiakban megszüntethetővé válik a fél- vagy teljesen automatizált indexelés bevezetésével.

A második változat egy soknyelvű általános műszaki tézaurusz megteremtését feltételezi, amelynek tematikus részeit az NTMIR egyes alrendszerének soknyelvű tezauruszai képeznék. Ennek a megoldásnak fő előnye abban nyilvánul meg, hogy általa megoldható az NTMIR-be bekerülő dokumentumok egyszeri, ugyanakkor összetett szempontu feltárása. Hiányossága, hogy egy soknyelvű általános műszaki tézaurusz összeállítása nagy eszköz- és időráfordítást követel meg a tagországok részéről.

A Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ (NTMIK) Tudományos Tanácsa a rendszer információkereső nyelvi komplexumának kialakítására az első változatot fogadta el.

A "mag" alkalmazásának példáját mutatja a 2. ábra.

AZ NTMIR INFORMÁCIÓKERESŐ NYELVEI KOMPLEXUMÁNAK FELEPÍTÉSÉHEZ SZÜKSÉGES MUNKÁLATOK

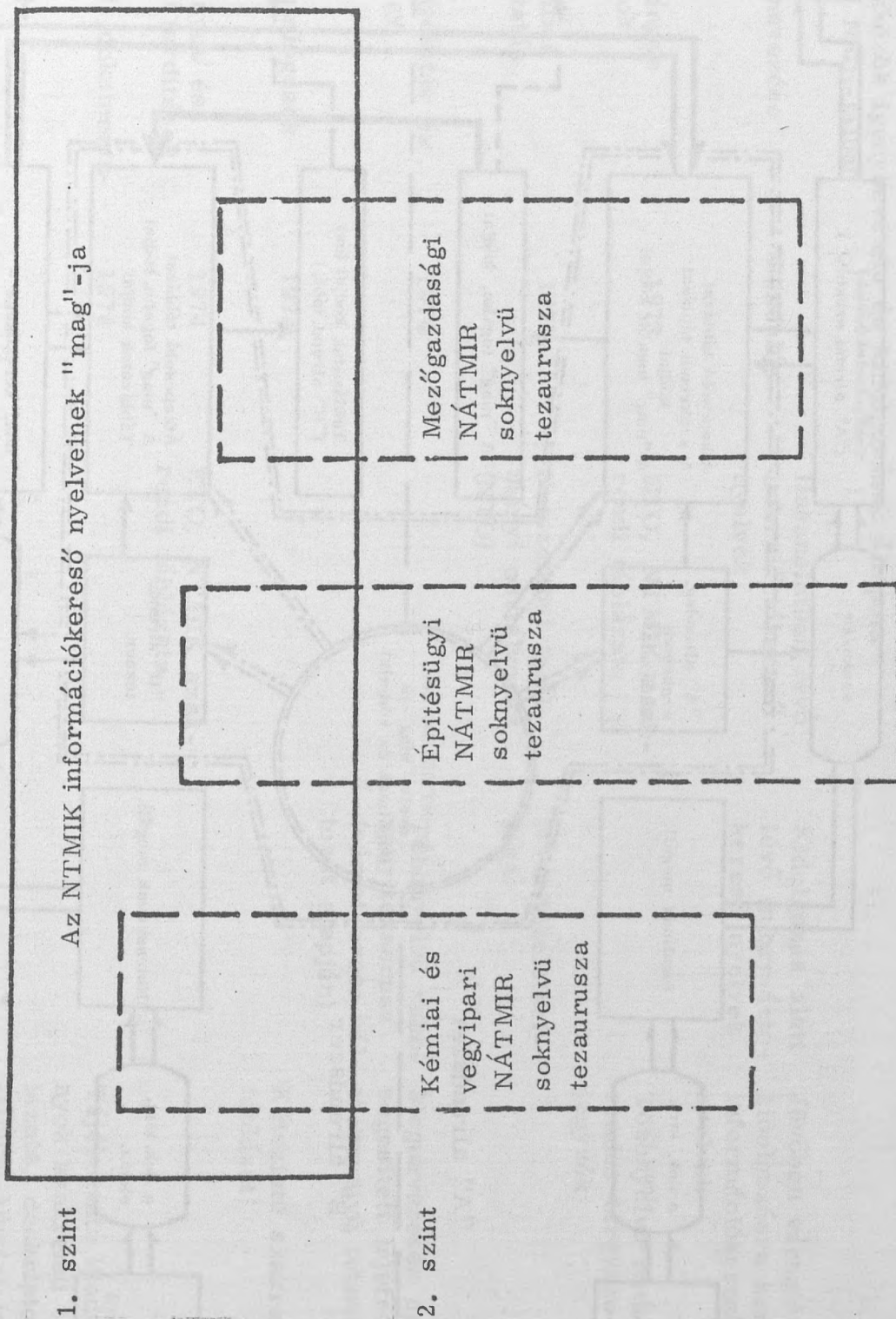
Az NTMIR információkereső nyelvi komplexumának megteremtése érdekében célszerű:

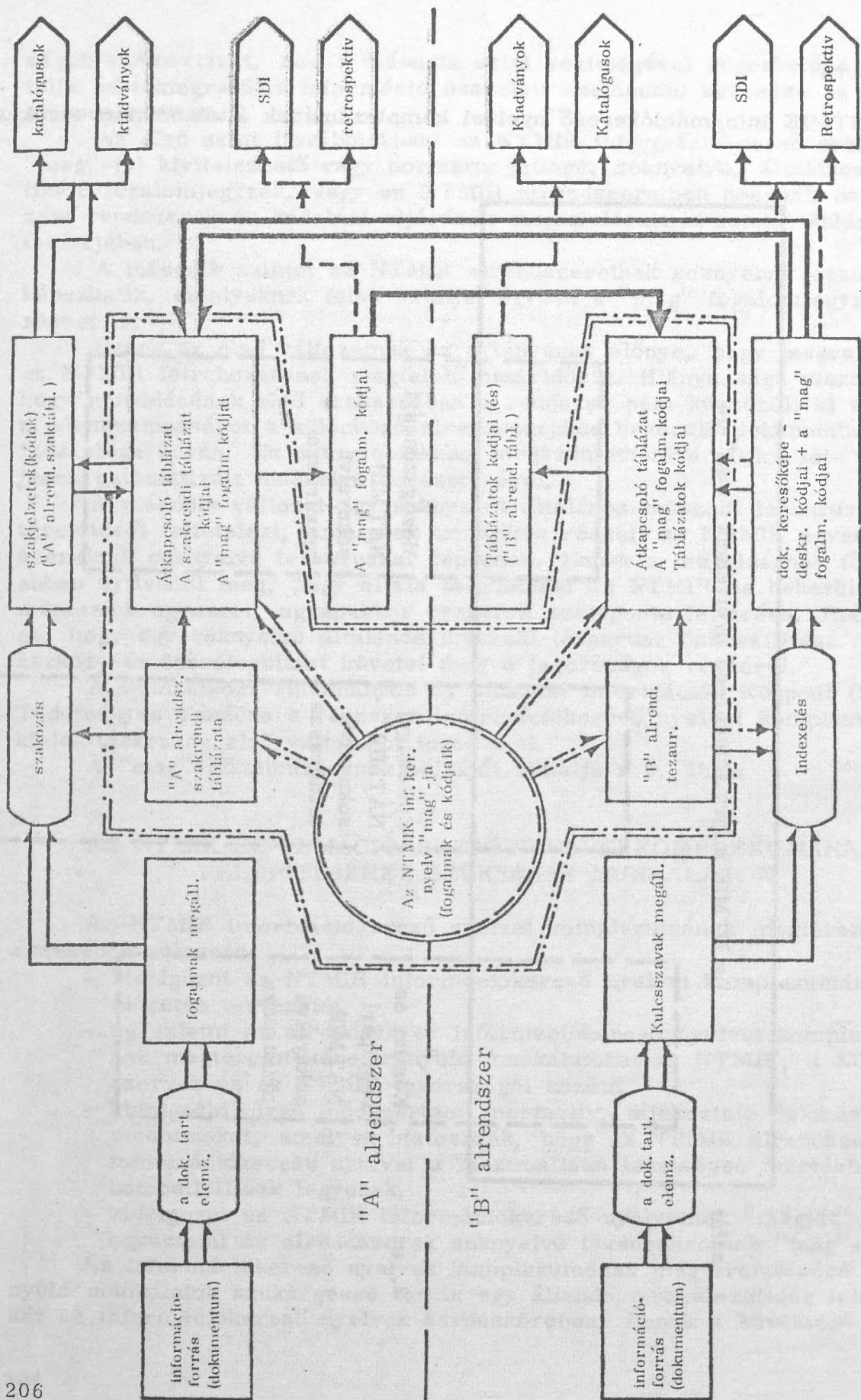
- kidolgozni az NTMIR információkereső nyelvi komplexumának előzetes tervezetét,
- egyeztetni az alrendszerek információkereső nyelvi komplexumának megteremtésére irányuló munkálatokat az NTMIK, a KGST-szervek és az NTMIR tagországi között,
- kidolgozni olyan módszertani, normatív, tájékoztató és más dokumentumokat, amelyek biztosítják, hogy az NTMIK alrendszerének információkereső nyelvi a maximálisan lehetséges mértékben kompatibilisek legyenek,
- kidolgozni az NTMIK információkereső nyelveinek "magját" és egyeztetni az alrendszerek soknyelvű tézauruszainak "mag"-jával.

Az információkereső nyelvek komplexumának megteremtésére irányuló munkálatok szükségessé teszik egy állandó munkabizottság felállítását az információkereső nyelvek kérdéskörében. Ennek a következő feladatai

1. ábra

Az NTMIK információkereső nyelvei komplexumának általánosított strukturája

"A" alrendszer

"B" alrendszer

2. ábra

A NTMIR alrendszereinek összekapcsolása az információkereső nyelvek "mag"-ja igénybevételével

Nyelvi eszközök igénybevétele és kidolgozásuk állapota az NTMIK NSIR-jaiban

NSIR megnevezése	Beindulás	Használatban lévő információkereső nyelvek	Kidolgozás alatt lévő információkereső nyelvek	Jövőben várhatóan kidolgozásra kerülő információkereső nyelvek
1. Tudományos kutatások	1973	ETO, NTMIK szakrendi táblázata		Többnyelvű betűrendes tárgyszó-jegyzék
2. Szabadalmi tájékoztatás	1973	Nemzetközi találmányi osztályozás (NTO)	NTO tökéletese	
3. Szabványosítás és mérésügy	1974		Többnyelvű szabvány tezaurusz (német-orosz változat alapján)	Megnevezések egyszerűsített lajstroma, többnyelvű tezaurusz
4. Ipari katalógusok	1974			Kétszintű szakrendi táblázat
5. Tudományos és műszaki fordítások	1974	ETO, NTMIK szakrendi táblázata		Tájékoztató kiadványok szakrendi táblázata, deskriptor-típusú kémiai információkereső nyelv, egységes kódolási rendszer (VINITI, SZU - ZIID, NDK tervezete)
6. Publikált dokumentumok	1974			

2. Független

Nyelvi eszközök igénybevétele és kidolgozásuk állapota az NTMIR NÁTMIR-jaiban

NÁTMIR megnevezése	Beindulás	Használásban lévő információkereső nyelvek	Kidolgozás alatt lévő információkereső nyelvek	Jövőben várhatóan kidolgozásra kerülő információkereső nyelvek
1. Kémiai és vegyipari	1973	Tájékoztató kiadv. rubrikátora és deskr. típusu német-orosz szótár (VINITI-ZIID)	Rubrikátor és többnyelvű tezaurusz, kereskedelem-gazd. -i alrendszerben: cseh-orosz tezaurusz	Többnyelvű rubrikátor többnyelvű tezauruszok rendszere
2. Építésügyi	1973	ETO, német-orosz tezaurusz	Többnyelvű építőanyagipari katalógus, többnyelvű tezaurusz	Rubrikátor, többnyelvű tezaurusz
3. Szinesfémkohászati	1974			Rubrikátor, többnyelvű tezaurusz
4. Elektrotechnikai	1974	"Informelektro" rendszer inf. ker. nyelve		Többnyelvű géptezaurusz
5. Mezőgazdasági	1974		Többnyelvű rubrikátor, többnyelvű tezaurusz	Többnyelvű rubrikátor, többnyelvű tezaurusz
6. Elektroenergetikai	1974			
7. Vízügyi	1974			

lennének; a tagországoknak az információkereső nyelvek rendszerének létrehozásában szerzett tapasztalatainak kicserélése, bizonyos nyelvi kérdésekben egyeztetett döntések előkészítése, megfelelő módszertani anyagok és normatív jellegű dokumentumok jóváhagyása.

Hasznos lenne egy gyűjteményt kialakítani módszertani anyagokból, tézauruszokból, normatív, tájékoztató és technológiai dokumentumokból, táblázatokból, indexelési szabályokból, majd a bázis alapján információ-ellátást biztosítani az érdekeltek körében.

Finnország tudományos könyvtárainak és szolgáltatásainak rendszere

Esko HÄKLI - Elin TÖRNUDD

Naucsñue biblioteki i informacionnaja szluzsba
Finljandii. Finszkij Szovet naucsnoj informacii i
naucsñuh bibliotek. Helsinki, 1974. 36 p. A kiad-
ványt SONNEVEND Péter ismertette.

Az utóbbi években már szünőben van a szakkönyvtárak és tájékoztatói szervek elkülönülése. A közös tevékenységi terület mellett ez a folyamat is indokolja az együttes tárgyalást.

A finn szakkönyvtárügyben igen nagy jelentősége van a felsőoktatásnak. Az 1966-ban hozott felsőoktatási törvény értelmében 15 év alatt megduplázódik a hallgatók-oktatók száma (a 17 intézményben 1964-ben 40, 1972-ben 65, 1981-ben várhatóan 82 ezer személy tanul vagy oktat - miközben az ország lakossága 4,6 millió).

A 450 finn tudományos könyvtár együtt 10 milliós állománnyal rendelkezik. A legutóbbi évtizedben az állomány 70, a személyzet 100, a ráfordítás pedig 450 százalékkal emelkedett. Kivétel nélkül minden könyvtár valamilyen fenntartó intézmény részét képezi. Leggyakoribb az egyetemi vagy tanszéki (intézeti) alárendeltség, a más jellegű fenntartókra csupán a könyvtárak 20-30 százaléka jut. Ennek oka az a közelmúltig érvényes jelenség, hogy a tudományos kutatás - az alkalmazott jellegű kivételével - a felsőoktatás bázisán folyt. A könyvtárak mintegy 80 százaléka az állami költségvetés alapján működik. 1974-ben is magán-egyetemként működik a turkui Åbo Akademi, illetve könyvtára, a többi magántulajdonú szakkönyvtár általában ipari és kereskedelmi cégekhez tartozik.

Finnországban a tudomány, felsőoktatás és művelődés egy főhatóság, a Művelődésügyi Minisztérium (MM) irányítása alá tartozik. Az MM egyben tehát a tudományos könyvtárügy legfelső szerve is (az operatív irányítás a felsőoktatási intézmények illetve az egyéb fenntartók feladata). Az irányítás funkciói közül különösen a tervezés vált jelentőssé a 60-as években. A korábbi elkülönült - tudományos könyvtári, illetve tudományos tájékoztatói - tanácsadó szervek összevonásával 1972 októberétől a TINFO (Finn Tudományos Tájékoztatói és Szakkönyvtári Tanács) biztosítja az MM-nek

a döntések előkészítéséhez szükséges szakmai háttérrel. A Tanácsnak 16 tagja van, a megbízások három évre szólnak. Feladatai: áttekintést nyújtani a tájékoztatásügy kül- és belföldi fejleményeiről, fejlesztési javaslatok kidolgozása és betervezése, véleményezés állami és más szervezetek, nemzetközi kapcsolatok ápolása. Állandó titkársága a Helsinki Egyetemi Könyvtárban működik.

A 60-as évek végén az állománygyarapítás összehangolásával foglalkozó elemzés vetette fel, hogy a központi könyvtárak országos hálózatának létrehozására kell törekedni. Ez egyrészt az összbizserzés 90 %-át kitevő külföldi anyag racionálisabb elosztását, másrészt a tudományáganként (csoportonként) decentralizált tájékoztatási rendszer alközpontjainak kiépítését segítené elő. 1972 végén az Államtanács határozatot hozott a központi könyvtárak kialakításáról, funkcióiról. A létrejövő komplex hálózat egységei már létező intézmények lesznek, amelyek most új feladatokat és lehetőségeket kapnak. Az új tájékoztatásügyi jelenségek is ebbe a könyvtár-centrikus irányba ösztönöznek: nem elég, ha az automatizált információellátás például csak a bibliográfiai adatok szintjéig tudja kielégíteni az igényeket, s maga a dokumentum hiányzik.

A KÖNYVTÁRI-INFORMÁCIÓS ELLÁTÁS DECENTRALIZÁLT RENDSZERE

Az országos feladatok jelentős része a Helsinki Egyetemi Könyvtárra hárul: kötelempéldányok gyűjtése és elosztása, a nemzeti bibliográfia gondozása, központi katalógusok szerkesztése a külföldi beszerzésekről, a nemzeti irodalom archiválás őrzése, Finnország ujságjainak mikrofilmezése, a folyóiratok országos lelőhelyjegyzéke, 1971-től ISBN- és 1973 őszétől ISDS-állomás.

A nemzeti bibliográfia munkálataiban közreműködik a Parlamenti és a Turku Egyetemi Könyvtár. A nemzeti szakbibliográfiákat főként a tudományos egyesületek kezdeményezik és adják ki.

A nemzetközi kiadványcsere nincs egy intézményhez központosítva. A tudományos kiadványok terén a Tudományos Egyesületek Könyvtára, a hivatalos kiadványoknál a Parlamenti Könyvtár, finn-szovjet relációban a Finn-Szovjet Kulturális Kapcsolatok Intézete visz vezető szerepet, egyébként a könyvtárak közvetlen kapcsolatokat ápolnak külföldi partnerekkel.

Központi tervező-fejlesztő intézet nincs Finnországban, az ilyen jellegű munka a TINFO mellett működő egyes szakbizottságokra, illetve magukra a könyvtárakra hárul. Alaputatás a Tamperei Egyetem Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén folyik. A szabványosításért országosan a Finn Szabványosítási Szövetség felelős, könyvtári-tájékoztatási szabványok előkészítését a Könyvtáros Egyesület végzi. Ez az egyesület gondozza az osztályozási problémákat, valamint az anyagi hozzájárulásával működő, jogilag is elismert tanfolyamain gyakorlati szakembereket képez, s a Tudományos Könyvtárosok Egyesületével közösen SIGNUM címen folyóiratot ad ki. A Tudományos Könyvtárosok Egyesülete ezen túl továbbképző tanfolyamok szervezésével járul hozzá a szakoktatáshoz, amelynek felső szinten a Tamperei Egyetem, illetve svéd nyelven a helsinki Társadalomtudományi Főiskola a bázisa.

A könyvtárközi kölcsönzés országos rendszere igen jól működik. Fontosságát aláhuzza az a tény, hogy a teljes könyvtári bázis 60 %-a Helsinkiben s összesen 90 %-a a Dél-Finnországban található, s így az északabbra fekvő területek, közelmultban létesített felsőoktatási intézményeikkel, igen rá vannak szorulva erre a szolgáltatásra. Alapelv az, hogy kényszerpályáktól mentesen az igénylést egyenesen - és többnyire telexen - oda irányítják, ahol a dokumentum feltehetően megvan. A nemzetközi kölcsönzésben a kéréseket hagyományosan a skandináv országokba irányítják, az utóbbi időkben erősen felfutott a British Library Lendin Division (volt NLL) igénybevétele.

A közelmultban megkezdődött a decentralizált tudományos tájékoztatási rendszer konkrét tervezése. Az egyes alrendszerek csúcán a kijelölt központi könyvtárak állnak, amelyek a szakterület más intézményeire támaszkodnak. Fejlesztési tervvel rendelkeznek már a műszaki tudományok, de továbbmenően a pszichológiai, a pedagógiai és az élettudományok (biológia + orvostudomány) terén is. Előkészítő elemzést folytattak a társadalomtudományok információellátásáról, s 1974-ben készül el a természettudományokkal foglalkozó fejlesztési terv.

A műszaki-tudományos tájékoztatási hálózat terve modellként is szolgál a továbbiak számára. Az 1969-es elemzés idején országosan mintegy 60 ezer potenciális használóval számoltak (mérnökök, technikusok az egyetemisták nélkül). 3 százalék kutatóhelyeken (intézet és oktatási intézmény), 22,5 az építésügy és az igazgatás területén, 74,5 százalék pedig az iparban dolgozik. Felelős központként nyolc könyvtár jött számításba (Geológiai Kutató Intézet, Mezőgazdasági Könyvtár, Központi Állami Műszaki-Tudományos Kutató Intézet, Helsinki Műegyetem Könyvtára, Közgazdasági Főiskola Könyvtára stb.). Az országos ellátás rendszerében a központok és a helyi könyvtári-tájékoztató részlegek között u.n. közvetítő szervek (információs irodák) foglalnak helyet. A központi könyvtárak munkáját a terv szerint egy koordinációs szerv hangolja össze, amely a TINFO alárendeltségében fog működni. Az információs tevékenység felfejlesztésénél abból az alapkörülményből indulnak ki, hogy Finnország a tudományos információk létrehozásában világviszonylatban csak néhány ezrelékkal vesz részt, tehát nagy mértékű "behozatalra" szorul; ugyanakkor a használók száma korlátozott, ezért nem célszerű valamiféle önálló túlméretezett szolgáltatásba kezdenie, hanem fel kell használnia a létező külföldi tájékoztatási eszközöket, illetve be kell kapcsolódnia azok előállításába a nemzeti termés bevitelével. Munkaeszköznek tartják a kutatásban élenjáró országok referáló és indexelő folyóiratait, s átveszik az USA-ban, Angliában és Svédországban készülő számítógépes tájékoztatási anyagokat.

AUTOMATIZÁLÁS

A számítógépes információszolgáltatás 1968-ban honosodott meg. Manapság három szint különböztethető meg e téren.

1. Számos könyvtár kapcsolatban áll olyan külföldi információs központokkal, amelyek számítógépet használnak.

2. Néhány könyvtár együttműködési szerződést kötött a skandináviai centrumokkal:

- orvostudomány: Központi Orvostudományi Könyvtár, Turku Egyetem Orvostudományi Karának Könyvtára,
- műszaki és alkalmazott természettudományok: Helsinki Müegyetem Könyvtára, Központi Állami Műszaki-Tudományos Kutató Intézet Információs Központja,
- geológia: Geológiai Kutató Intézet Információs Irodája,
- pedagógiai és pszichológiai tudományok: Egyetemi Könyvtár, Jyväskylä.

A szerződések értelmében ezek az ellátásban vesznek részt, de maguk nem rendelkeznek számítógéppel (és nem futtatnak).

3. A beszerzett mágnesszalagok birtokában információkeresést végez a Helsinki Müegyetem Könyvtára, a Központi Orvostudományi Könyvtár és a Központi Laboratórium Tájékoztatási Szolgálat.

Az információs adatbázisok közül a legfontosabb az amerikai Engineering Index c. referáló lap mágnesszalagos változata, a COMPENDEX, valamint a Science Citation Index Source. A kémia területén többféle adatbázissal rendelkeznek, a legjelentősebb a CAC (Chemical Abstracts Condensates). Megemlítendő még a Food Science and Technology Abstracts nevű nemzetközi szolgáltatás. A fizika területén a leggazdagabbak: Information Service in Physics, Electrotechnology and Computers Control (Anglia), a Nuclear Science Abstracts és az INIS (International Nuclear Information System). Gépgyártásban: Metals Abstracts Index Tapes (Anglia) és Mechanical Engineering KTH (Svédország). Hajógyártásban: Artikkel Indeks for Skepp (Norvégia, közös skandináv erővel). Fafeldolgozó ipar: WOOD (Svédország), cellulóz- és papirgyártás: Keyword Supplement to the Abstracts Bulletin of the Institute of Paper Chemistry. Társadalomtudományok: Social Science Citation Index, továbbá a pedagógiában: ERIC Master Files, pszichológiában: Psychological Abstracts. Az élettudományokban a MEDLARS on-line változata, a MEDLINE, valamint a Biological Abstracts Previews használatos.

A szelektív információterjesztés keretében a használók heti egy alkalommal kapnak referátumokat. A profilt úgy kérik jelölni, hogy a használó megadja a legfontosabb tárgyszavakat, valamint néhány olyan közleményt is megjelöl, amelyek témájába vágnak. A kapott referátumjegyzéken azután megjelölhető, hogy mely tételekből igényel másolatot.

A számítógépes ellátás módozatait három területtel lehet illusztrálni.

A cellulóz- és papirgyártás információigénylői számára a Központi Laboratórium Tájékoztatási Szolgálat biztosítja a keresést a Keyword Dupplement... mágnesszalagos változatról (1966-tól van meg a szalagos variáns). A használóval közösen megállapított profil alapján a futtatást az Országos Számító Központ IBM 360-as gépén végzik. A gépben csak a referátumok azonosító számait tárolják, így a kapott számjegyzék felhasználásával emberi erővel keresik vissza a referátumokat. Ez a félautomatikus megoldás olcsóbbá teszi a munkát (az első keresés 100,- és minden további 60,- finn márkába kerül).

A MEDLINE kifejlesztésére 1971 őszén került sor az USA-ban, s 1972-ben átvették a skandináv országok. A rendszer központja a stockholmi

Karolinska Instituts Biomedical Documentation Center, amelyhez tizenkét terminál kapcsolódik: egyikük a helsinki Központi Orvostudományi Könyvtárban. A kapcsolatot hetenként négyszer (d. e. 9-11 között) teremtik meg. A közvetlen "beszélgetés" során lehetőség van a profil módosítására, de a végleges irodalomjegyzéket általában postán küldik meg Stockholmból. Egy év alatt, több mint négyszáz igénylőnek, mintegy 700 keresést végeztek el. Egy keresés díja 30,- márka (kb. 1200 folyóirat utolsó három évfolyamából).

A Helsinki Műegyetem Könyvtára az INIS adatbázisából végzendő keresésre saját rendszert dolgozott ki és kapcsolati lehetősége van minden intézménynek, amely display-t vagy akár egyszerű telexet állít be. A futtatást az Országos Számító Központ UNIVAC 1108-as gépén végzik. Itt is lehetőség van a profilmódosításra a "beszélgetés" idején. A rendszert a tudományos mellett oktatási célokra is felhasználják: az egyetemista csoportoknak videoszalagról bemutatják a program-instrukciókat, hogy utána önállóan tudjanak keresni. Az INIS egyéves anyagából a keresés 50,- márkába kerül.

A tájékoztatás gépesítésével egyidőben bontakozik ki a könyvtári folyamatok gépesítése is. Az MM illetékes bizottsága 1972-ben alakította ki álláspontját a tudományos könyvtárak gépesítésének céljáról, ezt követően megfelelő döntések születtek, s 1974-re a költségvetés már jelentős összegeket jelölt ki a munkára. A kitűzött cél: a tudományos könyvtárak egységes rendszerének kialakítása on-line üzemmódban (a könyvtárak termináljaik révén összeköttetésben vannak a központi géppel s azon keresztül egymással - ami tehát feleslegessé teszi a hagyományosabb telex-kapcsolatot is). A MARC-formátum átvételével biztosítják a nemzetközi módszerekkel való kompatibilitást. Végző soron arra törekednek, hogy az összes könyvtári munkafolyamatot gépesítsék (beszerzés, feldolgozás, kölcsönzés, statisztika-készítés, könyvelés stb.). 1973-ban kezdődött a munka a Helsinki Egyetemi Könyvtárban a külföldi folyóiratok gépi regisztrálásának megteremtése érdekében, s várhatóan 1974 végére az összes számottevő belföldi gyűjtemény folyóiratgyarapodását (összesen mintegy 20 ezer félet) tükrözni tudja a rendszer (jelölése: FINUC-P). Ugyancsak 1973-ban született meg a javaslat a skandináv országok teljes folyóiratgyarapodásának automatizált nyilvántartására (kb. 75 ezer tétellel számolnak a NOSP elnevezésű rendszerben). Az országhatárokon átnyúló együttműködésben főleg a svéd szomszédra támaszkodnak: a gépesítésben gyakorlatilag a svéd LIBRIS-rendszert kívánják követni. Ezt az is indokolja, hogy a Finnországban feldolgozott kiadványok 75 százalékát Svédországban is katalogizálják (miközben a könyvtári munkák sorában a katalogizálás emészti fel a ráfordítások mintegy negyedét). Első lépcsőben azt kívánják elérni, hogy minden külföldi műről egy leírás készüljön az országban: az első katalogizálást követően a többi lelőhely-könyvtár a terminálon megadja az esetleges kiegészítéseket. Mikor pedig már több ország áll rá a nemzeti bibliográfia számítógépesítésére, akkor voltaképpen adott művet csak egyszer, a kibocsátó országban fognak leírni. Ez a folyamat idővel feleslegessé teszi például a központi jellegű katalógusok kibocsátását.

A rendszer teljes kiépítése még hosszabb ideig tart, de a technikai előfeltételek máris megvannak az országban. A monografikus anyag leírása a LIBRIS alapján két éve folyik kísérlet gyanánt. Fontos feltétel a könyvtárosok kellő hozzáértése: ennek biztosítása céljából 1974-től a finn szakkönyvtári személyzetet továbbképzik.

Szabadpolcos rendszer az egyetemi könyvtárakban

Jerzy WIERZBICKI

A szerző Wolny dostep do zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich c. cikkének (Rocznik Biblioteki Narodowej IX. Varsó, 1973. 83-95. p.) rövidített fordítását KARÁCSONYI Rózsa készítette

A szabad polc rendszere a közművelődési könyvtárakban már régóta gyakorlati tényvé vált. Bevezették az Egyesült Államokban, Nyugat- és Kelet-Európában; általánosan elismert, mint az egyetlen olyan módszer, amely megfelelő módon biztosítja az olvasónak a könyvvel való találkozás optimális feltételeit, a szabad és a zavartalan válogatást. Ez a rendszer az egyenletes magasságu szintekkel rendelkező modul épületek teljes területén alkalmazható.

Az Egyesült Államokban az egyetemi könyvtárak már régen bevezették a szabadpolcos rendszert. Európában való meghonosodását különféle okok akadályozták. A régi, a meggyökeresedett numerus currens szerint raktározó, nagy egyetemi könyvtárak nem voltak felkészülve, egyszerűen nem voltak képesek az új elveknek megfelelően viszonylag rövid idő alatt átszervezni és az új szakrend szerint átrendezni gyűjteményeiket. Nem volt erre elég idő, nem volt ember és hiányoztak a pénzügyi feltételek is. Ezért pl. még a legnagyobb svájci egyetemi könyvtár, a legutoljára épült baseli egyetemi könyvtár - a nagyszerű új épülete átvétele után - is megtartotta zárt raktárait és csak viszonylag kis számú gyűjteményt (30 000 kötetet) helyeztek el szabad polcon.

Hasonló helyzetet figyelhettünk meg 10 évvel ezelőtt a krakkói Jagiello Könyvtár bővítésekor is. A gyűjteményeknek csak minimális része vált szabad polcon hozzáférhetővé. Hasonlóképpen a krakkói Bányászati és Kohászati Főiskola könyvtárának új épületében sem használták ki az állomány jobb hozzáférhetővé tételének ezt a lehetőségét, annak ellenére, hogy az épület modul szerkezetű. A raktárak zártak, az olvasónak nincs közvetlen kapcsolata a könyvvel, rendelésre kapja meg a szükséges művet. Itt is fölényben voltak az értékes gyűjtemények biztonságát előtérbe helyező nézetek.

Az NSZK-ban az egyetemi könyvtárakban az osztott, zárt raktáraknak és a kétszemélyes asztalok sokaságából álló olvasótermeknek nagyon erős hagyományai vannak. Azt, hogy milyen nehéz megtörni ezeket a

hagyományokat, tanusítják az osztott, zárt raktárakkal rendelkező új könyvtárak is. Az utóbbi években azonban már olyan könyvtárak is létesülnek, ahol határozottan a szabad polc uralkodik. Ezek közé tartoznak a befejezés előtt álló bochumi és a münsteri egyetemi könyvtárak, ahol zárt raktárakat már csak csökevényes formában találunk és a mai, kortársi irodalom teljes egészében szabad polcon van felállítva.

Ilyen jellegű megoldások csak horizontálisan réteges rendszerben lehetségesek, ahol az olvasók egyes csoportjai saját szakterületük könyveivel dolgoznak. Itt önkiszolgálás van, mint az áruházakban. A vázszerkezetű épület hatalmas egyterű belső térrel rendelkezik. Csupán a vertikális közlekedési együttesek (lépcsőházak, felvonók), valamint az egészségügyi és a műszaki együttesek vannak fallal elhatárolva. Ilyen rendszerekben a könyvek szállítása leegyszerűsödik, mivel az olvasó mindig az őt érdeklő anyag közvetlen közelében dolgozik. A szabadpolcos rendszer viszont szükségessé teszi a személyzet létszámának növelését, mivel az olvasók a könyvek között szétszórva helyezkednek el és gyakran van szükségük a könyvtáros szakmai segítségére.

Franciaországban a könyvtáraknak nagyon kis létszámú személyzete van, ami rendkívül kedvezőtlenül hat a szabad polc bevezetésére. Ezért ott is számos könyvtárban a szabadpolcos rendszer csak a képzetesebb olvasók és a tudósok számára létesült. A diákok a földszinti olvasótermekben dolgoznak, ahol nincs szabad polc. A barátságosabb és megosztottabb első emelet a saját szakterületük könyvei között, a szakszektorokban dolgozó kiváltságos olvasók helye. Az olvasók osztályozásánál a nagyobb létszámú csoportok nagyobb, két raktáremeletnek megfelelő magasságú területet kapnak, ahol a gyűjtemények szabad polcon vannak elhelyezve. A kisebb könyvtárakban az olvasói tér és a gyűjtemények térsége analóg, kompromisszumos magassággal rendelkezik. Ez utóbbi rendszerek teljes szabadságot adnak a hely tetszés szerinti kihasználásához.

Az egyetemi könyvtárak strukturájában reveláció jellegű változások az utóbbi években Nagy-Britanniában történtek. A szabad polc rendszere ott az új könyvtárápületek alapelve lett, nemcsak a most kibontakozó egyetemi központokban (campus), hanem a régi, most új könyvtárakat építő egyetemeken is. Természetesen az újonnan létesített egyetemen olyan könyvtár létesítése, ahol a teljes állomány szabad polcon van - könnyebb feladat. De imponáló tettet hajtottak végre az edinburghi Egyetemi Könyvtárban is. A régi, nagy hagyományú egyetem újonnan épült könyvtárában szabad polcra került az állomány 80 %-a. Az ilyen mérvű megújulás hatalmas előkészítő munka eredménye; a 800 000 kötetet számoló állomány ujjaszervezése, átrendezése előzte meg.

A szabad polc rendszere megköveteli a megfelelő ellenőrzés megteremtését, hogy megakadályozzák a könyvek eltűnését. Nagy-Britanniában speciális sorompókat és az ügyeleti pult előtti nagyon keskeny átjárókat alkalmaznak. Az átjáró után újabb ellenőrzés következik. Ha az optikai ellenőrzés nem elegendő, illetve meghiusul, akkor a könyvtár bevezeti az automata-ellenőrzést. Minden könyvben van egy bekötött fémbetét. A könyv átcsempészése esetén az elektromágneses berendezés figyelmeztető jelzést ad. Így pl. Párizs mellett, Nanterre-ben az új Egyetemi Könyvtár ilyen berendezést helyezett üzembe, két évvel az új épület használatba vétele után.

Nem kell bizonyítani, hogy a szabadpolcos rendszer a leghaladóbb és a legdemokratikusabb módszer. A könyvek között dolgozó olvasó, aki szabadon és zavartalanul válogat, vitathatatlanul előnyösebb helyzetben van, mint az üres falakkal körülvett olvasóteremben ülő olvasó. Érdemes itt egy összehasonlítást említeni: ahogy a gondolkodó ember lakása nem képzelhető el könyvek nélkül, ugyanígy nem lehet elfogadni a mai, korszerű egyetemet sem szabadpolcos könyvtár nélkül.

Lengyelországban a szabad polc széleskörű alkalmazásával a jelenleg befejezés alatt álló toruni Egyetemi Könyvtárban találkozunk. A kézikönyvtári gyűjteményeken kívül az osztott raktár-galériák szabad polcain 100 000 kötetet helyeznek el. Az állomány nagyságát figyelembe véve ez a kb. 100 000 kötet már jelentős arány.

Kelet-Európában megkülönböztetett figyelmet érdemel Magyarországon az 1969-ben épített miskolci Egyetemi Könyvtár. Az első emelet modul szerkezetű, egyterű rendszere, ahol a hatalmas szabadpolc-rendszert felállították, biztosítja a funkció változtathatóságát. A szabad polc tulajdonképpen korlátozott, viszont bővíthető. A könyvtár jelentős különválasztott raktárral, nagyon jól működő könyvlifttekkel és vízszintes szállítószalaggal rendelkezik.

A legújabb, szabadpolcos rendszerű egyetemi könyvtárak közelebbi megismerése céljából a továbbiakban néhány egyetem alapvető adatait és rövid jellemzését közöljük.

Egyetemi Könyvtár - [Amherst College] Amherst, Massachusetts, USA. 1963. Építészek: O' Connor és Kilham.

Alapvető adatok:

a típus alaprajz méretei	69 x 34,5 m
szintek száma	6
szabadpolcos gyűjtemények	516 000 kötet
zárt raktáru gyűjtemények	51 000 kötet
olvasói férőhelyek száma	800

A könyvtár hatszintű, kb. 8,5 x 8,5 méteres modul hálórendszert alkot. A föld alatti harmadik szinten tartalékraktár és a műszaki berendezések találhatóak, a föld alatti második szinten műhelyek, tartalékraktár, szabadpolc-rendszerű gyűjtemények, s az alagsorban is szabadpolcos gyűjtemények, zárt raktár, ritkaságok, olvasóterem, kutatószobák és szociális berendezések vannak.

A földszinten alakították ki a bejárati együttest, a kölcsönzőt, a katalógust, a bibliográfiai tájékoztatást, a vezetőséget és az adminisztrációt; az első és a második emeleten pedig szabadpolcos gyűjteményeket helyeztek el.

A második emelet hatalmas egyterű belsőteret alkot. Az olvasók asztalai kisebb barátságos csoportokat képeznek, gyakran az asztalok szó szerint a könyvek közé ékelődnek. A széleken, a külső falak mentén helyezték el az egyes olvasók vagy szervezett csoportok számára berendezett kutatószobákat.

Egyetemi Könyvtár - Bochum, NSZK, 1971. Építészek: Bierwirth, Lambart és Friedeberg.

Alapvető adatok:

A típuszint alaprajzának méretei:	90 x 60 m
-----------------------------------	-----------

a szintek száma	8
szabadpolcos gyűjtemények	1 300 000 kötet
olvasói férőhelyek száma	1 200

A könyvtár nyolcszintű, 7,5 x 7,5 méteres modul hálóra szerkesztett épület. A föld alatti részen a zárt raktár és a műszaki berendezések találhatóak, a földszinten a bejárati együttes, bibliográfiai tájékoztató, katalógus, öt további szinten pedig a szabadpolcos gyűjtemények. A legfelső szinten helyezték el a feldolgozó osztályt, a vezetőséget és az adminisztrációt. Az olvasóknak berendezett szintek imponáló látványt nyújtanak. A külső traktusokban csoportosított olvasóknak két raktár-galériának megfelelő magasságu térség áll rendelkezésükre.

Egyetemi Könyvtár - Münster, NSZK, 1972. Építész: Erdmann.
Alapvető adatok:

az alagsor alaprajzának méretei:	64,8 x 54 m
(a földszint és az első emelet méretei kisebbek, a második emelet még kisebb)	
szintek száma	5
szabadpolcos gyűjtemények	200 000 kötet
zárt raktárban	1 200 000 kötet
olvasói férőhelyek száma	700
a földalatti rész felső raktárában az olvasók számára még hozzáférhetővé tehető további	500 000 kötet

A könyvtár ötszintű, 5,4 x 5,4 méteres modul megoldású rendszert alkot. A föld alatti második szinten helyezték el egy zárt raktárat és a műszaki berendezéseket, a föld alatti első szinten - egy másik zárt raktárat, a könyvkötészetet, fotoműhelyt és más műhelyeket, a földszinten van a bejárati együttes, a diák-olvasóterem, a kölcsönző, a katalógus, a bibliográfiai tájékoztató, feldolgozó osztály és a könyvtár vezetősége. Az első emeleten rendezték be a szabadpolcos olvasótermeket, a folyóirat-olvasótermet, továbbá egy kiállítási előadótermet. Az olvasóterem középső részeit könyvek foglalják el, a külső traktusokat pedig az olvasóknak jelölték ki. A második emeleten a szakgyűjtemények találhatóak.

Orvostudományi Kari Könyvtár - Rennes, Franciaország, 1968. Építész: Arretche.

Alapvető adatok:

az alaprajz méretei	34 x 28 m
szintek száma	2
(részben alapincézés)	
szabadpolcos gyűjtemények kb.	90 000 kötet
zárt raktárban	40 000 kötet
olvasói férőhelyek száma	
fiatalabb olvasók részére	196
képzettebb olvasók részére	95

A tárgyalt objektum a Franciaországban jelenleg megvalósított egyetemi könyvtárak közül jellegzetesen példázza az állománygyarapítás négy alapvető irányát: jog, humán tudományok, természettudományok, orvostudomány. Az olvasókat két csoportra osztják: a fiatalabb olvasók nem me-

hetnek be a szabadpolcos gyűjteményekbe, a kvalifikált olvasók olvasóhelye pedig a szabadpolcos gyűjteményekben van.

A könyvtár kétszintű épület, részleges alápincézéssel. Az alagsorban van a szolgálati bejárat, itt vannak az alkalmazottak szociális helyiségei, a válogató helyiség, egy zárt raktár és a közönségnek szánt egészségügyi együttes, - a földszinten találjuk a bejáratot, a katalógust, két olvasótermet a fiatalabb olvasók számára, egy raktárat és a könyvtárosok munkaszobáit. Az első emeleten helyezték el az olvasószolgálatot, a bibliográfiai tájékoztatót, a reprográfiát, a kvalifikált olvasók részére a szabadpolcos állományt és a könyvtár vezetőségét.

Egyetemi Könyvtár - Nanterre, Franciaország, 1970. Építé-
szek: Albert és Maroti.

Alapvető adatok:

alaprajz - központi törzs és

4 mellékszárny

szintek száma - központi törzs 18

mellékszárnyak 2

szabadpolcos gyűjtemények kb. 300 000 kötet

zárt gyűjtemények - előírányzott

maximális szám 1 500 000 kötet

olvasói férőhelyek száma kb. 1 000

A könyvtár központi eleme a bejárat felett elhelyezett hatalmas, zárt raktár. Ezt a zárt raktárat szabadpolcos gyűjteményű épületszárnyak veszik körül. A számos szabadpolcos gyűjteményben az olvasók kétszemélyes asztaloknál dolgoznak, esetleg elválasztott fülkékben.

Az önkiszolgálás elve uralkodik itt is. A zárt raktárból az anyagot a katalógustermekben a szolgálatban lévő könyvtárosoknál rendelik, vagy a bejáratától a szabadpolcos olvasótermekhez vezető folyosókon létesített kiszolgáló pontok valamelyikén. A szállítás könyvlifték és Siemens szállítószalagok segítségével történik. Ebben a könyvtárban tehát toronyraktárral van dolgunk, amely már letűnőben lévő jelenség ugyan, de a nanterrei könyvtár sajátos körülményei között indokolt. (Ábrákat l. következő oldalon.)

Egyetemi Könyvtár - Warwick, Nagy-Britannia, 1966. Építé-
szek: Yorke, Rosenberg, Mardall.

Alapvető adatok:

az alaprajz méretei: 73,2 x 22,5 m

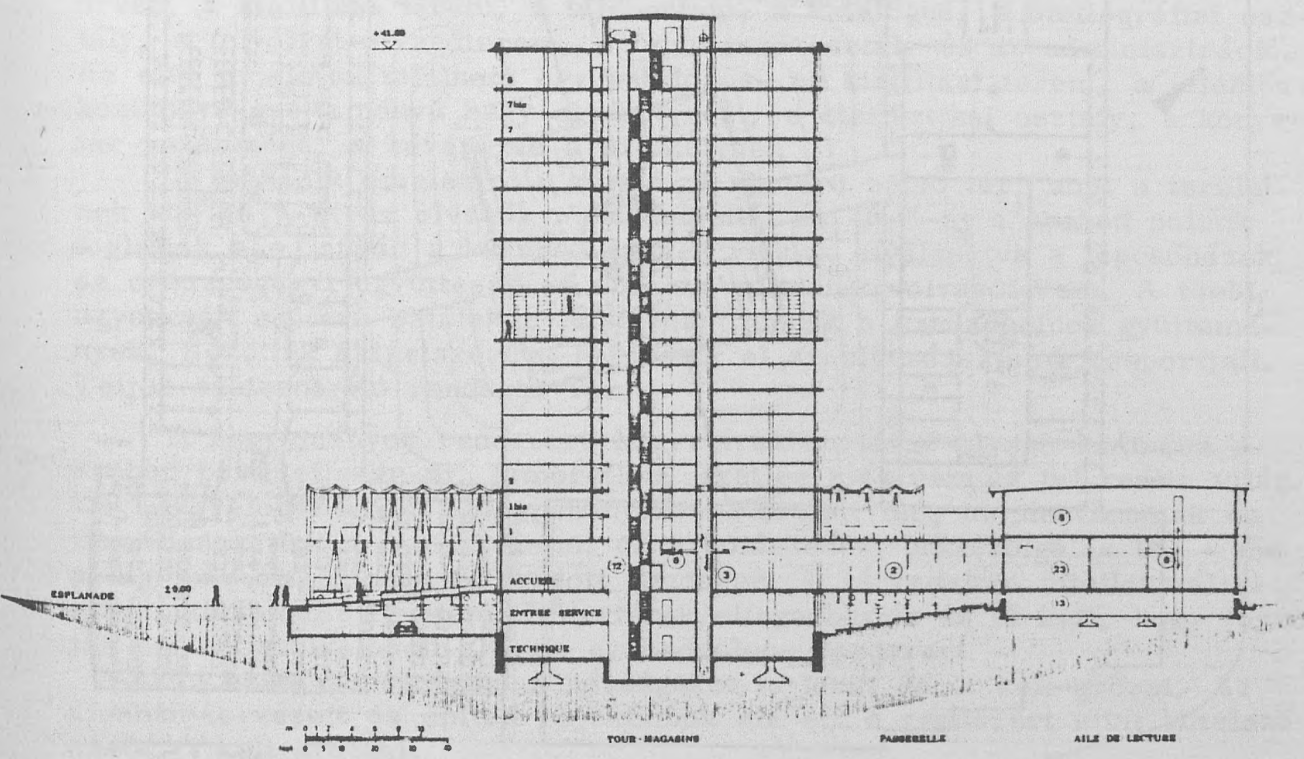
szintek száma 6

szabadpolcon 450 000 kötet

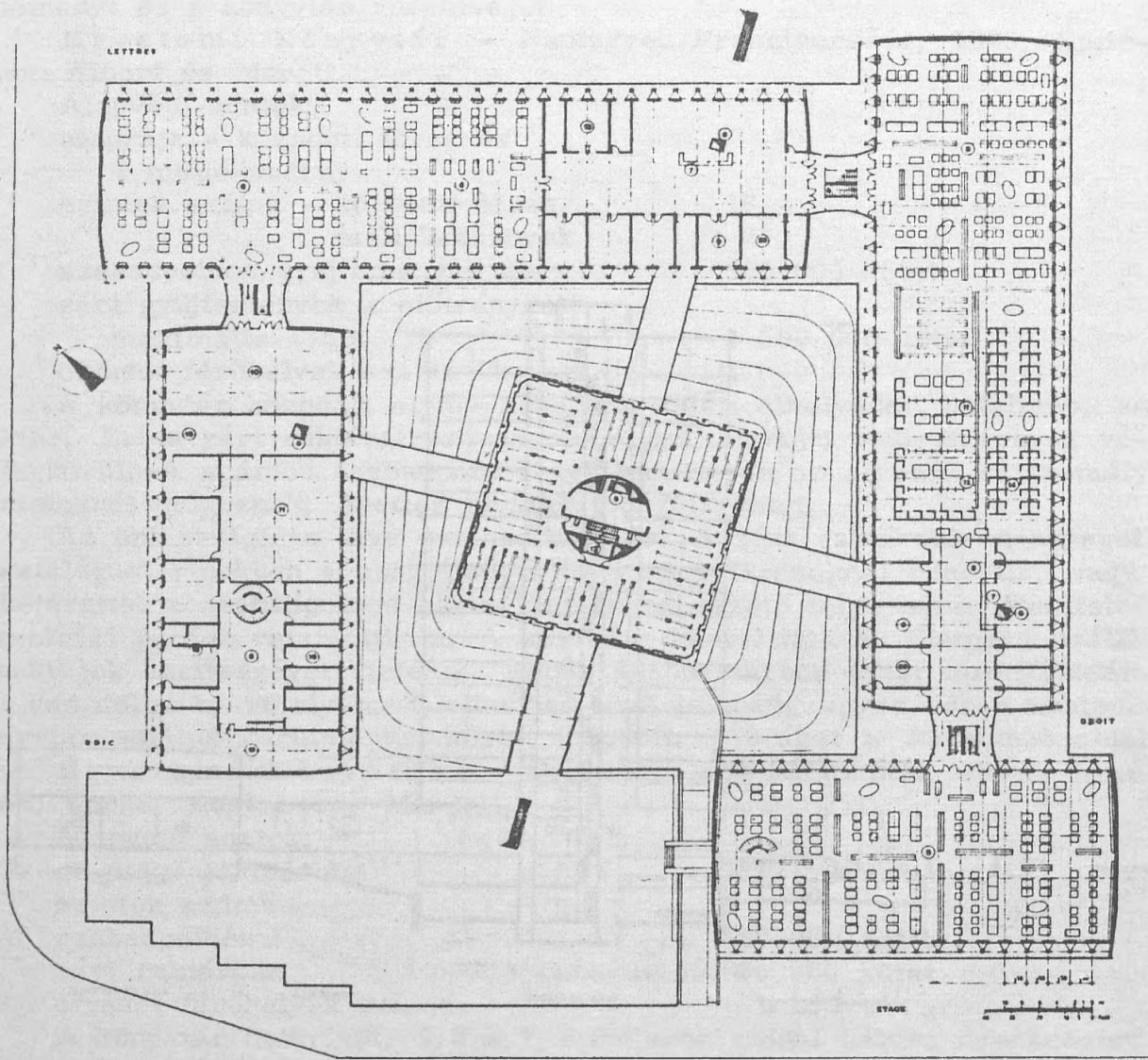
zárt raktárban 50 000 kötet

olvasói férőhelyek száma 1 250

A könyvtár hatszintű, 6,0 x 7,5 méteres modul hálóra szerkesztett épület. Az alsó földszinten van a bejárat, a kávézó, kisebb szemináriumi termék, a személyzet szobái, a zárt raktár, a könyvkötészet, a műszaki és a szociális helyiségek. A magasföldszinten található a második bejárati együttes, mely a könyvtárat egy hidon keresztül az oktatási épülettel köti össze, a felügyelet nélküli olvasóterem, az ellenőrzés, a folyóirat-olvasóterem, a bibliográfiai tájékoztató, speciális gyűjtemények, a feldolgozó osztály és a könyvtár vezetősége. A négy további szint hatalmas, nyitott belső teret képez, ahol csak a lépcsőházak és az egészségügyi helyiségek

Egyetemi Könyvtár, Nanterre
Keresztmetszet

Egyetemi Könyvtár, Nanterre
Egy szint alaprajza

vannak falakkal elválasztva. A terem középső részén helyezték el a szabadpolcokat, a külső traktusokban pedig az olvasók munkaasztalait és a fülkéket. Az olvasók saját szakterületük könyvei között dolgoznak, teljes egészében önkiszolgáló rendszerben.

Egyetemi Könyvtár Edinburgh, Nagy-Britannia, 1967. Építésszek: Spence, Glover, Ferguson.

Alapvető adatok:

az alaprajz méretei:	76 x 52 m
szintek száma:	8
szabadpolcos gyűjtemények:	650 000 kötet
nem szabadpolcos gyűjtemények:	150 000 kötet
előírányzott mennyiség	2 000 000 kötet
olvasói férőhelyek száma:	2 500

A könyvtár nyolcszintű (a legfelső szint kisebb területű), 8 x 8 méteres modul hálószerkezetet képez. A föld alatti részen kapott helyet a könyvkötészet, a fotóműhely, a zárt raktár, a pánccélszoba, a műszaki és a szociális berendezések; a földszinten van a bejárati együttes, az ellenőrzés, a kiállítási terem, a tájékoztató, a katalógus, a bibliográfiai osztály, a folyóirat-olvasóterem, a feldolgozó osztály és az adminisztráció. Az első emeleten található egy katalógus- és kiállítási terem, a jelentős kézikönyv-gyűjteményű nagy olvasóterem, a statisztikai osztály, a könyvtár vezetősége, a kávézó és a személyzet.

A második emelet már hatalmas egyterű belső tér, ahol a területnek kb. 60 %-át az olvasók munkaasztalai és 40 %-át a szabad polcok foglalják el. Csupán a középső részen vannak elválasztva a lépcsőházak, az egészségügyi együttesek és egy kis mikrofilm-olvasóterem. A többi, ugyancsak egyterű szinteken tulsúlyban vannak a szabadpolcos gyűjtemények. Közöttük szigetszerűen helyezték el az olvasóasztalok csoportjait. Teljes önkiszolgáló rendszer van.

A hagyományos rendszerű könyvtárakban forgó olvasó számára a szabad polc teljesen új, ismeretlen, esetleg még nem is túl reális világ. De Lengyelországban tizegynéhány évvel ezelőtt még utópisztikusnak és irreálisnak tűnt a kereskedelmi és a közlekedési önkiszolgálás is, - ma pedig már általánosan elfogadott rendszer. A társadalom intellektuális elitjét kiszolgáló egyetemi könyvtárak elfogadhatják és el kell, hogy fogadják az önkiszolgáláson alapuló szabadpolcos rendszert.

Az ezzel kapcsolatos nehézségeket le lehet és le kell győzni. Az ujonnan tervezett és épített objektumok elé ezt a rendszert mint kötelező szabályt kell állítani.

Etikai szempontok a könyvtároshallgatók termelési gyakorlatában

Milan VOKROJ

A szerző "Etický aspekt práce se čtenáři" (Az olvasókkal való munka etikai aspektusa) c. cikke alapján (Knižničný zborník, 1972. 129-157. p.) FUTALA Tibor készített tömörítvényt.

Csehszlovákiában is előírás, hogy a könyvtároshallgatóknak termelési gyakorlaton kell részt venniük. A gyakorlaton szerzett tapasztalatok nemcsak a szakmai tudás, hanem a hivatástudat és a közösségi érzés alakulására is jócskán kihatnak. Ezért a gyakorlatvezetőknek arra kell törekedniük, hogy ez a hatás pozitív legyen. Az eredmény egyik előfeltétele, hogy a gyakorlat egésze és minden mozzanata során érvényesüljenek az etikai szempontok.

Forrásunk szerzője a piseki járási könyvtár igazgatója. Könyvtárában eddig a könyvtáros középiskolák több mint ötven tanuló párja volt termelési gyakorlaton. Alább ismertetett tanulmányában úgy összegezi ezzel kapcsolatos élményeit és tapasztalatait, hogy közben a gyakorlatvezetésnek erkölcsi fütöttségű és az olvasóra hangolt utmutatója kerekedik ki a tolla alól.

A GYAKORLAT ELSŐ FÁZISA A MEGFELELŐ ORIENTÁLÁS

BELÉPÉS A KÖNYVTÁRBA

Az a pillanat, amikor a fiatalember vagy a fiatal lány - s a gyakorlat kezdetén legtöbbször ez a tipikus helyzet - hirtelen idegen környezetben találja magát, s bőröndjét szorongatva belép a könyvtár irodájába, a későbbiekben igencsak közrejátszik a kölcsönös kapcsolatok alakulásában és a hallgató jellemének megítélésében. Az a konvencionális csiszoltság, amely a hallgatókat átségítené az első "szemrevételezés" feszültségein, csak a tapasztaltabbak sajátja. A fiatal ezért zavarát, amely az ismeretlentől való félelemmel keveredik, olykor megjátszott könnyelműsködéssel, olykor agresszivitással, olykor pedig rabszolgai alázatoskodással palástolja, s első megnyilvánulásai is eszerint alakulnak. A könyvtárosok pedig máris megalkották első, ráadásul makacs ítéletüket - előítéletüket - a hallgató jelleméről, um.

- gőgös, zajos, huligán, nevetlen, feltűnési viselkedésben szenvedő,

- akaratgyöngye, tanácstalan, lagymatag, mesüge, félénk.

Minél jelentősebb a korkülönbség a gyakorló és a könyvtárosok között, annál nagyobb és meghatározóbb kihatásu lehet az első benyomás feszültsége. Ilyenkor kell - kellene - az igazgatónak közbelépnie, aki ui. időben értesült a hallgató jöveteléről.

Nem szabadna előfordulnia a következő szituációnak: a gyakorlatra érkezett a kölcsönző sarkában álldogál, várva, hogy valaki majdcsak felkarolja őt. A kölcsönző pultnál azt mondták neki, hogy az igazgató értekezletre ment, s nem tudja senki, mikor tér vissza. S azt sem tudja senki, hogy hol fog lakni a jelölt. A könyvtárból áttelefonálnak abba a hivatalba, ahol az igazgatónak értekeznie kellett volna. Csakhogy ott sem találják. Ez a helyzet, amely nem is olyan ritka, azt az egész könyvtárra átterjedő benyomást kelti a hallgatóban, hogy itt iszonyatos káosz uralkodik. S ez a munkábaállásnál a lehető legnegatívabb hatás.

AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK BIZTOSÍTÁSA

Legkedvezőbb, ha a gyakorlatra párban érkezőket diákinternátusban tudjuk elhelyezni, lehetőleg külön kétágyas szobában. Az internátus házi-rendje eleve kedvező materiális és erkölcsi kereteket teremt a gyakorlatozók számára. Másfajta kollektív szálláshely igénybevétele nem célszerű, bár nem mindig lehet elkerülni, mivel a legtöbb hallgatónak nincs elég pénze ahhoz, hogy magánházaiban szálljon meg. (Kedvező elhelyezés még a könyvtár vendégszobája, csakhogy ezzel kevés könyvtár dicsekedhet.)

Mindenesetre vigyázni kell, nehogy a hallgatók "kirugjanak a hámból", ami, különösen kisebb településeken, még a könyvtárat is rossz hirbe hozhatja.

Ha nem figyelünk oda, az elhelyezés kényszerüsei miatt az ártatlanokra is könnyen ráhuzhatjuk az erkölcsi "vizeslepedőt". Pl. Két munkásszálláson lakó leányhallgató - mondták a gyakorlat befejezése után pletykálkodók - éjfélig kártyázott, a házirend előírásai ellenére idegeneket fogadott a szobájában, ricsajjal zavarta az éjszakai csendet. A könyvtár - szerencsére - baráti levélben kérte fel a lányokat: írják meg, hogy miként is volt ez a dolog. Válaszukból, amelyben bocsánatot kértek a könyvtártól, hogy kellemetlenségeket okoztak nekik, kiderült, hogy az "éjszakai életnek" nem ők voltak a kezdeményezői, sőt kifejezetten szenvedő alanyai voltak. Később bebizonyosodott, hogy igazat irtak. Levelük a "beat-ifjuság" morális érzékenységéről vallott.

A gyakorlatvezetőnek nem előírt kötelessége, hogy törődjék a gyakorlaton résztvevők étkezésével. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a hallgatók legalább kétharmada nem érkezik rendszeren. Vannak, akik mindjárt az elején "kiköltekeznek", s aztán nincs más lehetőség, mint a nadrágszija összehúzása, s vannak olyanok is, akik tudatosan kuporgatnak, hogy valami "divatos cucchoz" juthassanak így hozzá. Hasonlóképpen gyakori eset, hogy a hallgatók - félve a komplikációktól - eltitkolják kisebb-nagyobb betegségüket.

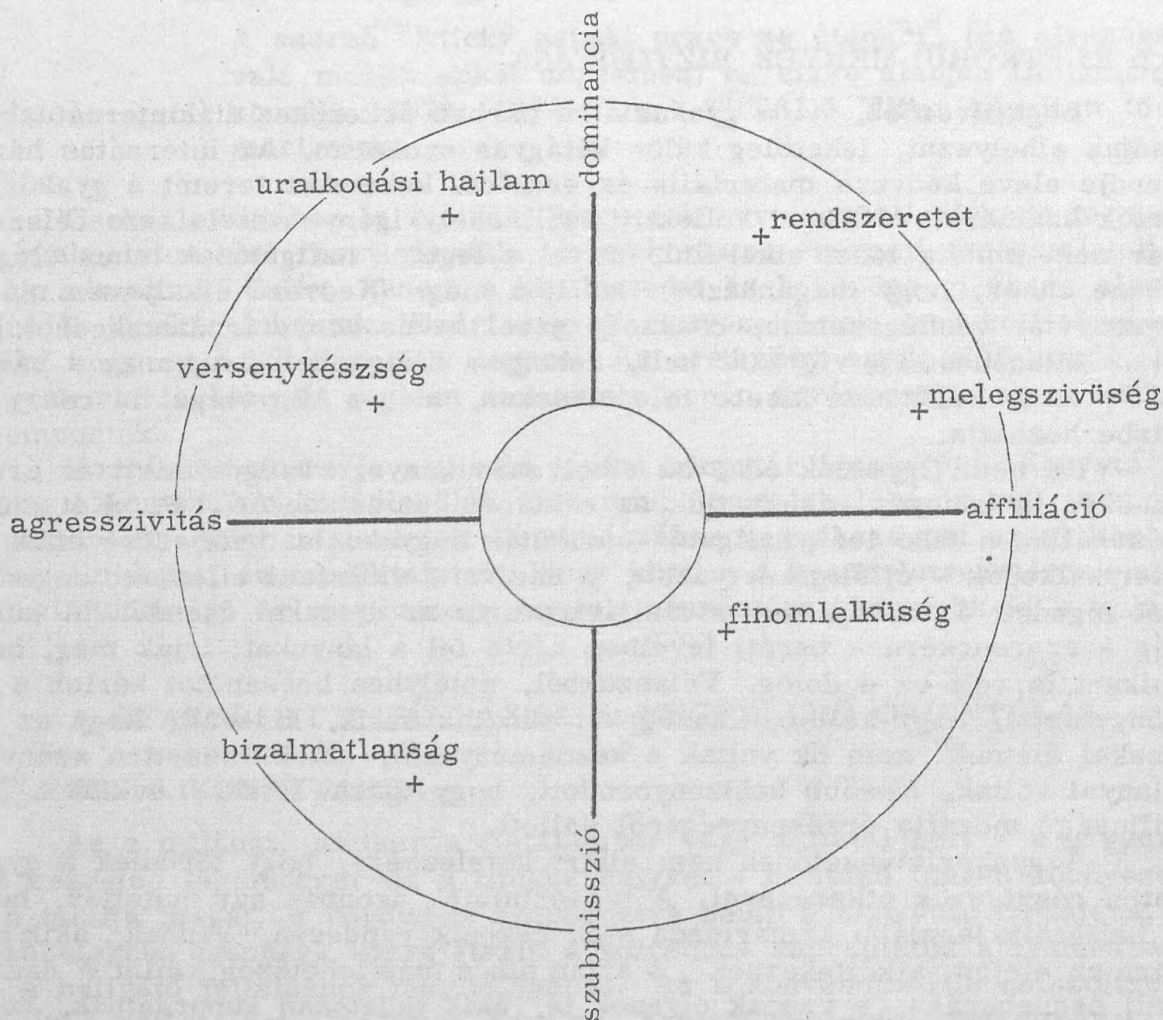
Mindent összevéve: az elhelyezés, az étkezés és az egészségi állapot állandó figyelemmel kísérése egyszerre pedagógiai és erkölcsi kötelesség, az eredményes gyakorlat előfeltétele.

ISMERKEDÉS A KÖNYVTÁRRAL

Már az eddig elmondottakból következik, hogy tudatosan kell küzdenünk a hallgatók apriori megítélése ellen. Wells már 1907-ben leírta ezt a jelenséget, illetve káros voltát. Tudatosítanunk kell magunkban, hogy a

gyakorlatra jelentkezőknek sok lélektani nehézséggel kell megküzdeniük a "betoppanás" pillanatában, amiket még az utazással járó fizikai fáradság is tetézhethet.

Rá kell szoktatnunk magunkat valamiféle objektívabb értékelő rendszerre, s értékelésünkben a hallgató magatartásától, a gyakorlat során kitárulkozó tehetségétől függően, el kell végeznünk a megfelelő korrekciókat. Igen jó "segédletnek" bizonyulhat pl. Leary négy dimenziós jellemrendszere, amely így ábrázolható grafikusán:

A dominancia-szubmisszió tengely az alkalmazkodás, az agresszivitás-affiliáció tengely pedig a barátkozás szempontját érvényesíti. Az egyes tengelyeket elválasztó térben el lehet helyezni minden jellemvonást. E jellemvonások erősségét a belső körhöz való közelség adja meg.

A gyakorlókat nemcsak az igazgató vagy a gyakorlatvezető neveli, hanem a könyvtár egész személyzete. A személyzet, illetve a hallgatók erkölcsi és lélektani felkészítésénél abból kell kiindulni, hogy Csehszlovákiában - igen helyesen - gyakorló párokat küldenek egy-egy könyvtárba. Ennek előnyei a következők:

1. Az általában egymással baráti viszonyban lévő párosok erkölcsi támaszra találhatnak egymásban, mintegy felére csökkentik az első pillanatok

és napok lélektani megterhelését, kiségitik egymást, s a könyvtár kollektívájával végül is nem egyedileg, hanem szociológiai csoportot alkotva lépnek kommunikativ kapcsolatba,

2. a gyakorlat "megpróbáltatásai" közepette a hallgatók korábbi morális-baráti kapcsolatai tovább szilárdulhatnak, s ennek során a szubjektív énről a reflexív éntre terelődik a hangsúly,

3. a gyakorlók között, ha időben lenyesegetjük a féltékenység hajtásait, egészséges versenyszellem alakul ki,

4. csökken a gyakorlatok költség- és energiakihatása.

A "beszállásolást" követően szokott sor kerülni a könyvtárral való előzetes ismerkedésre, ami általában a könyvtár tüzetes megtekintéséből és a munkarend megismeréséből áll. Ezt igen körültekintően kell elvégezni, s eleve hangsúlyt kell benne adni a könyvtári munka lényegének, az olvasóra való orientáltságnak.

A könyvtár megtekintése közben ne mondjunk ilyen - indoklások nélküli - szöveget: "Itt van a tudományos irodalom, balra található a költemények, fönt folyik a gyarapítás, elől helyezkednek el - helyhiány miatt - a 'kilencszázas' művek." Ehelyett így kell beszélni: "A 'kilencszázas' művek egy részét, az utleírásokat és az életrajzokat nemcsak a helyhiány miatt helyeztük el a kölcsönzőpult mellett. A 'kilencszázások' közül ui. az utleírások és az életrajzok a legkeresettebbek, s ez a megoldás az olvasók és a könyvtárosok kezeügyébe helyezte ezeket; ez az irodalom ezenfelül a politikai ismereteket is népszerűsíti. A modern utleírás egyszerűre nyújt társadalom- és természettudományos ismereteket."

A hallgatók kezdetben a könyvtárat statikus képződménynek látják. Ez itt van, az meg ott. Ez ilyen, az meg olyan. A könyvtár megtekintése közben eleve fel kell hívunk a figyelmüket arra, hogy a könyvtárban minden dolognak története van, minden dolog állandóan fejlődik, mégpedig a racionalitás, a jobb használhatóság irányában. De mindez sohasem válhat abszolúttá, minden könyvtárra nézve kötelezővé. Ne takarékoskodjunk tehát a bemutatás közben az olyanféle fordulatokkal, mint: "egyelőre így osztályozunk", "lehet, hogy láttak már tökéletesebb rendszert is, de...", "még nem vagyunk elégedettek ezzel a dologgal" stb.

A könyvtár részletező bemutatása után, miközben úgy tekintjük a hallgatókat, mint a holnapi szakembereket, sőt: mint holnapi munkatársainkat, szokott sor kerülni a munkatársak kötelmeinek, a könyvtár munkarendjének megbeszélésére. Ügyeljünk arra, hogy az ezzel kapcsolatos dolgok értelmét is felfogják a gyakorlatozók. Fel kell ébresztenünk a felelősségérzetüket, azaz a hallgatókban tudatosítanunk kell annak szükségességét, hogy a feladatokhoz és a környezethez már nem diákként kell viszonyulniuk. A diák és a dolgozó között az a legnagyobb különbség, hogy a dolgozóknál erősebb az a felelősség és annak tudata, hogy egy nagyobb kollektiva - szociális csoport - tevékenységébe kell bekapcsolódniuk. Így hát e beszélgetés semmiképp se legyen olyan, mint valamiféle új órarend ismertetése. Etikailapon kell állnia.

A GYAKORLAT MÁSODIK FÁZISA A KOMMUNIKÁLÁS

A gyakorlatok során a hallgatók kommunikativ kapcsolatba lépnek mind a könyvtár dolgozóival, mind az olvasókkal. Az olvasókkal való fog-

lalkozást, annak megtanulását és begyakorlását kell tulajdonképpen a gyakorlatok végső céljának tekinteni. A gyakorlatra küldő képző intézmények is így gondolják a dolgot, s ezért igen bőséges kifejtésben írják elő, hogy mi mindenben kell hallgatóiknak átesniük az üzemi gyakorlat tartama alatt. Egyetlen hiba, hogy ezekben az előírásokban megfelelnek a gyakorlatra küldött hallgatók jellemzéséről, s általában nincs lehetőség arra, hogy a gyakorlatokat megelőzően a gyakorló könyvtárak vezetői és az iskola oktatói személyesen is találkozzanak egymással.

A gyakorlaton lévők és a munkatársak kapcsolata úgy jellemezhető, hogy a hallgatók tudatosan-öntudatlanul utánozzák az őket körülvevő mikrotársadalom erkölcsi tulajdonságait és a benne lévő egyedek magatartásformáit. A fiatalok eközben nem veszik észre, hogy a munkamegosztásban más-más helyet elfoglaló dolgozók tevékenysége végül is egyetlen cél szolgáltatásban, azaz az olvasók kiszolgálásában és ellátásában összegeződik. Különösen áll ez a nagykönyvtárakra, ahol a gyakorlatlan fiatal önmagától csak igen nehezen tudja felfedezni a munkának ezt az egyetlen erkölcsi-társadalmi aspektusát.

Éppen ezért az lenne a kívánatos, ha a hallgatók gyakorlatukat kis-egy-vagy néhány személyes - könyvtárakban kezdenék, mivel ezekben minden könyvtáros tevékenységében közvetlenül megpillantható a könyvtárak társadalmi funkciója, az olvasók ellátása.

Határozott különbséget kellene tenni az év közbeni, esetenkénti gyakorlatok és az összefüggő termelési gyakorlatok felfogásában, értelmezésében is. Mig az első típus legfontosabb feladata, hogy a hallgató egy-egy résztvéteken szerezze meg a szükséges jártasságot, addig a második típusé, hogy szintetizálhassa ismereteit, s ezek alapján komplex funkcionális képe alakuljon ki a könyvtárról. Ennek ellenére gyakori pl. az ilyen eset: a gyakorló pár utasítást kap arra, hogy számozza be a leltárkönyvet, és vegye leltárba a legújabb gyarapodást. A munka elvégzését sürgetik, de nem mondják meg a hallgatóknak, hogy az elmaradást a munkakörileg illetékes könyvtáros betegsége okozta. A nagy sietségben hiba esik a számozásban, s itt-ott felcserélődnek a könyvbe irt leltári számok is. A hiba kibukását heves "letolás", "leckéztetés" követi. A hallgatók kettős megaláztatáson esnek át: azt csináltatták velük ami nem is lett volna az ő feladatuk, s ráadásul még szidalmazták is őket jószándéku tüsténkedésük miatt. A következmény nem lehet más, mint "megszakadó", "befagyó" kommunikáció.

A képző intézmények azt kívánják, hogy a gyakorlatok programja legyen változatos. Ezt - szó volt már róluk - az összefüggések feltérképezése érdekében biztosítani is kell, de semmiképp sem akarhatjuk, hogy közben tökéletes cimleírók, szakozók, bibliográfusok és olvasószolgálatosok kerüljenek ki a kezünk alól. A foglalkozások közben ne rekedjünk meg valamely részletkérdés, részletszabály elsajátíttatásánál, hanem mutassunk rá, hogy az éppen végzett munka miként illeszkedik a folyamat egészébe, milyen jelentősége van a folyamaton belül.

Külön jelentősége van annak, hogy a szabályzatok holt betűit konkrét példákon elevenítsük meg a gyakorlók előtt. Így pl. az alábbi szituáció-pár igen alkalmas arra, hogy megérezzük: mikor kell elnézőeknek lenniük és mikor szigorúaknak:

Egy kis cigányfiu bejelenti, hogy elvesztette a kikölesönzött könyvet. A gyakorló hallgató pénzbeli térítést követel tőle. A vezető visszavonja a követelést, mivel tudja, hogy különben elvesztené kis olvasóját.

Egy diák kétszeres árat kínál térítésként a könyvtárnak egy általa állítólag elvesztett beszerezhetetlen kézikönyvért. A gyakorló hallgató bele is menne ebbe az "üzletbe", csakhogy a vezető ismét közbelép: a kézikönyv fotókópiájának árát kéri a diáktól. Másnapra megkerült az elveszett kézikönyv.

A hallgatók igen kritikusan viseltetnek a könyvtárosok magatartásával szemben, s néha hajlamosak a túlzó megítélésekre, illetve arra, hogy ne lássák a jelenségek mögötti valóságot. A gyakorlatvezetőnek figyelmeztetnie kell a hallgatókat ítéleteik megalapozására és a méltányosságra. Jó példák erre a következők:

Egy olvasó érdeklődik a kölcsönző könyvtárostól, hogy ki írta az N. című népszerű regényt. A könyvtárosnak nem jut eszébe a név, és - önkéntelenül védve presztizsét - kitérő választ ad. A gyakorló hangoosan javítja ki a hibát. A vezető megmagyarázza neki, hogy a kollégák hibáit nem szabad ilyen feltűnően korrigálni.

Előfordul - nem is olyan ritkán - a protekciós kölcsönzés. Ha ezt elítélik a hallgatók, teljes joggal teszik. Vannak azonban látszat-protekciónak is: ezek okait mindig fel kell tárni a hallgatók előtt (pl. az újdonságok első megtekintésére méltatott olvasó a könyvtár önkéntes és díjazatlan ismeretterjesztője, s a beszerzés első áttekintésére, sőt az első kölcsönzésre is ezért jogosult).

Összegezve: az egész kommunikációs folyamatnak azt kell céloznia, hogy a gyakorló hallgatók minden munkamozzanatban az olvasók minél jobb ellátásának eszközét lássák meg. S ha e munkamozzanatokat végző könyvtárosok szorgalmasan dolgoznak, a fiatalok - a reménykedés generációja - bizonyára szívesen oldják meg az összes kitűzött feladatokat.

A GYAKORLAT HARMADIK FÁZISA AZ AKKOMODÁCIÓ

Az akkomodáció minősítéseken keresztül fejeződik ki. A végső minősítést, azaz a gyakorlat zárójelentését egy sor részminősítés, részmegfigyelés eredőjének kell tekinteni. Mint ahogy az apriori minősítéstől, úgy az utólagos, a hallgatókkal meg nem beszélt, csak az iskolának megirt minősítéstől is óvakodnunk kell. A minősítés az egész könyvtári kollektíva folyamatos feladata, mondhatni naprakészen kell vezetni, s a hallgatóknak a zárómegbeszélésen ugyanazt mondani, amit később az iskolának is megírunk. Különben utólagos megnemértés, harag, hosszadalmas - levelezéses - kimagyarázkodás kerekedhet belőle. A folyamatos ellenőrzés, a stiklik el nem nézése, másrészt a fiatalok életkori sajátosságainak megértése vezethet csak megbízható minősítéshez.

Ha a gyakorlat e végső fázisát is sikeresen, igazságosan abszolváljuk, bizvást reménykedhetünk abban, hogy a hallgatók erkölcsileg is jelentős élményekkel távoztak könyvtárunkból. S mi sem fogjuk megbánni erőfeszítéseinket, hisz a szocialista könyvtárügy jövője nemcsak a tökéletes épületektől, automatikus liftektől és készülékektől függ, hanem attól az emberi utánpótlástól is, amely fogékonnyá vált a társadalmi szépségek és a társadalom szolgálata iránt.

Egy jubiláló szovjet folyóirat, a Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom

A LAP JELLEGE ÉS RÖVID TÖRTÉNETE

50. száma jelent meg 1974 őszén ennek a szovjet folyóiratnak, amely azt a célt szolgálja, hogy a könyvtártudomány (könyvtárügy) és a bibliográfia külföldi helyzetéről, fejlődéséről tájékoztassa a szovjet szakembereket. A Lenin Könyvtár indította meg, 1958-ban; elődje két, sokszorosított formában megjelenő kiadvány volt, a Bibliotecsnoe delo v sztranah narodnoj demokratii és a Bibliotecsnoe delo v kapitaliszticeszkih sztranah. Az új folyóiratból eleinte 2 szám jelent meg évenként, 1964 óta 3, 1968 óta pedig 4 szám. Példányszáma a kezdeti 2000-ról 5000-re emelkedett.

Az 5. számtól kezdve szerkesztő bizottság irányítja a folyóiratot. A felelős szerkesztő tisztét 11 éven keresztül N. I. Tjulina töltötte be, 1971 óta pedig B. P. Kanevszkij, aki szintén megalakulása óta tagja a szerkesztő bizottságnak. A felelős szerkesztő helyettese 1961 óta változatlanul M. B. Nabatova.

A Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom (a továbbiakban BBzR) tartalmi értékein túl azért is érdekli közelebbről a Könyvtári Figyelő szerkesztőségét és olvasótáborát, mert lapunknak is az az egyik - sőt pályafutása jelentős részében az volt az egyetlen - funkciója, hogy a külföldi könyvtári életéről tájékoztassa olvasóit. A Könyvtári Figyelő azonban főként a külföldi szakirodalom termékeinek ismertetése (tömörítése, olykor fordítása) révén s nem utolsósorban kisebb, publicisztikusabb írások révén látja el ezt a feladatot. A BBzR ezzel szemben lényegesen nagyobb terjedelmű közleményeket tartalmaz, amelyek - kevés kivétellel - egyenesen a lap számára íródtak, akkor is, ha külföldi a szerzőjük.

TÉMÁI ÉS MŰFAJAI

A BBzR jellegzetes, egyik leggyakoribb műfaja az irodalmi szemle; ezek a szemlék szovjet szerzők munkái, a téma alapos feldolgozása mellett magával a cikkhez csatolt terjedelmes bibliográfiával is lényegesen segítik az olvasók tájékozódását. Három ilyen szemle alkotta mindjárt az 1. szám tartalmát; ezek az NDK, Lengyelország és Csehszlovákia könyvtárügyéről adtak áttekintést.

A további számokban is találunk még ilyen helyzetképeket mind szocialista, mind tőkés országok könyvtárügyéről, esetleg az illető ország egyik szakemberének tollából. Átfogó irodalmi szemléket olvashatunk a könyvtári munka egy-egy időszakos kérdéséről is, amilyen pl. a központi osztályozás, a felsőoktatási intézmények könyvtárai (az utóbbiról bolgár szerző készített szemlét); a szabadpolc-rendszernek külön tematikus számot szentelt a szerkesztőség. - Egy másik cikktípus egy-egy ország könyvtárügyének egy bizonyos részterületével foglalkozik, például: a tájékoztatás

az angol egyetemi könyvtárakban, a csehszlovák nemzeti bibliográfia új feladatai, a brit Classification Research Group nézeteinek alakulása stb. Külön cikkek ismertették az NDK, Csehszlovákia és Lengyelország könyvtártudományi és módszertani központjának tevékenységét; részletesen foglalkozott a folyóirat a 60-as évek végén több szocialista országban megszületett új könyvtári törvényekkel. - Külön tanulmányok mutatják be a könyvtártudomány multjának és jelenének kiváló képviselőit (Panizzi, Dewey, Malcles, Kunze).

A könyvtári munka hagyományos feladatai és eszközei mellett az újabban előtérbe került problémákkal is rendszeresen foglalkozik a BBzR. Mindjárt 2. számában beszámolt a Lengyelországban folyó tudományos és műszaki tájékoztatási tevékenységről. Még néhány az ilyen jellegű témák közül: a könyvtár és a prognózis; a számítógép felhasználásának perspektívái a külföldi könyvtárakban; a Kongresszusi Könyvtár gépi katalógusainak szerkesztési elvei és felhasználásuk perspektívái; matematikai módszerek alkalmazása a könyvtári munkában; a szépirodalom olvasására és befogadására vonatkozó vizsgálatok Lengyelországban.

A magyar szakembereknek alig van közvetlen kapcsolatuk a fejlődő országok könyvtári életével; ezért különösen érdekes és hasznos számunkra, hogy a BBzR nagy figyelmet szentel az ázsiai és afrikai országok könyvtárügyének. Több egyedi közlemény mellett a 43. számát egészében ennek a problematikának szentelte.

Mint már említettük, a BBzR első számaiban a szovjet szerzőktől származó szakirodalmi szemlék dominálnak; külföldön megjelent cikkek másodközlésével is gyakran találkozhatunk még ekkor. Hamarosan feltűntek és egyre nagyobb szerephez jutottak azonban külföldi szerzőknek - mind a szocialista, mind a tőkés országok szakembereinek - a BBzR számára irt eredeti cikkei. A szovjet szerzők pedig egyre gyakrabban személyes tapasztalataik alapján, külföldi tanulmányutak eredményeképpen számolnak be egy-egy ország könyvtárügyének általános helyzetéről vagy valamely szakterületéről.

A fentiekben áttekintett elméleti tájékoztató tevékenysége mellett a nemzetközi könyvtári élet eseményeiről is rendszeresen és részletesen beszámol a folyóirat: az IFLA-kongresszusokról, a Szovjetunió és egy-egy szocialista ország könyvtárosainak közös szemináriumairól (az itt elhangzott előadásokat többnyire le is közli), a szocialista országok könyvtárügyi vezetőinek és nemzeti könyvtári igazgatóinak, könyvtártudományi és módszertani központjainak, könyvtárépítési és -berendezési szakértőinek összejöveteléről stb.

MAGYAR TÉMÁK, MAGYAR SZERZŐK

A magyar olvasót külön érdekelheti az is, hogy milyen helyet kap a folyóiratban hazánk könyvtárügye.

Nem véletlen, hogy 1. számát az NDK, Csehszlovákia és Lengyelország könyvtárügyének szentelte a BBzR. Fél száz számának átnézése azt tanúsítja, hogy a szocialista országok közül később is ez a három áll a szovjet könyvtárosok érdeklődésének középpontjában, ezekkel a leg-szorosabb a kapcsolatunk.

A magyar könyvtárügy ismertetését sokáig szemelláthatóan gátolták a nyelvi nehézségek. Az első 15 számban mindössze három kisebb közlemény - lényegében könyv- vagy cikkismertetés - foglalkozik magyar könyvtári témával, meg egyetlen önálló közlemény. Biró Vera "A könyvtárügy helyzete Magyarországon" című, Prágában elhangzott előadásának szövege - cseh nyelvből fordítva.

A fordulat 1965-ben következik be, amikor a 16. számban, "A falu könyvtári ellátása a szocialista országokban" c. gyűjtemény első cikként megjelenik Sallai István "A falusi könyvtárak Magyarországon" c. tanulmánya. Hamarosan követi (a 18. számban) Sallai István újabb cikke, "Két új magyar közművelődési könyvtár munkájáról" (a kaposvári és a tatabányai megyei könyvtár bemutatása), a 19. számban pedig egy magyar szerző nemzetközi szakirodalmi szemléje: "Milkau - Leyh, Handbuch der Bibliothekswissenschaft" -jának fogadtatása a könyvtári sajtóban", Molnár Pál tollából.

A további magyar közlemények felsorolásával egyuttal a folyóirat tematikájáról adott képünket is világosabbá tehetjük. - A magyar nemzeti könyvtár új épületének tervezése és építése (Tombor Tibor, 26.sz.); Tudományos és szakkönyvtárak a Magyar Népköztársaságban (Pataky Ernő - Bereczky László, 35.sz.); A közművelődési könyvtárak működésének gazdasági elemzése (Urbánné Horváth Julia - Urbán László, 36. sz.); A magyar munkások és az olvasás (Kamarás István, 37. sz.); A közművelődési könyvtári ellátás tervezése Magyarországon (Szente Ferenc, 40. sz.). - A 47. számnak jelentős részét foglalják el a magyar-szovjet könyvtárügyi szemináriumon (1972) elhangzott előadások: A magyar könyvtárügy fejlődésének néhány problémája (Kondor Istvánné); A könyvtárba járó munkások irodalmi izlése (Kamarás István); A nemzeti könyvtárak állományának teljessége (Csüry István); A könyvtári ellátás elvei és a helyiségek tervezése a magyar könyvtárakban (Sallai István). - Végül a legutoljára megjelent magyar publikáció: A gyermekek könyvtári ellátása Magyarországon (Rácz Aranka, 48. sz.).

NÉHÁNY SZUBJEKTÍV MEGJEGYZÉS

Örömmel regisztrálva azt a nagy értéket, amit a BBzR a magyar olvasóknak (és az egyetemes könyvtártudománynak) is jelent, s azt az állandó elmélyülést és gazdagodást, amelyet a lap fejlődéstörténete mutat - adjunk még hangot némi hiányérzetünknek is. Nem olyan kérdésekről van szó, amelyek terén a BBzR elmaradna más könyvtári folyóiratok mögött, hanem olyanokról, amelyek megoldásában új formákkal is próbálkozhatna.

Az egyik a folyóirat nagy átfutási idejével függ össze. A megjelenés lassúsága világszerte nehezíti a könyvtári folyóiratok többségének munkáját; nem mindegy, hogy egy kutatás eredményeiről befejezése után 3-4 hónappal értesül az olvasó, vagy egy-másfél év múlva. Az irodalmi szemlék esetében azonban a késedelmes megjelenés még egy speciális hátránnyal jár: bibliográfiájukból, amely oly jelentős érték, épp a legfrissebb irodalom hiányzik (annál is inkább, mert a szemle készítése hosszadalmas munka, az anyag gyűjtését jóval a szemle elkészülte előtt le kell zárni). Olyan orgánus, amelyben az irodalmi szemlék olyan nagy szerepet játsza-

nak, nem enyhíthetné-e tervszerűen, rendszeresen ezt a hiányt azzal, hogy a szemle elkészülte után a szerző folyamatosan kiegészíti az irodalomjegyzéket - egészen a szám kéziratának lezárásáig - azokkal az újabb művekkel, amelyeket munkájában már nem használhatott fel, de (mint erre a legilletékesebb) relevánsnak ítél és az olvasók figyelmébe ajánl?

Másik gondolatunk egy műfajra vonatkozik, amely még csak csirájában jelentkezik itt-ott a szakirodalomban, holott kibontakozása rendkívül hasznos volna. Ez: az irodalmi szemlével kombinált tanulmányuti beszámoló, egy-egy ország könyvtárügyének egészéről vagy egy részterületéről. Csak a szakirodalom teljes feldolgozása biztosítja a tájékoztatás alapos és átfogó jellegét, csak a személyes benyomások a mondanivaló konkrétságát és frissességét; jó volna egyesíteni a kettőt, ha lehet! A tanulmány-utra induló szakembernek előzetesen ugyanis meg kell ismerkednie az illető országra és témára vonatkozó szakirodalommal; ha ezt az ismerkedést annyira elmélyíti, amennyi az irodalmi szemle készítéséhez szükséges, akkor olvasói számára is sokkal tartalmasabb beszámolót nyújthat utjáról. Vagy a másik oldalról nézve: a nemzetközi könyvtári kapcsolatok gazdagodása folytán remélhetőleg egyre gyakrabban nyílhat lehetőség arra, hogy ha egy téma ismertetése, irodalmi szemle formájában való feldolgozása időszerűvé válik, akkor írója a helyszínen is tanulmányozhassa témáját. Azt a szellemi kapacitást, amelyet a BBzR magáénak mondhat, érdemes volna ilyen formában is jobban kihasználni.

KÖVENDI Dénes

SZEMLE

A 'Könyvtáros' könyvtári és könyvtári vonatkozású közleményeinek tíz éves mutatója. (1961-1970.) Összeállította: F. Wiesinger Piroska és J. Mátrai Judit. Bp., 1972. Népművelési Prop. Iroda. 558 p. Sokszt.

A "Könyvtáros" a könyvtárosok legnépszerűbb szakmai sajtóorgánuma. Cikkeiből meglevenedik a könyvtárügy egész problematikája, jelene, múltja, sőt története. Az évfolyamokban való tájékozódást megkönnyíti a "Könyvtáros" első tíz évfolyamához készült repertórium, amely eligazít a felszabadulás utáni években kibontakozott magyar könyvtárügy szakirodalmában. (Könyvtáros tíz éves mutatója, 1951-1960. Betűrendes és szakmutató. Összeáll.: Körtés Julia, Futala Tibor, F. Wiesinger Piroska. Közread. az O.K.D.T. Bp., 1963. XV., 223 p.) Ez a mű tartalmazza a tárgyidőszakban a lapban megjelent könyvtártudományra, könyvtárügyre, könyvtárakra és könyvtártörténetre vonatkozó összes cikket és közleményt szakrendi, földrajzi-intézményi, szerzői és címszerinti rendszerezésben.

A "Könyvtáros" második tíz évének repertóriumát nyújtja át most F. Wiesinger Piroska és J. Mátrai Judit félezer oldalas impozáns kötetben. A terjedelem szűkre szabott kerete csak válogatást tett lehetővé. A válogatás szempontja könyvtárcentrikus: teljességre csupán a folyóirat könyvtári, könyvtár-vonatkozású cikkeinek, közleményeinek és hiranyagának rendszerezésében törekedtek az összeállítók, és regisztrálták a lapban megjelent fényképfelvételeket. E mutató így is sok meglepetést tartogat. Böngészése, tanulmányozása egyaránt izgalmas olvasmány, miként minden repertóriumé az, gazdag forrásértéke okán. Tükrözi a könyvtáros szakma elmúlt tíz évének problémáit, könyvtárpolitikai elveinek módosulásait, tájékoztat szakmai törekvésekről, módszerekről, tervekről és kalauzol a könyvtáros köztudat ideológiai orientációjának kérdéskörében.

A két mutató több szempontból eltérő bibliográfiai elvet követ. Az első tíz év mutatójában a szakrendi rendszerezés kapott erőteljes hangsúlyt és a szakcsoporton belül időrendi felsorolás érzékeltette a fejlődést, a második évtized mutatója szakrendi sémát egyáltalán nem tartalmaz, helyette a sokkal rugalmasabb tárgyszavas elrendezést alkalmazza.

A második évtized mutatójának legterjedelmesebb része a személyi-szerzői rész. Nyitánya e mutatónak s a teljes anyagnak mintegy a felét képezi. A személyi-szerzői rész betűrendben tartalmazza a könyvtárosok életére, tevékenységére vonatkozó adatokat, pl. kitüntetések, nekrológokat stb.; a szerző által irt cikkeket, közleményeket, recenziókat; a szerző munkáiról szóló ismertetéseket, - mindezt a szerző neve alatt a művek címe szerinti alfabetikus elrendezésben. E rendszerezés miatt a mutató nem ábrázolja a szerzők tíz esztendő alatti publikációs tevékeny-

ségének teljes oeuvre-jét, a fejlődés, az érdeklődés, a kibontakozás folyamatát. Ugy véljük: az első rész szerkezete egységesebb lenne, ha a szerkesztők különválasztották volna a személyi vonatkozású információkat a szerzői résztől.

A repertórium középső része a földrajzi-intézményi rész, amely a földrajzi fogalmak betürendjében rendszerezi az intézményekre, könyvtárakra vonatkozó információkat. Az egyes megyék címszava alól utalók tájékoztatnak azokról a településekről, amelyekre a repertóriumban közlemény vonatkozik.

A mutató záró fejezete a tárgyszavas rész. A tárgyszavak tömörek, koncentráltak, a lényegre exponálnak. A tárgyszavakat betürendben, a tárgyszavakon belül időrendben lajstromozza az anyagot. A rokon-tárgyszavakról utalók tájékoztatnak. (Pl. ld. még ... címszavak alatt.) A tételeken belüli tagolások, elkülönítések, kiemelések technikai megoldása nem szerencsés. Tényleges tagolás, vagy különböző tipográfiai megoldások alkalmazása helyett egyforma aláhúzás emeli ki a főcímet és tagolja a részelemeket. Ezzel a szerkesztői szándék elmosódik és a látszólag "takarékos", valójában ötletlen technikai megoldás, - amely semmiképpen nem alkalmas az értelmes tagolás helyettesítésére - zavarossá, vibrálóvá teszi az áttekintést.

A szerkesztők következetesen alkalmaznak rövidítéseket és szíglákat. A terjedelmi korlátozások okozta összevonások, "gazdaságosnak" vélt technikai megoldások, tipográfiai tagolatlanságok viszont annyira zsufoltta nyomoritották az egész mutatót (ez különösen bántó a tárgyszavas részben), - hogy már-már a közérthetőség rovására megy, de a gyors áttekintést mindenképpen akadályozza. Azon tűnődünk: vajon a szerzői-személyi részben tételszámozás alkalmazása, a továbbiakban erre utalás nem teremtett volna-e gazdaságosabb megoldást?; vagy leleményes táblázatokba sűrített mondanivaló nem foglalt volna el valóban kevesebb helyet?; vagy különböző tipográfiai megoldások bátrabb alkalmazása-variálása (p.o. ritkított gépelés, verzálírás, nagybetű-kisbetű, aláhúzás egyszer, aláhúzás kétszer stb.) vajon nem biztosította volna valóban a zavartalan áttekintést?

Nem hibátlan mű a "Könyvtáros" folyóirat könyvtári és könyvtári vonatkozású cikkeinek és közleményeinek mutatója, de hibái ellenére is megbízható képet nyújt a mai könyvtárosok műhelyproblémáiról és társadalmi helyzetéről. Jellemző e mutató gyakorlati fontosságára, hogy még mielőtt nyomtatásban megjelent volna, máris napvilágot láttak az első elemző-összegező tanulmányok, amelynek bázisa és inspirálója e repertórium kézírata volt. Reméljük, a "Könyvtáros" most megjelent mutatójában való "találkozás" további helyzetképek és összefüggések elemzésére készíti majd a szakembereket, amely további képek megrajzolásával ábrázolja sokszínű, sokhangu pályánknak közös gondjait, és várjuk a könyvtáros életnek különböző szempontu buvárlását, feltárását és közkinccsé tételét.

ILLÉS Zsuzsa

A mű címe szerényen utal tartalmára: a jelzett hatásvizsgálatnak nemcsak színtere, hanem tárgya is a könyvtár, pontosabban az a hatás, melyet a közművelődési könyvtár gyakorol látogatói igény szintjére, érdeklődésére, izlésére. Bár a hazai vizsgálatokból már tudjuk azt - az előszó hivatkozik is rá - hogy a könyvtári tagság nemcsak rendszeresebb olvasással jár együtt, hanem csiszoltabb izléssel is, azt mégsem tudjuk, hogy e többletből mennyit hoztak eleve magukkal a beiratkozók, és mennyit adott ehhez a könyvtár. Ezt kutatja a vizsgálat, melynek első jelentését most kézhez kaptuk.

Nem véletlen, hogy a tavalyi Nemzetközi Olvasáskutatási Konferencián Nagy Attila referátumát - mely nagyrészt e munka eredményeit ismertette - kiemelkedő érdeklődés fogadta. Az érdeklődés részben a téma időszerűségének is szólt: a kutatók figyelme mindinkább az olvasás hatásmechanizmusára terelődik, s ezzel párhuzamosan kerül előtérbe az olvasásközvetítő intézmények, jelesül a könyvtárak szerepének tudományos igényű vizsgálata. Az ismert kutatások tulnyomó része azonban a könyvtárhasználóknak, elvárásaiknak és a használat módjának egzakt leírására korlátozódik. E munkák elsősorban a könyvtárak gyakorlati tevékenységének szervezéséhez szállítanak hasznos információkat. Az ismertett munka viszont mélyebbre kíván hatolni. Azt a többletet kutatja, melyet a könyvtár egésze ad hozzá az igény, az érdeklődés és az izlés összefüggő komplexumához.

E cél érdekében a mérések kezdetekor (1972 tavaszán) két szinten három hasonló demográfiai és szociológiai összetételű vizsgálati csoportot alkottak a könyvtárat nem látogatókból, könyvtári tagokból és azokból a könyvtárlátogatókból, akikkel a könyvtárosok később intenzívebb személyi kapcsolatot kívántak létesíteni. Induláskor sokoldaluan rögzítették e három csoport szabadidő-felhasználását, olvasási szokásait, az irodalomról alkotott véleményét, a kulturához való kapcsolatát, esztétikai ítéleteit. A két év elteltével (1974-ben) megismételt vizsgálat már a mozgásirányt is bemérte: nem csak a három csoport közötti különbséget mutatta ki, hanem az eltérések irányát és mértékét is, amiből már határozottabban lehet a könyvtár hatására is következtetni. Bár az ismertett kutatási jelentés még nem tartalmazza az 1974-es adatokat és a végső következtetéseket (ezeket a most készülő második kötetben kapjuk majd meg), olvasásakor mégsem a befejezetlenség, hanem a gazdagság érzése köt le. S itt a kötet két értékét emelném ki. Először: a vizsgálatot vezető Nagy Attila és a szaktanácsadóként közreműködő Halász László a legkorszerűbb vizsgálati eszközök rendkívül gazdag fegyvertárát használta fel, s ezeknek igen szabatos leírását olvashatjuk. A könyv kutatómódszertani szempontból uttörő és figyelemreméltó, várhatóan alapvetésül fog szolgálni további könyvtári kutatások számára. Másodsor: e "félidőben" kiadott beszámoló máris sok érdekes összefüggést tárt fel. Néhányat - önkényesen - kiragadva közülük pl. megemlíthetjük, hogy a vizsgálat szoros összefüggést mutatott ki az izlés különböző területei között. A regényeket, vers-

részleteket, festményeket hasonló vonatkozási alapból ítelték meg a megkérdezettek. A merev, előítéletes gondolkodásra való hajlam együtt jár az egysíku, sablonos alkotások tulértékelésével s a hagyományos szerkezetet megbontó modern alkotások elutasításával.

A felvillantott részletek azonban alárendeltek a kutatás végső céljának, mely a könyvtár valódi helyét kívánja kijelölni a művelődésközvetítő tényezők és intézmények között, szembenézve a könyvtár szerepét (vagy legalábbis a személyi tényezők könyvtáron belüli szerepét) lebecsülők és az azt tulbecsülők véleményével. Nem fantomokról, hanem élő és ható tényezőkről van szó. A kutatás részeredményei bizonyára gazdagíthatják a közvetlen könyvtári tevékenységet is, de fontosabb lesz ennél, amit a vizsgálat egésze a művelődéspolitikára számára e kötetben mond és a következőben is bizonyára mondani fog.

A kötet külső megjelenéséről is szólni kell. A szép, izléses nyomdai kivitel fölötti örömet hamar feledteti, hogy már az első átlapozás után oldalak maradnak visszailleszthetetlenül kezünkben. Az áttekintést a külföldiek számára tartalmas összefoglalások könnyítik, a magyarok számára a tartalomjegyzék és a szöveg eltérő lapszámjelölései nehezítik. Azért kell ezeket a hibákat szóvá tenni, mert a kötet bizonyára gyakran használt kézikönyvként fog szolgálni nem egy könyvtári kutató kezében.

KATSÁNYI Sándor

(KOROMPAINÉ SZALACSI RÁCZ Mária) Hajdu-Bihar megye sajtóbibliográfiája. 1834-1970. (Szerk.: - -.) Debrecen, 1973, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára. 460.p. /A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Bibliográfiái Kiadványai. 1. /

Magyarországon a felszabadulást követő gyökeres társadalmi-politikai változások megérlelték a helytörténeti kutatások kibontakozását is. Egyre fontosabbá vált olyan segédeszközök megteremtése, amelyek a megnövekedett helytörténeti érdeklődést szolgálják. A könyvtárak (felismervén az e téren jelentkező társadalmi kötelezettségüket) olyan segédleteket, kézikönyveket és bibliográfiákat hoztak létre, amelyek a helyi vonatkozású anyagokat minél alaposabban, minél sokoldalubbban feltárják, és megkönnyítik a megyék multját és legujabb kori történetét kutató szakemberek munkáját. Ebben a szellemben már kilenc megyei könyvtár készítette el helyi sajtóbibliográfiáját (Komárom, Borsod-Abauj-Zemplén, Fejér, Somogy, Vas, Veszprém, Heves, Csongrád és Hajdu-Bihar megyék). 1974 március 19-20-án Szegeden országos konferencia összegezte és körvonalazta ezeket a már megvalósult törekvéseket és sürgette azt a tíz megyét, amelyek még adósai a szakmai közvéleménynek és a helytörténeti kutatásnak megyéjük sajtóbibliográfiájának elkészítésével. Ezért kell részletesen elemeznünk és bemutatnunk Hajdu-Bihar megye elkészült sajtóbibliográfiáját, mert módszertani eredményei figyelemre, példája követésre méltó.

1973-ban a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem letörlesztette adósságát a Hajdu-Bihar megye sajtókiadványainak közel 130 esztendejét összegező bibliográfiai számvetéssel, amelyet Korompainé Szalacsi Rácz Mária készített el igen nagy szakmai hozzáértéssel és gondossággal. E kiadvánnyal a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára új sorozatot indított.

Korompainé munkája nem előzmények nélkül való. Már az 1950-es években törekedtek Hajdu-Bihar megye sajtóbibliográfiájának összeállítására. Dr. Ember Ernő nevéhez fűződik ez a kísérlet. Később Dr. Bata Imre és Dr. Lengyel Imre ujrakezdte a munkát, de ez a cimgyűjtés is abbamaradt. 1968-ban Korompainé számba vette a korábbi eredményeket és folytatta az adatgyűjtést, az 1969. december 31-ig Hajdu-Bihar megyében megjelent periodikumok lajstromozását.

A Korompainé által szerkesztett sajtóbibliográfiának kettős célja van:

1. Hajdu-Bihar megye összes sajtótermékeinek feltárása,
2. Hajdu-Bihar megye helytörténeti kutatásának elősegítése.

Ennek érdekében komplexen értelmezi a területi körülhatárolás fogalmát éppugy, miként a sajtótermék fogalmát is. Bihar megye határául az 1950-ben megállapított megye közigazgatási határát vette alapul, de abból a célból, hogy a történelmi Bihar megye jelenleg Magyarországhoz tartozó részének helytörténeti kutatását elősegítse, felvette mindazon sajtótermékeket, amelyek a történeti megye területén a magyar közigazgatás idején a volt megyeszékhelyen, Nagyváradon, illetve a ma Romániához tartozó kisebb vidéki városokban megjelentek.

A szerkesztő a sajtótermék fogalmát kiterjesztette minden periodikusan megjelenő kiadványra: napilapokra, hetilapokra, havonta, negyedévenként és szabálytalan időközökben megjelenő periodikumokra, alkalmi lapokra, közlönyökre, értesítőkre, évkönyvekre, üzemi és szaklapokra is.

Az adatgyűjtés autopszia alapján történt. A szerkesztő figyelembe vette és értékelte a sajtóbibliográfiákban korábban megjelent anyagokat is, de a cimgyűjtés fő forrása három nagy könyvtár folyóirat-katalógusa volt (Országos Széchényi Könyvtár, debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, debreceni Egyetemi Könyvtár).

A szerkesztő teljességre törekedett. Felkutatott és lajstromozott minden sajtóterméket, amely 1834-1970 között Hajdu-Bihar megyében megjelent. A 127 esztendő alatt megjelent 879-féle periodikum leírása és alfabetikus rendezése e könyv első része. A leírások három egységből állnak:

- cimleírás,
- megjegyzések (vonatkoznak: címváltozásokra, előzményekre, folytatásra, történetre stb.),
- lelőhely.

Korompainé páratlan pontossággal kutatja fel és tömören, szűkszavuan, részletesen jellemzi a periodikumokat. Minden lényeges tartalmi és formai jellemzőt elmond róluk. Az alcim és a kiadó testületek jelzésében, a kiadás helyében, a szerkesztők személyében és a cimben bekövetkezett minden változást közöl. A periodikumok élettartamát az egyes számokig felsorolja, egyidejűleg közli a lelőhelyeket is, vagy azt a tényt, hogy a kiadvány "nem található". Sajnálatos azonban, hogy a periodikum "nem található" jelzését nem oldja fel, nem jelöli meg a forrást, ahonnan az

adatok származnak, és nem adja meg a lelőhelyet, esetleg magángyűjteményt, vagy másolatot, ahol a kutató mégiscsak megtalálhatja a kérdéses sajtóterméket. Annak ellenére, hogy e bibliográfia a legutóbbi 127 esztendőben Hajdu-Bihar megyében megjelent sajtókiadványokat összegezi, tételei közel 6 %-ának lelőhelye ismeretlen. Elgondolkoztató ez a tény és ismét figyelmeztet a könyvtárosok felelősségére: összegyűjteni, lajstromozni, megvédeni értékeinket, amit és amig lehetséges.

Figyelemre méltó az egységes koncepciójú, kutatócentrikusan szerkesztett mutatói apparátus. A bibliográfia használatát tizféle mutató könnyíti meg. Hely- és időrendi, szak, kiadók, szerkesztők nevének, nyomdáknak, nyomdák telephelyeinek, valamint az idegen nyelvű sajtótermékeknek mutatója segítségével minden adat több dimenzióban megtalálható és a különböző szempontu mutatói igényt magas színvonalon szolgálja.

Ujszerű a rendkívül tömör, ökonomikusan szerkesztett, logikus táblázatokba sűrített hely- és időrendi mutató, amelyet a szerkesztő a periodikumok időszakosságának jelzésével is kombinált. A megjelenési hely betürendjében sorolja fel az anyagot, az azonos helyen megjelenő sajtótermékek kronologikus rendben találhatók. A rubrikákban betűjelzések vonatkoznak az időszakosságra. (pl. i - meghatározatlan időközönként, a - alkalmi szám, e - évenként stb. megjelenő periodikum.) Ezzel a módszerrel egyetlen pillantással áttekintést kapunk

- az egy-egy városban megjelenő összes sajtótermékről,
- az újonnan induló sajtókiadványokról,
- az adott időszakban megjelenő összes periodikumról,
- az adott hírlapok időszakosságában bekövetkezett változásokról.

Ebből a kiválóan szerkesztett táblázatból kibontható, megrajzolható szinte a megye egész sajtótörténete, kulturális, társadalmi és tudományos életének mozgásiránya az elmúlt 127 esztendőben.

A szakmutató is igen precízen megszerkesztett. Négy nagy történelmi szakaszban rendszerezi a megyében megjelent sajtótermékeket. Korszokolása a következő:

1. A helyi sajtó kezdeteitől a Tanácsköztársaság kikiáltásáig.
2. A Tanácsköztársaság idején megjelent lapok.
3. A Tanácsköztársaság bukásától a felszabadulásig.
4. A felszabadulástól 1969. december 31-ig.

A szerkesztő a történelmi egységen belül elhatárolja a különféle politikai pártok, vallási felekezetek, mozgalmi szervek periodikumait és a szakszempontu (sport, kulturális, stb.) kiadványokat, s ahol indokoltnak látja, ott az időrendi, illetve a helyi alosztást alkalmazza.

A kiadók mutatója megbízhatóan kalauzol a

- politikai pártok és szervezetek,
- közigazgatási és katonai szervezetek,
- üzemek, vállalatok, szövetkezetek,
- ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi egyesülések,
- tanügyi, kulturális, irodalmi és tudományos testületek,
- egyházi és vallásos intézmények,
- sportegyesületek sajtókiadványainak rendjében.

A nyomdák, nyomdatulajdonosok, szerkesztők névmutatója alfabetikus sorrendbe rendeződik. Utal a névvariánsokra és fő érdeme, hogy feloldja az álneveket is.

A nyomdák telephelyei szerinti, valamint az idegen nyelvű sajtótermékek betürendes mutatója a bibliográfiák által hagyományosan alkalmazott módon tájékoztatnak.

Hajdu-Bihar megye sajtóbibliográfiáját irodalomjegyzék gazdagítja, amelyből elemezhető az előzmények és rokontörekvések története.

A kötetet illusztrációként bemutatott néhány fotómásolat zárja, amely a bibliográfiában szereplő sajtótermékek címlapjáról készült.

ILLÉS Zsuzsa

DEZSŐ Zsigmondné: A gyorsolvasás programozott tankönyve. Bp. 1974. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 347 p.

A könyv "Skimming" című fejezete közli valamely olvasmánnyal való megismerkedés (a skimming egyébként éppen ezt jelenti!) célszerű módszerét. Ez bizonyos kérdésekre adandó válaszokban áll. Alkalmazhatjuk e módszert mindjárt Dezsőné könyvére is! Az első kérdések a könyv címére, alcímére, kiadójára, megjelenése évére, majd a kiadás számára vonatkoznak. Nos, az első négy kérdésre a címben találunk feleletet. Ami pedig a kiadás számát illeti - "ez a könyv a gyorsolvasás programozott tankönyve, teljesen önálló mű - nem újabb kiadása és nem is folytatása régebben megjelent munkáknak, még a szerző korábban megjelent módszertani utmutatójának sem".

A következő kérdés a tartalomjegyzékre vonatkozik. Mit tudhatunk meg belőle a könyv szerkezetéről? A tanulás munkáját 28 napra tervezi az író és eszerint tagolja a fejezeteket is. E 28 napból 16 nap és fejezet alatt fejti ki gyorsolvasásra vonatkozó ismereteket, a hátralevő 12 nap ismétlésre és gyakorlásra kell. Az egyes napok programja tulajdonképpen két részből áll: egy fogalomtisztázó, ismeretközlő - mondjuk - elméleti részből és egy gyakorlatból. Az elméleti részben olyan problémák szerepelnek, mint: látószögnövelés, ritmikus szemmozgás, jelkeresés, hibakeresés, fogalomválogatás, szókincs stb.

Ha tekintetbe vesszük, hogy mindezekon kívül szó van itt még olyan nagy jelentőségű pszichológiai kérdésekről is, mint a figyelem, az emlékezet erősítése, a megfigyelőképesség fejlesztése stb., azt kell mondanunk, hogy a "gyorsolvasás tankönyve" már korántsem szorítkozik arra, hogy módszeres tanácsokat és gyakorlatokat adjon az olvasás tempójának növelésére. Inkább arra a tágabb feladatra vállalkozik, hogy a szellemi munka egészére vonatkozóan adjon nagyon okos és nagyon praktikus utbaigazítást. Éppen ezért felmerülhet itt a kérdés: nem lett volna-e célszerű a problematikának ezt a kiterjesztését és elmélyítését a könyv címében is kifejezésre juttatni?

Az információfelfogásnál a mindig változó, ujszerűsége, egyéni színre törekvő forma felfogásától lehetőleg mentesítenünk kell magunkat. Természetesen egészen forma nélkül a tartalom nem állhat meg, ezért a mindig új formától való szabadulás csak úgy történhetik, hogy az individuális forma helyébe egy sablonos formát teszünk, olyat, amely egyszer rögzítve nem okoz több gondot, nem igényel külön szellemi munkát. Így minden felfogás formarombolás és újra megformálás is egyben.

Ha végignézzük azokat a módszereket, amelyeket Dezsőné az egyszerűbb, gyorsabb és eredményesebb ismeretszerzés, olvasás érdekében javasol, ezzel a formarombolással és újra megformálással találkozunk. A formarombolás és új formába öntés jelentőségét bizonyítja az a tény, hogy ott, ahol a formának el nem hanyagolhatóan fontos szerepe van, például a szépirodalomban, a "gyorsolvasás" módszerei nem alkalmazhatók. Az aktív olvasásról és a lényeg kiemeléséről szóló fejezetek világosan megmutatják a formarombolás és -építés útját-módját. Ez abban áll, hogy nem adjuk át magunkat passzive a szöveg sodrásának, hanem aktíve, kérdésfeltevésekkel állunk szembe az olvasmánnyal. Kérdéseink részint arra vonatkoznak, amit az olvasmányból megtudni kívánunk, részint arra, ami az egésznek magja, veleje. Az utóbbinál, a lényegkiemelésnél jó szolgálatot tehetnek bizonyos sztereotip kérdőszavak: "ki", "mit", "hol", "hogyan", "mikor", "miért".

Milyen szerves tartozékokkal találkozunk a könyv végén? Nos, táblázatok vannak itt az olvasás sebességének megállapítására és feloldások, azaz a gyakorlatokban felmerült feladatokra és kérdésekre adandó helyes válaszok.

Beszélnünk kell még végezetül az irodalomjegyzékről, amely a maga 42 tételével a gyorsolvasás angol, német, orosz és magyar nyelvű irodalmának legjelentősebb tételeit foglalja magába.

Feladatunk a könyv ismertetésén kívül annak bizonyos értékelése is. Véleményünk szerint azonban ennek már eleget tettünk. Nem tudunk ugyanis elismerőbb véleményt elképzelni annál, amit az jelent, hogy egy könyv annyira leköti érdeklődésünket, hogy kedvet kapunk, még a benne elmondottakon túlmenően is, foglalkozni tartalmával.

TAKÁCS Menyhért

Az NTMIK (orosz nevén Mezsdunarodnűj centr naucsnoj i tehniczeszkaj informacii, MCNTI) a KGST-országok tájékoztatási együttműködésének szervezete. Az az együttműködési rendszer, amelyet a Központ kialakítani kíván, a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (NTMIR) nevet kapta (oroszul Mezsdunarodnaja szisztema naucsnoj i tehniczeszkaj informacii, MSzNTI).

1. A VESZTNIK

A Központ munkájában részt vevő, ill. vele kapcsolatot tartó szervezetek folyamatos tájékoztatása érdekében indult meg 1973-ban a "Vesztnik Mezsdunarodnoj centra naucsnoj i tehniczeszkoj informacii" (Az NTMIK Értesítője) című időszaki kiadvány. Első évfolyamából 6 szám jelent meg, 30-40 oldalon. Példányszáma az ekkori 330-ról a 2. évfolyamban 1200-ra ugrott, jelezve a munka kereteinek kiszélesedését.

A Vesztnik MCNTI a Központ szerteágazó napi munkájának eredményeit, eseményeit regisztrálja krónikaszerűen. Állandó rovatok keretében számol be az NTMIR létrehozásának és fejlesztésének általános kérdéseiről, az NTMIR nemzetközi szakosított információs rendszereiről, az NTMIR nemzetközi ágazati tudományos és műszaki információs rendszereiről, az országos információs rendszerek együttműködéséről, az NTMIK hireiről, az újabban megjelent normatív dokumentumokról, az NTMIK kiadványairól; rendszeresen közli a más nemzetközi szervezetek tájékoztatási tevékenységére vonatkozó híreket is. Regisztráló tevékenysége mellett előre közli az NTMIK által rendezett vagy munkáját érintő nemzetközi értekezletek évi naptári tervét, később pedig ennek kiegészítéseit, módosításait.

2. A PROBLEMŰ

Amint az NTMIK a feladatok és szervezeti keretek felvázolásán túl egyre inkább áttérhetett a tájékoztatási együttműködés tartalmának és módszereinek kidolgozására, a Vesztnik mellett szükségessé vált egy elméleti kiadvány megindítása is, amely összegyűjti a munka folyamán létrejött elvi jelentőségű kutatási beszámolókat, tervtanulmányokat. Így született meg 1974-ben a "Problemü szozdanija i razvitija Mezsdunarodnoj szisztemü naucsnoj i tehniczeszkoj informacii" (Az NTMIR létrehozásának és fejlesztésének problémái).

A Problemü-nek eddig 3 száma áll rendelkezésünkre; 100-140 oldalas, testes kiadványok; 600 példányban jelentek meg. (Sajnos, sokszorosításuk technikai kivitele nem mindig tökéletes.) Mindhárom szám egy-egy fontos nemzetközi összejevetel anyagát tartalmazza.

Az 1. szám annak a 23 beszámolónak a szövegét közli, amely az 1974. febr. 11-13-án Berlinben tartott szemináriumon hangzott el (kevés kivétellel szovjet és NDK-beli szerzők munkái). A szeminárium tárgyköre: a tézauruszok kidolgozása; a kompatibilis természettudományi és műszaki tézauruszok országos rendszerei kialakításának általános módszertana; a tézauruszok alkalmazása a szövegek indexelésére.

A 2. szám annak a nemzetközi szimpoziumnak a 32 beszámolóját közli, amelyet 1974. márc. 26-28-án rendezett az NTMIK, az országos és a nemzetközi tudományos és műszaki információs rendszerek fejlődésének prognózisa terén szerzett tapasztalatokról, ill. elért eredményekről. A beszámolók 3 tárgykörben csoportosíthatók. - 1. Az országos tudományos és műszaki információs rendszerek és az NTMIR fejlődésének prognózisa; a prognóziskészítés általános módszertani kérdései; módszerek és specifikus sajátágok az információs rendszerek fejlődésének prognózisában; néhány KGST-tagország tapasztalatai az információs rendszerek

fejlődésének prognózisáról. - 2. A tájékoztató tevékenység integrációjának általános kérdései; az integráció különféle aspektusai, beleértve a KGST-tagországok információs rendszereinek integrációját és a kompatibilitási kérdések megoldásának lehetőségeit. - 3. Az országos és nemzetközi ágazati és szakosított információs rendszerek fejlődése; fejlődésük fő irányai a KGST-tagországokban; tapasztalatok néhány információs rendszer fejlődési prognózisának és hosszútávú fejlesztési programjának kidolgozása tén.

A 3. szám tartalmát a KGST-országoknak az a szimpoziuma adta, amelyet 1974 márciusában Szófiában tartottak, a tudományos és műszaki információk gépi feldolgozására specializált technikai eszközökről. - Az NTMIK, a Szovjetunió, az NDK és Románia képviselői összesen 16 beszámolót nyújtottak be. Ezek a gépi adatfeldolgozás általánosabb kérdései (alkalmazott programcsomagok, az AIDOS-rendszer, dokumentumok gépi betáplálása az információrendszerbe) mellett olyan eszközökkel és eljárásokkal foglalkoztak, mint a számítógépi outputként alkalmazott nyomtató- és szedő-, ill. mikrofilm-berendezések, a mikrofilm mint az információcsere hordozója, a mikrofilmlap, a szupertömör információrögzítésre szolgáló elektronmikroszkópos eljárások, az ultramikrofilmlapok, a visszakereső berendezésekben alkalmazott mikrofotografikus adathordozók.

A Problemü fontosabb közleményeit rendszeresen fogjuk ismertetni a KDSz Referáló Lapban, olykor pedig a Könyvtári Figyelőben is (lásd a jelen számban Arsenov és munkatársai tanulmányának tömörítését).

K. D.

CONTENTS

PATAKY Ernő

TO THE ESTABLISHMENT OF THE INFORMATION SYSTEM FOR ECONOMIC LITERATURE.- Characteristics of economics in relation to the information system; claimants for economic information; competing information channels; economic institutions for economic literature and their services; difficulties in the establishment of the information system not yet cleared up; present forms of cooperation; promotion of the establishment in the field of the information system of economic literature (improvement of the infrastructure, direct promotion of the information flow, information college for economic literature).

127-137.p.

KOVÁTS Zoltán

POSSIBILITY OF ADOPTING THE COMPUTER READABLE COLLECTIONS OF DATA IN THE NEW FIELDS OF SCIENTIFIC INFORMATION. - Computer readable collections of data; collections of data in single subject fields; development of mechanical collections of data; list of the collections of data (biology and medicine; agronomics; social sciences; general bibliographic orientation, information science, library science, mechanical data processing).

138-154.p.

NAGY Attila

OUTLINES OF CHANGES CONNECTED WITH LIBRARY USE IN THE SYSTEM OF CULTURAL ACTIVITIES. - Purpose of the investigation; strategy of the investigation; results; summarizing and outlooks.

154-166.p.

HAVAS Katalin

SOCIALIST COUNTRIES' CONFERENCE OF READING RESEARCH EXPERTS. - The 2nd conference of socialist countries librarians reading researchers was organized in Budapest from the 14th to the 19th of October, 1974. Brief description of the conference and text of the accepted recommendations.

166-170.p.

OJA, Kaljo

THE SOCIAL ROLE OF THE LIBRARY IN THE DEVELOPMENT OF READERS' DEMANDS. - (The paper was delivered to the socialist countries' conference of reading research experts). Influencing factors on the formation of readers' composition in public libraries; development of reading fictions; development of reading scientific literature; the role of catalogues and bibliographic resources in the readers' individual service; personal information in the public library.

170-178.p.

DRESSLER, Irmgard

STUDENTS BELONGING TO THE 5TH TO 10TH CLASSES AS LIBRARY USERS. (The paper was delivered to the socialist countries' conference of reading research experts). General information on the state of students' library supply and on the educational affairs in the German Democratic Republic; skill in library use; organization of research; utilization of library services in the library premises; objectives and program of research; effect of single factors for the utilization of library services.

178-188.p.

INLANDISH PANORAMA

KÓKAY György

THE STATE OF CHURCH LIBRARIES AND THE SCIENTIFIC RESEARCH. - Taking stock of materials of historical value in the church collections; possibilities of cooperation.

189-196.p.

FORUM

FARAGÓ Lászlóné

PARTICIPATION OF INTERNATIONAL LIBRARY-INFORMATION PRESS IN THE LARGEST PROFESSIONAL ABSTRACTING JOURNALS AND EXPERIENCES GAINED FOR HUNGARY. - + Contribution to Peter Sárdy's article. (Könyvtári Figyelő. 1974. no.4.)

197-198.p.

CHRONICLE

KÁROLYI Ágnes

INTERNATIONAL COLLOQUIUM ON THE TECHNICAL EQUIPMENT OF CENTRAL LIBRARIES. Prague, October 29 to November 2, 1974.

199-201.p.

OUTLOOK

ARSZENOV, Sz.T. - MUZRUKOV, N.B. - MAKARENKO, N.Z.

PROBLEMS OF LINGUISTIC COMPATIBILITY IN THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL INFORMATION SYSTEM. - Summary of the article entitled Problemü jazükovoj szovmesztimoszti v mezsdunarodnoj sziszteme naucsnoj i tehnicsezskoj informacii, published in Proble-mü Szozdaniya i Razvitija MSzNTI 1974. No.1. 5-15.p. 202-209.p.

HÄKLI, Esko - TÖRNUDD, Elin

THE SYSTEM OF RESEARCH LIBRARIES AND THEIR SERVICES IN FINLAND. - The book entitled Naucsnuë biblioteki i informacionnaja szluzsba Finljandii published by Finszkij Szovet naucsnoj informacii i naucs-nüh bibliotek. Helsinki, 1974. 36 p.is presented. 209-214.p.

WIERZBICKI, Jerzy

OPEN ACCESS SYSTEM IN THE UNIVERSITY LIBRARIES. - Abridged translation of the article Wolny dostep do zbiorów w bibliotekach uniwersyteckich published in Rocznik Biblioteki Narodowej IX. Varsó, 1973. 83-95.p. 214-221.p.

VOKROJ, Milan

ETHICAL ASPECTS FOR THE PRACTICAL WORK OF LIBRARY STUDENTS. - Summary of the article Etický aspekt práce se čtenáři published in Knižničný zborník 1972. 129-157.p. 222-227.p.

KÖVENDI Dénes

JUBILANSE OF A SOVIET PERIODICAL, the Bibliotekovedenie i bibliografija za rubezsom. Character of the journal and its brief history; its subjects and literary forms; Hungarian subjects and Hungarian authors; some subjective comments. 228-231.p.

REVIEWS

Ten years index /1961-1970/ of the articles dealing with libraries and connected with libraries in the journal "Könyvtáros" /Librarian/. Rev. by ILLÉS Zsuzsa. 232-233.p.

HALÁSZ László - NAGY Attila: Investigation of effect in the library l. part. Research report. Rev. by. KATSÁNYI Sándor. 234-235.p.

KOROMPAINÉ SZALACSI RÁCZ Mária: Press bibliography of the County Hajdu Bihar /1834-1970/ Rev by. ILLÉS Zsuzsa. 235-238.p.

DEZSŐ Zsigmondné: Programming text book of quick reading. Rev. by TAKÁCS Menyhért. 238-239.p.

Two new periodicals of the International Information Centre for Science and Technology. 239-241.p.

INHALT

PATAKY Ernő

ZUR ENTWICKLUNG DES INFORMATIONSSYSTEMS VOLKSWIRTSCHAFTLICHER FACHLITERATUR. - Eigenheiten der Wirtschaftswissenschaft in Verbindung mit dem Informationssystem; Anspruchsteller für die volkswirtschaftliche Information; konkurrierende Informationskanäle; volkswirtschaftlich-fachliterarische Institutionen und ihre Dienstleistungen; Unklärungen, Mangelhaftigkeiten in den fachliterarischen Dienstleitungen; Erleichterungen und Schwierigkeiten in der Entwicklung des Informationssystems; gegenwärtige Formen der Zusammenarbeit; Förderung der Entwicklung des volkswirtschaftlich-fachliterarischen Informationssystems (Bessergestaltung der Infrastruktur, unmittelbare Förderung des Informationsflusses, volkswirtschaftlich-fachliterarisches Informationskollegium).

127-137.p.

KOVÁTS Zoltán

ANWENDUNGSMÖGLICHKEIT BEI DEN MIT KOMPUTER ABLESBAREN DATENSAMMLUNGEN IN DEN NEUEN GEBIETEN DER WISSENSCHAFTLICHEN INFORMATION. - Mit Komputern ablesbare Datensammlungen; Datensammlungen einzelner Fachgebiete; Entwicklung der maschinellen Datensammlungen; Liste der maschinellen Datensammlungen (Biologie und Medizin; Agrarwissenschaften; Gesellschaftswissenschaften; allgemeine bibliographische Informierung, Informationswissenschaft, Bibliothekswissenschaft, maschinelle Datenverarbeitung).

138-154.p.

NAGY Attila

UMRISSE DER MIT DER BIBLIOTHEKSBENÜTZUNG ZUSAMMENHÄNGENDEN UMWANDLUNGEN IM SYSTEM DER KULTURELLEN TÄTIGKEITEN. - Ziel der Untersuchung, Strategie der Untersuchung; Ergebnisse; Summierung und Perspektiven.

154-166.p.

HAVAS Katalin

KONFERENZ DER LESEFORSCHUNGSEXPERTE SOZIALISTISCHER LÄNDER. - Die 2. Konferenz der Bibliothekar-Leseforscher sozialistischer Länder wurde in Budapest vom 14. bis 19. Oktober 1974. abgehalten. Es wird kurz über die Konferenz berichtet und der Text der genehmigten Empfehlungen angeführt.

166-170.p.

Kaljo OJA

DIE GESELLSCHAFTLICHE ROLLE DER BIBLIOTHEK IN DER GESTALTUNG DER LESERANSPRÜCHE. - (Das Referat wurde der Konferenz für Lese-

forschungsexperte sozialistischer Länder zugesendet). Beeinflussende Faktoren in der Ausbildung der Leserszusammensetzung in den allgemeinbildenden Bibliotheken; Entwicklung im Lesen der Belletristik; Entwicklung im Lesen der wissenschaftlichen Literatur; die Rolle der Kataloge und der bibliographischen Hilfsmittel im individuellen Leserdienst; persönliche Informierung in den allgemeinbildenden Bibliotheken.

170-178.p.

Irmgard DRESSLER

DIE SCHÜLER DER 5-10. KLASSEN ALS BIBLIOTHEKS BENUTZER.- (Das Referat wurde der Konferenz für Leseforschungsexperte sozialistischer Länder zugesendet.) Allgemeine Anmerkungen über die Lage der Bibliotheksversorgung von Schülern und über das Schulwesen in der DDR; Versiertheit in der Bibliotheksbenützung; Organisierung der Forschungen; Inanspruchnahme bibliothekarischer Dienstleistungen in den Bibliotheksräumen; Zielsetzung und Programm der Forschung; die Wirkung einzelner Faktoren auf die Inanspruchnahme der Bibliotheksdienstleistungen.

178-188.p.

INLÄNDISCHES RUNDBILD

KÓKAY György

DIE LAGE DER KIRCHENBIBLIOTHEKEN UND DIE WISSENSCHAFTLICHE FORSCHUNG. - Aufnahme des Materials historischen Wertes in den kirchlichen Sammlungen; Möglichkeiten einer Zusammenarbeit.

189-196.p.

FORUM

FARAGÓ Lászlóné

VERTRETUNG DER INTERNATIONALEN BIBLIOTHEKS-INFORMATIK FACHPRESSE IN DEN GRÖSSTEN FACHREFERATENZEITSCHRIFTEN UND DIE EINHEIMISCHEN LEHREN. - Beitrag zum Artikel Péter Sárdys (Könyvtári Figyelő, 1974. no.4.)

197-198.p.

CHRONIK

KÁROLYI Ágnes

INTERNATIONALES KOLLOQUIUM ÜBER DIE TECHNISCHE AUSSTATTUNG DER ZENTRALBIBLIOTHEKEN. Prag, 29.X. - 2.XI. 1974.

199-201.p.

AUSBLICK

Sz.T. ARSZENOV - N.B. MUZRUKOV - N.Z. MAKARENKO

PROBLEME DER SPRACHLICHEN KOMPATIBILITÄT IN DEN INTERNATIONALEN WISSENSCHAFTLICH-TECHNISCHEN INFORMATIONSSYSTEM. - Zusammenfassung des Artikels Problemü jazükovoj szovmesztimoszti v mezsd-

narodnoj sziszteme naucsnoj i tehnicsezkoj informacii, veröffent-
licht in Problemü Szozdaniya i Razvitija MSzNTI 1974. No.1. 5-
15. p. 202-209.p.

Esko HÄKLI - Elin TÖRNUDD

DAS SYSTEM DER WISSENSCHAFTLICHEN BIBLIOTHEKEN UND DEREN DIENST-
LEISTUNGEN IN FINNLAND. - Das Buch betitelt Naucsñüe biblioteki i
informacionnaja szluzsba Finljandii (Verlag: Finszkij Szovet naucs-
noj informacii i naucsñüh bibliotek. Helsinki, 1974. 36 p) wird
dargestellt. 209-214.p.

Jerzy WIERZBICKI

FREIHANDSYSTEM IN DEN UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEKEN. - Gekürzte Über-
setzung des Artikels Wolny dostep do zbiorów w bibliotekach uni-
wersyteckich, veröffentlicht in Rocznik Biblioteki Narodowej IX.
Varsó, 1973. 83-95.p. 214-221.p.

Milan VOKROJ

ETHISCHE STANDPUNKTE ZUR PRAKTISCHEN ARBEIT DER BIBLIOTHEKS-
STUDENTEN.- Zusammenfassung des Artikels Etický aspekt práce se
čtenáři, veröffentlicht in Knižničný zborník 1972. 129-157.p.
.222-227.p.

KÖVENDI Dénes

EINE JUBILIERENDE SOWJETISCHE ZEITSCHRIFT, die Bibliotekovede-
nie i bibliografija za rubezsom-Charakter der Zeitschrift, ihre
kurze Geschichte; Themen und Gattungen; ungarische Themen, unga-
rische Autoren; einige subjektive Bemerkungen. 228-231.p.

REZENSIONEN

Zehnjähriger Index /1961-1970/ der Artikel über Bibliotheken und
auf Bibliotheken bezüglichen Artikel, veröffentlicht in Könyv-
táros. Rez. ILLÉS Zsuzsa. 232-233.p.

HALÁSZ László-NAGY Attila: Untersuchung der Wirkungen in der Bi-
bliothek. l.T. Forschungsbericht. Rez. KATSÁNYI Sándor. 234-235.p.

KOROMPAINÉ SZALACSI RÁCZ Mária: Pressbibliographie des Komitats
Hajdu-Bihar. 1834-1970. Rez. ILLÉS Zsuzsa. 235-238.p.

DEZSŐ Zsigmondné: Programmirtes Lehrbuch des Schnell-Lesens.
Rez. TAKÁCS Menyhért. 238-239.p.

Zwei neue Periodika der Internationalen Wissenschaftlichen und
Technischen Informationszentrale /NTMIK/ Rez. KÖVENDI Dénes.
239-241.p.

СОДЕРЖАНИЕ

ПАТАКИ Эрнё

К СОЗДАНИЮ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. — Специфика экономических наук и информационная система; потребности экономической информации; соревнование разных каналов информации; учреждения, собирающие экономическую литературу и их услуги; неясности, недостатки в области оснащенности экономической литературой. Облегчения и трудности в создании информационной системы экономических наук (улучшение инфраструктуры, непосредственное продвижение потока информации, коллегия по экономической информации). Стр. 127-137.

КОВАЧ Золтан

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МАШИНОЧИТАЕМЫХ МАССИВОВ ДАННЫХ НА НОВЫХ ОБЛАСТЯХ НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ. — Машиночитаемые массивы данных; банки данных в области отдельных специальностей; развитие автоматизированных банков данных; список банков данных (в области биологии и медицинских наук, сельского хозяйства, общественных наук, общей справочно-библиографической работы, информатики, библиотековедения, автоматизированной обработки данных). Стр. 138-154.

НАДЬ Атилла

ЧЕРТЫ ИЗМЕНЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОЛЬЗОВАНИЕМ БИБЛИОТЕКИ, В СИСТЕМЕ КУЛЬТУРНЫХ ДЕЯТЕЛЬНОСТЕЙ. — Цель исследования; стратегия исследования; результаты, выводы и перспективы. Стр. 154-166.

ХАВАШ Каталин

КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ ЧТЕНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН. — С 14 до 19 октября 1974 года состоялась в Будапеште вторая международная конференция библиотекарей-специалистов по исследованию чтения. Краткое изложение хода конференции и текст принятых рекомендаций. Стр. 166-170.

ОЯ, Калйо

ОБЩЕСТВЕННАЯ РОЛЬ БИБЛИОТЕКИ В ОБЛАСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ЗАПРОСОВ. — (Доклад, прочитанный на международной конференции по исследованию чтения специалистов социалистических стран.) Факторы, влияющие на формирование состава читателей массовых библиотек; развитие чтения художественной литературы; развитие чте-

ния научной литературы; роль каталогов и библиографических справочников при дифференцированном обслуживании читателей. Личная информация в массовой библиотеке. Стр. 170-178.

ДРЕССЛЕР, Ирмгард

УЧЕНИКИ 5-10 КЛАССОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ПОЛЬЗОВАТЕЛИ БИБЛИОТЕКИ. - (Доклад, присланный на международную конференцию по исследованию чтения специалистов социалистических стран.) Общее сведения о состоянии библиотечного обслуживания учеников и о состоянии школьного дела в ГДР. Навыки библиотечного пользования; пользование услуг в библиотеках; цели и программа исследования; влияние некоторых факторов на пользование библиотечных услуг. Стр. 178-188.

БИБЛИОТЕЧНАЯ ЖИЗНЬ СТРАНЫ

КОКАШ Дьёрдь

СОСТОЯНИЕ ЦЕРКОВНЫХ БИБЛИОТЕК И НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ. - Учет исторических ценностей собраний церковных библиотек; возможности сотрудничества. Стр. 189-196.

ТРИБУНА

ФАРАГО Ласло

ОТРАЖЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ СПЕЦИАЛЬНОЙ ПЕЧАТИ ПО БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЮ И ИНФОРМАТИКЕ В САМЫХ КРУПНЫХ СПЕЦИАЛЬНЫХ РЕФЕРАТИВНЫХ ЖУРНАЛАХ И ВЫВОДЫ ДЛЯ ВЕНГРИИ. - Выступление к статье Петера ШАРДИ, опубликованной в 4 номере журнала от 1974 г. Стр. 197-198.

ХРОНИКА

КАРОЛЬИ Агнеш

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ О ТЕХНИЧЕСКОЙ ОСНАЩЕННОСТИ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК. Прага, 29 октября - 2 ноября 1974 г. Стр. 199-201.

НОВОЕ ЗА РУБЕЖОМ

АРСЕНОВ, С.Т. - МУЗРУКОВ, Н.Е. - МАКАРЕНКО, Н.З.

ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОВОЙ СОВМЕСТИМОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЕ НАУЧНОЙ И ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ. - Суммирование статьи, опублико-

ванной в журнале "Проблемы создания и развития МСНТИ", 1974. № 1.
Стр. 1-15. Стр. 202-209.

ГЕКЛИ, Еско - ТЬЁРНУД, Елин

СИСТЕМА НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК ФИНЛЯНДИИ И ИХ УСЛУГИ. - Изложение книги авторов "Научные библиотеки и информационная служба Финляндии" (Хельсинки, 1974.) Стр. 209-214.

ВЬЕРЗБИЦКИ, Ержи

СВОБОДНЫЙ ДОСТУП К ПОЛКАМ В УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕКАХ. - Сокращенный перевод статьи, опубликованной в журнале "Rocznik Biblioteki Narodowej" 9. год. 1973. Стр. 83-95. Стр. 214-221.

ВОКРОЙ, Милан

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ В ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ СТУДЕНТОВ-БИБЛИОТЕКАРЕЙ. - Суммирование статьи, опубликованной в сборнике "Knižničný zborník", 1972. Стр. 129-157. Стр. 222-227.

КЁВЕНДИ Денеш

К ГОДОВШИНЕ СОВЕТСКОГО ЖУРНАЛА "БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И БИБЛИОГРАФИЯ ЗА РУБЕЖОМ". - Характеристика и короткая история журнала; темы и жанры опубликованных статей; венгерские темы, венгерские авторы; несколько субъективных замечаний. Стр. 228-231.

ОБЗОР

Десятилетний указатель (1961-1970) библиотечных и касающихся библиотечного дела статей журнала "Könyvtáros" (Библиотекарь). (Рец.: ИЛЛЭШ Жужа) Стр. 232-233.

ХАЛАС Ласло - НАДЬ Атилла: Исследование эффективности в библиотеке. 1. Отчет о ходе работы. (Рец.: КАТШАНИ Шандор) Стр. 234-235.

КОРОМПАИНЭ САЛАЧИ РАЦ Мария: Библиография печати области Гайдубихар за годы 1834-1970. (Рец.: ИЛЛЭШ Жужа) Стр. 235-238.

ДЕЖЕ Жигмонднэ: Программированный учебник скоростного чтения. (Рец.: ТАКАЧ Меньхерт) Стр. 238-239.

Две новые периодические издания Международного центра научной и технической информации (МСНТИ) (Рец.: КЁВЕНДИ Денеш) Стр. 239-241.